

Aktualizace
Strategie udržitelného rozvoje ČR
—
Analýza podkladových dokumentů

Pracovní verze 0.2

16. září 2008

OBSAH

1. Úvod.....	3
1.1. Účel dokumentu.....	3
1.2. Postup přípravy dokumentu.....	3
2. Informace, trendy, problémy.....	3
2.1 Česká ekonomika v globalizovaném světě.....	3
Trh práce.....	3
Fiskální a měnová politika.....	3
Výhled do budoucnosti.....	3
Průmyslová výroba.....	3
Konkurenceschopnost.....	3
Trh s emisními povolenkami (EU-ETS).....	3
Malé a střední podniky.....	3
2.2 Hospodaření se zdroji.....	3
Energetika.....	3
Nerostné suroviny.....	3
Druhotné suroviny a odpady.....	3
Půda, podzemní vody, dřevní hmota – strategické zdroje.....	3
2.3 Územní a regionální vazby, krajina, ekosystémy a infrastruktura.....	3
Sídlní struktura.....	3
Venkovský prostor.....	3
Urbánní oblasti.....	3
Regionální disparity.....	3
Krajina.....	3
Ekosystémy a biodiverzita.....	3
Infrastruktura.....	3
Dostupnost služeb.....	3
2.4 Zdravý život, životní styl a rodina.....	3
Lidské zdraví.....	3
Životní styl.....	3
Kultura.....	3
Životní podmínky.....	3
Rodina.....	3
Děti a mládež.....	3
2.5 Vzdělaný občan, efektivní stát.....	3
Potřeby vzdělávání.....	3
Výdaje na vzdělání.....	3

Úrovně vzdělání.....	3
Efektivita veřejné správy.....	3
2.6 Demokracie, lidská práva, stabilita a bezpečnost.....	3
Demokracie.....	3
Lidská práva.....	3
Stabilita.....	3
Vnější bezpečnost.....	3
Vnitřní bezpečnost.....	3
Ochrana obyvatelstva.....	3
Ochrana kritické infrastruktury.....	3
Energetická bezpečnost.....	3
Surovinová bezpečnost.....	3
Potravinová bezpečnost.....	3
Ekonomická stabilita a sociální soudržnost.....	3
Environmentální stabilita.....	3
Znalostní stabilita.....	3

Integra Consulting Services s.r.o.

Aktualizace SUR ČR

Zpracovatelé textu

Tento text byl zpracován členy týmu zpracovatele Aktualizace SUR ČR s využitím vstupů od členů pracovní skupiny pro Aktualizaci SUR ČR.

V Praze, 16. září 2008

1. Úvod

1.1. Účel dokumentu

Tato analýza je jedním z podkladů pro zpracování aktualizace Strategie udržitelného rozvoje ČR (dále také „Strategie“). Vývoj posledních let – tedy od vstupu ČR do EU – je natolik dynamický, že některá východiska a závěry Strategie (i přes nesporné kvality tohoto dokumentu) je zapotřebí revidovat a aktualizovat. Je nutné také zohlednit Strategii udržitelného rozvoje EU, kterou by členské země měly v co největší míře reflektovat jako jeden ze základních koncepčních dokumentů. Podobně je nutné zmínit Lisabonskou strategii, která spoluvytváří základní koncepční rámec udržitelného ekonomického vývoje v EU.

Přibližně od roku 2002¹ se prosazuje koncepce udržitelného rozvoje na základě modelu tzv. "tří pilířů rozvoje" – tj. ekonomického, environmentálního a sociálního rozvoje, které musí být v rovnováze. Dříve byl v ČR udržitelný rozvoj chápán v duchu tzv. "environmentální udržitelnosti", kdy sektorovým politikám měla dominovat environmentální politika obsahující rozvojová kritéria pro resorty ostatní. Současné pojetí směřuje k harmonické integraci ekonomických, environmentálních a sociálních aspektů rozvoje v duchu rovnováhy tří pilířů.

1.2. Postup přípravy dokumentu

Předkládaná analýza popisuje hlavní trendy a problémy v jednotlivých oblastech udržitelného rozvoje a hledá vzájemné souvislosti mezi vývojem v jednotlivých sektorech. Témata nejsou proto dělena ani podle výše zmíněných tří pilířů, ani podle jednotlivých resortů.

Analýza vychází z existujících podkladových dokumentů (průřezové a sektorové strategické dokumenty – politiky, koncepce, strategie, plány a programy – zpracované na národní úrovni). Aktuální verze analýzy byla zpracována s významným přispěním členů pracovní skupiny pro aktualizaci SUR tj. zástupci jednotlivých ministerstev a Úřadu Vlády ČR.

Vzhledem ke velkému množství zpracovaných podkladových dokumentů byla pro nalezení struktury zprávy použita metoda matematického shlukování. Výsledek těchto matematických operací byl vzat jako základ struktury předkládané analýzy, která však byla dále upravena na základě diskusí v rámci pracovní skupiny. Byla tak definována struktura analýzy tj. 6 oblastí ke kterým jsou dále uvedeny relevantní data a trendy. Oblasti byly definovány takto:

- Česká ekonomika v globalizovaném světě
- Hospodaření se zdroji
- Územní a regionální vazby, krajina, ekosystémy a infrastruktura
- Zdravý život, životní styl a rodina
- Vzdělaný občan, efektivní stát
- Demokracie, lidská práva, stabilita a bezpečnost

Některé podkladové dokumenty a informační prameny, které mají průřezový charakter, mohou být užity ve více kapitolách. Za každou kapitolou (tj. pro každou oblast udržitelného rozvoje) je uveden seznam pramenů.

Snahou zpracovatelského kolektivu je v této úvodní fázi analytické práce identifikovat potenciální problémy jak exogenního, tak i endogenního charakteru, aby bylo možno hledat vhodné způsoby k jejich eliminaci nebo zmírnění. Předkládaná analýza je pracovním, otevřeným dokumentem, který bude dále upravován podle získaných doporučení, připomínek a dodatečných informací. V další fázi práce se stane východiskem ke SWOT (TOWS) analýze, na jejímž základě budou formulovány a k veřejné diskusi předloženy

¹ V tomto roce se se konala Konference OSN v Johannesburgu.

Integra Consulting Services s.r.o.

Aktualizace SUR ČR

základní strategické alternativy. Zároveň bude stávající text analýzy sloužit ke zpracování souhrnu hlavních trendů a problémů udržitelného rozvoje v ČR, který bude využit jako úvodní část pro aktualizovanou SUR.

2. Informace, trendy, problémy

Následující část uvádí pro 6 oblastí, definovaných na základě analýzy podkladových dokumentů a jejich vzájemných vazeb, hlavní informace a trendy, příp. z nich vyplývající problémy. Účelem je identifikace závažných problémů a nepříznivých trendů, které by měly být řešeny ve strategické / návrhové části aktualizace SUR (tj. úprava vize a klíčových témat udržitelného rozvoje).

2.1 Česká ekonomika v globalizovaném světě

Česká ekonomika prošla v 90. letech zásadní transformací, z větší části se zbavila dědictví centrálního plánování (přebujelý těžký průmysl a katastrofální dopady hospodářství na životní prostředí a lidské zdraví). Po vstupu do EU se česká ekonomika dále otevřela, využívá výhod přístupu na společný trh, je více vystavena globalizačním tlakům a musí se vypořádat s novou environmentální a pracovní legislativou.

Kromě nutnosti investic do moderních technologií má česká ekonomika při současném silném hospodářském vývoji vážný problém – nedostatek kvalifikovaných lidských zdrojů. Rozvoj ekonomiky souvisí s kvalitou lidských zdrojů. Při současném ekonomickém růstu, klesající nezaměstnanosti (včetně té dlouhodobé) musí být jejich nedostatek kompenzován zahraničními zaměstnanci. Analýza příčin a sociálních souvislostí bude diskutována v kontextu tzv. sociálního vyloučení.

V budoucích desetiletích se musí zásadně snížit materiálová a energetická náročnost – zejména vzhledem ke stoupajícím cenám energií a surovin na světových trzích, a také vzhledem k negativním vlivům výroby a dopravy na životní prostředí a zdraví (a souvisejícím ekonomickým dopadům těchto vlivů). Globální konkurence představovaná hlavně novými asijskými trhy (emerging markets) v Číně a Indii a dále posilující kurz české koruny proti světovým měnám (USD a EUR) znevýhodňuje především levné spotřební zboží, výrobky s malou přidanou hodnotou a polotovary.

Vývoj a výzkum, inovace, podpora malého a středního podnikání a rozvoj služeb, včetně turistického ruchu, musí vést k postupné dematerializaci ekonomiky. Hospodárné nakládání se surovinovými zdroji i s přihlédnutím k jejich obnovitelnosti a přístupnosti (globální trhy surovin) je předmětem následující kapitoly.

Rozvoj podnikatelských aktivit také oslabuje nedostatečná spolupráce mezi podnikatelským sektorem a výzkumnými institucemi a školami, nedostatečná podpora rozvoje aplikovaného výzkumu a s ním spojené infrastruktury, slabá podpora rozvoje transferu technologií a vývoje vlastních technologií, nedostatečná úroveň znalostí spojených s moderními metodami řízení a fungování firem, malá flexibilita a problémy s kvalifikací pracovní síly v důsledku nedostatečné provázanosti vzdělávacího systému s požadavky trhu práce. Novým impulsem pro posílení konkurenceschopnosti malých a středních podniků je budování tzv. technologických inovačních center.

Na úrovni celkové ekonomické aktivity je nadále pozorována významná rozdílnost hospodářského cyklu v ČR a eurozóně. Převážně v důsledku vysokého tempa hospodářského růstu v letech 2005 až 2007 rostla míra zaměstnanosti a celková nezaměstnanost klesala. Hodnoty těchto ukazatelů jsou lepší než průměr EU i eurozóny. Významným problémem však zůstává poměrně vysoká relativní dlouhodobá a strukturální nezaměstnanost.

Robustní růst české ekonomiky, který v roce 2006 dosáhl 6,8 %, pokračoval i v roce 2007 (6,6 %) Majoritním nositelem tohoto růstu byla domácí poptávka. Vlivem zlepšení směnných relací dynamika reálného hrubého domácího důchodu předstihla v roce 2007 dynamiku HDP o 1,0 %, i když od 4. čtvrtletí 2007 se již směnné relace zhoršují. Tempo růstu potenciálního produktu, zejména díky robustnímu příspěvku souhrnné produktivity výrobních faktorů, dosahuje hodnoty nad 5 %. Koncem roku 2005 došlo k uzavření záporné produkční mezery

a současná pozice české ekonomiky je dána cca 1,6% kladnou mezerou v 1. čtvrtletí 2008 při vrcholu růstového cyklu v 1. čtvrtletí 2007.

V souvislosti se značným růstem světových cen energií a potravin se podobně jako v jiných ekonomikách EU začala inflace od 3. čtvrtletí 2007 zvyšovat. V roce 2007 dosáhla průměrná roční míra inflace na bázi HICP 3,0 %. V červnu 2008 se meziročně zvýšila hladina spotřebitelských cen o 6,6 %, když administrativní opatření přispěly k růstu inflace více než polovinou. Dlouhodobě je spotřebitelská inflace tažena zejména náklady na bydlení. Přesto lze usuzovat na návrat k nižším hodnotám z první poloviny tohoto desetiletí, a to zejména díky důvěryhodné měnové politice České národní banky a významné roli vysoce konkurenčního prostředí.

Česká ekonomika roste v posledních letech podstatně rychleji oproti průměru ekonomik EU. Za období let 2000–2007 dosáhla průměrného tempa růstu 4,1 % proti 2,2 % v zemích EU27 a 1,8 % v EA12. Relativní úroveň výkonu české ekonomiky na obyvatele vůči EU27 měřená paritou kupní síly se ze 68,1 % v roce 2000 zvýšila v roce 2007 na úroveň 81,9 %.

Trh práce

V oblasti trhu práce je patrný pozitivní trend, kdy se zaměstnanost od 4. čtvrtletí 2004 meziročně zvyšuje v souvislosti s růstem HDP i institucionálními opatřeními. Za celý rok 2007 vzrostla celková zaměstnanost o 1,9 % při mírném snížení míry ekonomické aktivity o 0,4 % (15 – 64 let) na 70,8 % a růstu míry zaměstnanosti o 0,9 % na 67,0 %. V 1. čtvrtletí 2007 dosáhl růst zaměstnanosti 1,9 %.

Mezinárodně srovnatelná míra nezaměstnanosti dosáhla vrcholu 8,4 % v 1. čtvrtletí 2004 a od té doby se razantně snižuje. V 1. čtvrtletí 2008 míra nezaměstnanosti klesla na 4,7 %, což je meziročně nižší o 1,3 % a minimum za posledních 10 let. Současný příznivý trend lze připsat jak cyklické pozici české ekonomiky, tak i změně strukturálních charakteristik trhu práce. Pozitivním rysem, doprovázejícím pokles míry nezaměstnanosti, je razantní úbytek dlouhodobě nezaměstnaných. V prvním pololetí roku 2008 tvořili dlouhodobě nezaměstnaní 46,6 % celkového počtu nezaměstnaných osob, což představuje meziroční pokles o 10,8 %.

Rozdíl v ekonomické úrovni ČR oproti „starým“ členským zemím EU je, obdobně jako v ostatních nových členských ekonomikách, dán markantně nižší hodinovou produktivitou práce. Je stále ještě výsledkem technologické zaostalosti vzniklé v období centrálně plánované ekonomiky vlivem neefektivní alokace výrobních faktorů. Procesy transformace, privatizace a restrukturalizace ekonomiky, vytvoření institucí tržní ekonomiky, transfer technologií a adaptace ekonomických subjektů na nové podmínky vytvořily prostředí umožňující stále rychlejší zmenšování rozdílů v úrovni produktivit. Hodinová produktivita se v české ekonomice začala razantně zvyšovat až v období po roce 2000, kdy vzrostla z 43,4 % průměru EA12 na 55,4 % v roce 2007. Konvergence produktivity práce je podmíněna zlepšením konkurenceschopnosti českých ekonomických subjektů. Konkurenční výhoda české ekonomiky je stále založena na nízkých nákladech na pořízení výrobních faktorů, o čemž svědčí úroveň jednotkových nákladů práce. Postupně však dochází k vyčerpávání této výhody. Relativní jednotkové náklady práce se mezi roky 1995 až 2007 zvýšily ve vztahu k EA12 z cca 30 % na více než 56 %, tedy téměř dvojnásobně. Vedle rychlejšího růstu mezd v ČR se zde projevuje i nominální zhodnocení směnného kurzu CZK/EUR. Z dlouhodobé perspektivy stabilního ekonomického výkonu je tedy nezbytné, aby se uskutečnil přechod na kvalitativně založenou konkurenceschopnost.

Významným, byť pouze dočasným, faktorem vyššího využití práce v české ekonomice je z ekonomického pohledu velmi příznivá demografická struktura. Zatímco v průměru zemí EU se podíl populace ve věku 15 – 64 let dlouhodobě pohybuje okolo 66 % a spíše klesá, podíl obyvatel v produktivním věku v ČR vzrostl z 68 % v roce 1995 na více než 71 % v roce 2007. Další vývoj bude určovat na jedné straně imigrace převážně lidí v produktivním věku, na druhé straně stárnutí populace vlivem rostoucí střední délky života. Podle současných odhadů by vrcholu pozitivního působení demografického faktoru mělo být dosaženo v roce

2009. Reakce na tento vývoj by vedle již schváleného prodlužování statutárního věku odchodu do důchodu měla spočívat v dalším přizpůsobení důchodového systému, v podpoře vyšší ekonomické aktivity v předdůchodovém věku a ve zpružnění trhu práce pro zajištění potřeb ekonomiky při nižším počtu obyvatel v práceschopném věku. Svoji významnou úlohu jistě sehrají i politiky celoživotního vzdělávání a jiná opatření ke zvýšení či udržení zaměstnatelnosti pracovníků.

Malé a střední podniky (MSP) a podnikající fyzické a právnické osoby jsou významnou součástí podnikatelské sféry České republiky. Podmínky pro podnikání v České republice jsou srovnatelné s podmínkami ostatních členských států EU, a to včetně daňové zátěže a intenzity regulace. MSP tvoří přes 99 % všech subjektů podnikajících v ČR a zaměstnávají více než 60 % celkového počtu zaměstnanců.

Fiskální a měnová politika

Hlavními cíli vlády ve fiskální oblasti jsou:

- snížení deficitu vládního sektoru pod hranici 3 % HDP v roce 2008, na úroveň 2,6 % v roce 2009 a 2,3 % v roce 2010,
- zahájení restrukturalizace a posílení efektivnosti vládních výdajů,
- snížení daňového zatížení a současně omezení administrativní zátěže a daňové distorze prostřednictvím zjednodušení daňového systému, a
- reforma systémů důchodového zabezpečení a zdravotnictví.

Při vstupu do EU byla s ČR v důsledku vysokých schodků veřejných rozpočtů započata tzv. procedura nadměrného schodku. Jejím cílem bylo snížení schodku veřejných financí udržitelným a důvěryhodným způsobem pod hranici 3 % HDP do roku 2008. V důsledku příznivého ekonomického vývoje a využití dodatečných příjmů ke snížení deficitu se procedura podařilo s předstihem ukončit v červnu 2008.

S ohledem na potřebu fiskální konsolidace a vládní programové prohlášení je fiskální vývoj od počátku roku 2008 ovlivňován souhrnem úsporných opatření ke stabilizaci veřejných financí.

Měnová politika ČNB je i nadále prováděna v režimu cílování inflace. V 2007 ČNB stanovila nový inflační cíl s platností od roku 2010 ve výši 2 % s tolerančním pásmem ve výši jednoho procentního bodu oběma směry. Současně vyhlásila, že umožní postupné snižování inflace na úroveň nového inflačního cíle s dostatečným předstihem tak, aby se k datu platnosti nového cíle nacházela v jeho blízkosti.

Přes vyšší předpokládanou míru inflace v roce 2008 by měl být nízkoinflační charakter české ekonomiky zachován i v následujících letech. Přispívá k tomu pozitivní vliv režimu cílování inflace, který usměrňuje inflační očekávání ekonomických subjektů, a vysoká míra konkurence na vnitřním trhu. Mezi další protiinflační faktory lze zařadit další zhodnocování koruny a umírněný nárůst jednotkových nákladů práce. Na druhé straně porostou ceny energií. U cen potravin očekáváme tendenci k nárůstu i v souvislosti s používáním některých surovin jako biopaliv. Tržní pohyb ostatních cen by měl zůstat mírný.

Pro realizaci výhod spojených se zavedením eura je nutný vysoký stupeň ekonomické konvergence, provázanosti a sladění české ekonomiky s eurozónou. Rozhodující pro udržení dobré výkonnosti českého hospodářství bude po ztrátě samostatné měnové politiky pružnost ekonomiky a její schopnost rychlého přizpůsobení ekonomickým šokům.

Mezi faktory, které podporují zavedení eura, patří vysoká a rostoucí otevřenost české ekonomiky spolu s obchodní provázaností s eurozónou. Ta je partnerem pro 60 % českého vývozu a 50 % českého dovozu, celá Evropská unie pro více než 85 % českého vývozu a 70 % českého dovozu. Česká ekonomika se navíc vyznačuje i vysokým přílivem přímých investic z eurozóny. Silné ekonomické propojení české ekonomiky s eurozónou vytváří

předpoklady pro zvyšování cyklické sladění s touto oblastí. Je pravděpodobné, že proces ekonomické konvergence a růst relativní cenové i mzdové hladiny budou dále pokračovat.

Výhled do budoucnosti

Reálný růst HDP by se měl v horizontu do roku 2011 pohybovat na úrovni okolo 5 %. Příspěvek domácí poptávky (bez změny zásob) k růstu by se měl snižovat z 5,5 % v roce 2007 na 3,8 % v roce 2011.

Do budoucna lze očekávat pokračování mírného růstu zaměstnanosti, který by měl být založen z větší části na zapojení cizinců a osob stojících mimo pracovní trh. Míra nezaměstnanosti by měla v roce 2008 poklesnout na 4,3 %, v letech dalších pak na 3,9 %, což lze zřejmě považovat za mezní hranici. Od počátku roku 2007 došlo k zesílení dynamiky tempa růstu náhrad zaměstnancům, které zřejmě bude kulminovat v roce 2008. V dalších letech by se měly mzdové tlaky utlumit.

Česká ekonomika se podle současných odhadů nachází těsně za vrcholem hospodářského cyklu. V letech 2009 – 2011 se bude skutečný HDP přibližovat svému potenciálu v důsledku zpomalení růstu reálného HDP pod úroveň potenciálního růstu. To se projeví postupným uzavíráním kladné produkční mezery a zmenšením cyklické složky salda vládního sektoru.

Výhled vývoje vládního dluhu se zlepšuje vlivem nižšího než očekávaného deficitu v roce 2007 a v důsledku snížení očekávané potřeby financování deficitů v letech 2008 až 2011. Vzhledem k poměrně rychlému ekonomickému růstu by se měl vládní deficit v horizontu výhledu přiblížit k úrovni stabilizující podíl dluhu na HDP. Vládní dluh se zvyšuje pomaleji, než by odpovídalo prosté kumulaci deficitů. Dodatečné příjmy v důsledku lepšího než původně očekávaného makroekonomického vývoje jsou použity plně ke snížení deficitu. Současně dochází k restrukturalizaci výdajové strany od mandatorních k nenárokovým výdajům a příjmové strany od přímého k nepřímému zdanění.

Ve struktuře výdajů vládního sektoru institucí podle funkcí je patrný zřetelný nárůst podílu výdajů na všeobecné veřejné služby, obranu a vzdělávání. Naopak pokles v čase vykazují výdaje na ekonomické záležitosti země a sociální věci. V podílovém vyjádření na HDP mají výdaje sektoru vládních institucí poslední dva sledované roky relativně stabilní hodnotu okolo 44 % s mírně klesající tendencí.

Ukazují se sílící tlaky zejména v oblasti výdajů citlivých na věkovou strukturu populace, jejichž nárůst mezi roky 2006 – 2050 je odhadován na téměř 8 % HDP. K tomuto zvýšení nejvíce přispějí výdaje na starobní důchody (nárůst ve stejném horizontu o 6,0 % HDP) a výdaje na zdravotní a dlouhodobou péči (nárůst o 2,4 % HDP). Vysoký nárůst těchto výdajů za předpokladu nezměněných politik by vedl k prohloubení primárního deficitu, růstu úrokových plateb a rychlé kumulaci vládního dluhu.

V roce 2008 zpracovalo Ministerstvo financí ČR dlouhodobou projekci vývoje makroekonomických indikátorů do roku 2050. Kvantifikované poznání základních tendencí budoucího makroekonomického vývoje v podmínkách procesu stárnutí populace by mělo umožnit identifikovat zdroje pro zajištění dostatečné zdravotní péče pro odpovídající zabezpečení ve stáří v daném horizontu. Předkládaná projekce vychází z minulého vývoje českého hospodářství a evropských ekonomik. Pro popis střednědobého vývoje byla využita aktuální Makroekonomická predikce Ministerstva financí ČR z ledna 2008. Autoři dokumentu uvádějí, že dlouhodobé projekce je nutné posuzovat z hlediska obecně omezené schopnosti projekčních nástrojů (modelů). Níže uvedené závěry jsou proto pracovní:

- Aktuální demografický vývoj v ČR se od roku 2004 dramaticky mění. Prudce roste porodnost, aktivní saldo migrace i očekávaný věk dožití. Za pouhé 2 roky do roku 2006 tak vznikla ohromná odchylka mezi vykázanými daty a projekcí EUROPOP 2004. Tuto negativní odchylku od skutečnosti si demografická projekce pochopitelně přenáší i do budoucnosti. Předpokládá další monotónní pokles populace až na 8,871 mil. osob v roce 2050. Přitom podle nejnovější projekce EUROPOP 2008 by měla

dojít k nárůstu populace na cca 11,4 mil. osob v roce 2050, což je viditelná diference, která poněkud relativizuje výsledky dalších propočtů. Podle stávající projekce EUROPOP 2004 vzroste strukturální podíl populace starší 65 let ze 14,5% v roce 2007 na 30,9 % v roce 2050.

- Úhrnný poměr pracovní síly k populaci v produktivním věku (kategorie 15 – 64 let) by na základě výše zmíněných předpokladů měl z 71,2 % v roce 2006 narůst na 79,1 % v roce 2023 a poté by měl kolem této hodnoty až do konce horizontu projekce s poměrně nízkou amplitudou oscilovat. Ani tento poměrně optimistický výhled by však za dané demografické projekce nestačil ke stabilizaci zdrojů zaměstnanosti. Celkový počet ekonomicky aktivních obyvatel by se měl v nejbližších letech mírně zvyšovat a dosáhnout svého maxima v roce 2011. Od té doby by nastal neodvratný postupný pokles, přičemž velikost pracovní síly v roce 2050 by byla o 23,4 % nižší oproti maximu. Zaměstnanost by byla rovněž nejvyšší v roce 2011. V dalších letech by následoval ještě prudší pokles spojený s nárůstem nezaměstnanosti. Po stabilizaci míry nezaměstnanosti by monotónní pokles dále pokračoval a cílová hodnota v roce 2050 by byla o 24,3 % nižší proti maximu.
- Produktivita práce v EA-12 by se tak do roku 2050 zvýšila o 55 % proti roku 2006. V České republice by se produktivita práce zvýšila do roku 2050 zhruba na 2,4 násobek. Růst reálného HDP by kvůli poklesu zaměstnanosti, danému demografickým vývojem, zaostával za růstem produktivity práce. V roce 2039 by dokonce HDP ve stálých cenách začal mírně, ale setrvale klesat. V roce 2050 by byl HDP proti roku 2006 vyšší o 86,7 %.
- Výsledky inflačního modulu závisí na přijatém předpokladu o datu přijetí eura. V případě přijetí eura v roce 2013 by za výše uvedených předpokladů konverzní poměr činil cca 23,8 CZK/EUR, rovnovážná míra inflace by se zvýšila z 2,6 % v roce 2012 na 5,8 %. Při přijetí eura v roce 2020 by konverzní poměr činil cca 19,8 CZK/EUR a míra inflace by se zvýšila z 2,4 % v roce 2018 pouze na 4,2 %.
- Růst HDP odráží jak vyrovnávání produktivity práce tak i konvergenci cenové hladiny ČR k úrovni EA-12. HDP v běžných cenách by měl do roku 2050 vzrůst proti roku 2006 téměř 6,4 krát při přijetí eura v roce 2013 (5,4 krát při přijetí eura v roce 2020). HDP v běžných eurech by se mělo zvýšit 7,7 krát. Růst reálné mzdy odráží vyrovnávání produktivity práce k úrovni EA 12. Reálná mzda by se do roku 2050 měla zvýšit zhruba 2,4 krát proti roku 2006.

Průmyslová výroba

Český průmysl se podílí na tvorbě národního HDP více než je průměr EU a je v odpovídající míře vystaven globalizačním tlakům. Průmysl si v ČR stále drží zhruba třetinový podíl na HDP, zatímco v Evropské unii je to přibližně pětina². Při růstu HDP na hlavu (v PPP mezi roky 2005 až 2007) o 18,3%, rostoucí produktivitě práce (cca 5% meziročně) a stejnou měrou klesající energetické náročnosti rostly meziroční tržby průmyslu o 8,1 až 11,6%. V průmyslových podnicích v ČR pracuje každý třetí zaměstnanec. Více než polovina průmyslu pracuje pro export.

V 90. letech nastal posun směrem k posilování těch segmentů, které mají příznivou pozici na globálním trhu. Proces restrukturalizace stimulovala jednak rozdílná odvětvová struktura přílivu zahraničního kapitálu, jednak nerovné vstupní podmínky některých odvětví v transformačním procesu a následně v investičních zdrojích. Existují odvětví, jejichž úroveň konkurenceschopnosti je nízká (kožedělný průmysl, textilní a oděvní průmysl).

Na druhé jsou odvětví s vysokou úrovní technologie a kvalifikace pracovní síly (elektrotechnický průmysl, výroba zboží z plastů a výroba dopravních prostředků a obory související s automobilovým průmyslem). Rozvíjí se také kovodělný průmysl, koksárenství a

² viz http://www2.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr:_makroekonomicke_udaje

zpracování ropy. Jejich konkurenceschopnost vůči "non-OECD" trhům (Čína, Indie, Střední Východ, Latinská Amerika, Rusko a Ukrajina a další) bude ovlivněna globálními cenami paliv a surovin, dopravními náklady, náklady na pracovní sílu a dále regulací v EU (např. obchodovatelné povolenky v rámci EU-ETS) a vývojem kurzu koruny, resp. datem přijetí eura.

Terciární sektor služeb představuje v České republice nejvyšší podíl na tvorbě HDP a zaměstnanosti. Lze předpokládat růstu sektoru služeb. Nastartování rychlejšího růstu není možné bez vhodné a efektivní veřejné podpory, zejména zaměřené na malé a střední podniky.

Pro dlouhodobý vývoj vývozního výkonu českého průmyslu je charakteristické, že je založen na rychlejším růstu hodnoty vývozu než vývozu hmoty. Roste podíl produktů pocházejících ze složitějších výrob a také rostou jednotkové ceny exportovaných výrobků. Podobné pozitivní změny jsou pozorovatelné i v datech o struktuře zahraničního obchodu podle stupně zpracování.

Relativně vyšší spotřeba primárních energetických zdrojů (PEZ) na jednotku HDP je v ČR dána především odlišnou strukturou průmyslu od odvětvové struktury obvyklé v EU-15. Ze srovnání s jinými členskými zeměmi EU vyplývá, že po přepočtu „na stejnou strukturu průmyslu a kupní sílu“ je rozdíl ve spotřebě PEZ na jednotku HDP asi 20%.

Konkurenceschopnost

Zvýšení produkce v odvětvích zpracovatelského průmyslu má převažující podíl na meziročním navýšení celkového vývozu. V roce 2007 byl v porovnání s rokem 2006 vývoz produkce z odvětví zpracovatelského průmyslu vyšší o 14,8 % (v roce 2002 vzrostla hodnota vývozu produkce zpracovatelského průmyslu z ČR do zemí EU proti roku 1993 přibližně 6krát, zatímco vývoz hmoty za stejné období jen 2,4krát). Pokud jde o vývoz služeb na obyvatele, dle OECD (2005) se tento ukazatel v ČR od roku 1995 zvýšil o cca 17 %, zatímco u zemí EU-15 srovnatelných velikostí obyvatel o 25 až 50 %.

V roce 2004 se na našem exportu podílelo téměř 31 tisíc firem. Velkou část však představovaly firmy s objemem vývozu jen do 10 mil. Kč za rok. Tvořily více než tři čtvrtiny celkového počtu exportujících firem, avšak podílely se na souhrnné hodnotě exportu jen necelými dvěma procenty. Podíl všech malých a středních podniků (SMEs) na exportu ČR dosáhl k 31.12.2004 výše 34,3 %, což je cca 1,6 x méně než činí průměr EU (u zemí jako Finsko, Dánsko, Irsko je podíl MSP na vývozu ještě vyšší). Vývoj konkurenceschopnosti (data do roku 2005) v současnosti závisí především na vývozu výrobků, vývoz služeb stagnuje.

Česká republika se podílem high-tech výrobků řadí v současné době na 13. pozici v rámci EU-25 a vykazuje jeden z největších přírůstků za posledních 5 let. Avšak za Maďarskem zaostává o téměř 10 %. Proti roku 2000 byl v roce 2004 objem vývozu high-tech výrobků 2,3krát vyšší a objem jejich dovozu 1,5krát vyšší. Pozitivní vývoj sektoru SMEs je pomalý ve srovnání s EU-16 a některými novými členskými státy. Největší vliv má v ČR vývoz a dovoz počítačů a kancelářských strojů a dále elektroniky a telekomunikačního zařízení. Posilování konkurenceschopnosti české ekonomiky zúžilo mezeru mezi úrovní produktivity práce na pracovníka a průměrem EU-25.

Na konkurenceschopnost a výkonost průmyslu působí zejména podniky zpracovatelského průmyslu pod zahraničním managementem s více než 50 %-ním příspěvkem do objemu celkových tržeb a dále stále se zlepšující pronikání výrobků českých podniků na zahraniční trhy.

Trh s emisními povolenkami (EU-ETS)

Průmyslové technologie, které emitují velké objemy skleníkových plynů, jsou zahrnuty do systému EU-ETS (obchodovatelné povolenky), který byl zaveden v roce 2005. Růst emisí

podniků v režimu EU-ETS (4,9 %) za dva roky (2005 a 2006) je velmi nerovnoměrně rozložen napříč sektory. Tento růst způsobilo zhruba deset až patnáct velkých výrobců: výrobci železa a oceli, rafinerie, výrobci cementu a vápna. Je to výsledkem zvýšené globální i domácí poptávky po oceli, zvýšené spotřeby cementu a vápna (modernizace budov a dopravní infrastruktury v ČR) a dále i růstu spotřeby pohonných hmot, plastů a gumárenských výrobků na evropském trhu (domácí spotřeba a vývoz). V řadě sektorů jako je výroba papíru a celulózy, výroba skla a keramiky, chemická výroba nebo podniková energetika (výroba technologické páry a elektrické energie pro vlastní spotřebu) došlo ke stabilizaci nebo dokonce výraznému snížení emisí.

Emise GHGs z průmyslové výroby, které v roce 1990 činily 24,14 % z celkových národních emisí ČR poklesly do roku 2005 na 18,28 %, což znamená, že průmyslové emise klesaly v ČR rychleji než emise celkové. Absolutní pokles z 47,3 mil. tun CO₂eq na 26,6 mil tun CO₂eq tedy představuje snížení průmyslových emisí o 43,8 %. Za stejné období poklesly tyto emise v EU-15 o 10,3 %, přičemž snížení v jednotlivých členských zemích bylo velmi nerovnoměrné a podle statistik UN FCCC v některých zemích EU-15 průmyslové emise skleníkových plynů stouply (Dánsko +3 %, Rakousko + 14 %, Portugalsko + 15 %, Irsko +38 % a Španělsko + 54 %).

Při první alokaci emisních povolenek v roce 2004 (Národní alokační plán pro období 2005 – 2007) získali někteří provozovatelé a sektory zjevně více povolenek, než mohli potřebovat k pokrytí svých emisí i při razantním růstu výroby. Proto Evropská Komise výrazně snížila pro druhé období (2008 – 2012) počet povolenek pro ČR o cca 15 %. Tato redukce emisních stropů spolu s aukčním prodejem (po roce 2012) může při ceně 30-40 EUR/povolenka vést u některých výrobců ke ztrátě konkurenceschopnosti vzhledem ke globální konkurenci (Čína, Indie) nezatížené náklady na snižování emisí.

Malé a střední podniky

Pozice malých a středních podniků (MSP) byla v posledních letech poměrně stabilní a mezi základní charakteristiky tohoto segmentu patří:

- MSP představují stabilizující prvek zejména z pohledu zaměstnanosti, kde si trvale udržují podíl těsně nad 60 % celkové zaměstnanosti s mírnou tendencí k růstu,
- MSP byly doposud schopny držet krok s vývojem efektivnosti a výkonnosti ve velkých podnicích. To prokazuje zachování jejich podílu na HDP a vývozu (okolo 35 %), výkonech i vyprodukované přidané hodnotě (nad 50 %),
- MSP výrazně převažují z hlediska podílu na zaměstnanosti i přidané hodnotě v pohostinství, ve službách, v obchodě a ve stavebnictví, a to s podílem 80 % a více,
- rostoucí a relativně vysoký je podíl MSP na celkových investicích realizovaných v ČR, který v roce 2004 již přesáhl 50 % a tento trend pokračuje,
- z hlediska struktury samotného sektoru MSP mají nejvýznamnější podíl podnikatelé působící v některých odvětvích zpracovatelského průmyslu, obchodu a služeb,
- přetrvávající technologické zaostávání v řadě odvětví je k dosažení potřebné konkurenceschopnosti dosud kompenzováno levnější pracovní silou a relativně dlouhou reálnou pracovní dobou.

Odstranit výše uvedené technologické bariéry by měly programy výrazně zaměřené na podporu MSP. Rámcový program pro podporu technologických center a center strategických služeb stimuluje hospodářský rozvoj České republiky formou podpory investičních projektů zaměřených na progresivní technologie a aktivity s vysokou přidanou hodnotou a velkým exportním potenciálem, vedoucích ke zvýšení mezinárodní konkurenceschopnosti České republiky v oblasti inovací, informačních technologií a strategických služeb, a podpora vytváření nových pracovních příležitostí, a to s důrazem na méně rozvinuté regiony České republiky.

Rámcový program Konkurenceschopnost a inovace (CIP) je zaměřen na podporu inovací včetně ekoinovací, podnikání, informačních a komunikačních technologií a energetiky - 60 % rozpočtu je určeno malým a středním podnikům. Administrace celého programu i jednotlivých výzev k podávání projektů zajišťována EK, resp. implementační agenturou EACI. Program je zaměřen především na podporu malých a středních podniků, kterým je určeno 60 % celkového rozpočtu.

Použité prameny

- Komentář k projekci vývoje makroekonomických indikátorů do roku 2050 (Ministerstvo financí, 2008)
- Strategie hospodářského růstu 2007 – 2013
- Aktualizovaná strategie přistoupení České republiky k eurozóně
- Národní politika výzkumu a vývoje České republiky na léta 2004 – 2008 (aktualizované znění)
- Operační program podnikání a inovace 2007-2013 (OPPI)
- Koncepce státní politiky cestovního ruchu v ČR na léta 2007-2013
- Národní alokační plán, 2008-2012
- Program podpory environmentálních technologií v ČR
- Analýza nezaměstnanosti (2007)
- Strategie prosazování obchodně ekonomických zájmů ČR v EU – obchod a konkurenceschopnost
- Exportní strategie České republiky pro období 2006 – 2010
- Konvergenční program ČR (listopad 2007)
- Národní program reforem 2005 – 2008
- Rámcový program Konkurenceschopnost a inovace (CIP)
- Koncepce podpory malého a středního podnikání na období 2007 - 2013

2.2 Hospodaření se zdroji

Česká Republika je chudá na surovinové zdroje, což determinuje možnosti ekonomického růstu. Většina nerostných surovin se dováží. Z ekonomických důvodů se utlumila těžba černého uhlí. Těžba hnědého uhlí v povrchových dolech má výrazné negativní environmentální dopady. Zásoby energetického uhlí jsou v jednotlivých ložiscích odhadovány na 10 – 50 let. Proto má z hlediska udržitelného rozvoje význam využívání obnovitelných zdrojů a zejména úspory energie. Problémem jsou paliva pro motorová vozidla závislá ze 100 % na dovozu ropy a také nedostatečný technický potenciál obnovitelných zdrojů energie (OZE). Důležitá je hmotová recyklace průmyslových a spotřebních odpadů a jejich energetické využití. Trh s druhotnými surovinami (hliník, ocel, sklo, plasty a pod.) výrazně reaguje na ceny surovin a fosilních paliv.

K neobnovitelným zdrojům patří půda a zásoby podzemní vody. Povrchové vody a lesní bohatství můžeme pokládat vzhledem k rychlosti jejich regenerace za obnovitelný zdroj.

Energetika

Česká republika spotřebovává, vzhledem k výši vytvářeného HDP, více primárních zdrojů energie i elektřiny, než je nezbytně nutné (spotřebovávaná energie je nedostatečně zhodnocována přidanou hodnotou). Energetická i elektroenergetická náročnost tvorby HDP v ČR podstatně vyšší vůči průměru zemí EU. Vysokou energetickou náročností vykazují především doprava, průmysl a stavebnictví.

Náprava cen energie deformovaných křížovými dotacemi probíhala po celá 90. léta. Úpravy cen, které zvyšovaly výdaje domácnosti za energii, byly řízené a v čase rozložené. Počáteční růst cen byl nižší než inflace, výraznější růst cen, zejména elektřiny a zemního plynu, proběhl v letech 1999 – 2002, v souladu se zásadou dokončit do roku 2002 odstranění křížových dotací Tempo růstu cen energie pro domácnosti bylo v ČR vyšší než byl celkový růst cen zboží a služeb. Výdaje průměrné domácnosti za elektřinu a tepelnou energii, plyn a další paliva v ČR v roce 2002 tvořily průměrně přes 11 % celkových výdajů a tento podíl je cca 3krát vyšší než u domácností ve vyspělých zemích EU (Francie, Německo). V následujících letech přispěly k růstu cen energie ekologické daně, převod ze snížené sazby DPH u tepla a biopaliv, podpora využívání obnovitelných zdrojů energie pro výrobu elektřiny a tepelné energie.

Ke zvýšení stability zahraničních dodávek energie přispělo rovněž zvýšení teritoriální diverzifikace dodavatelů u dovážených kapalných a plyných paliv. Celková výše dovozní energetické závislosti České republiky v energetickém vyjádření je zatím poměrně příznivá (kolem 40 % na spotřebě zdrojů energie), strukturálně je však nevyvážená. Závislost na dovozech ropy, plynu a jaderného paliva je prakticky 100 %. Energetické komodity se výrazně podílejí na celkovém dovozu do ČR.

V současné době je české energetické hospodářství stabilní. Spotřeba primárních energetických zdrojů (PEZ) i konečná spotřeba energie v posledních letech mírně rostou v důsledku změn v proporcích PEZ a vývozu elektřiny. Poptávku po zdrojích v důsledku vyššího ekonomického růstu však částečně tlumí pokles energetické náročnosti hospodářství. Při očekávané konvergenci všech základních reálných i nominálních makroekonomických ukazatelů k evropskému standardu předpokládáme i snížení energetické náročnosti na celoevropský průměr; tomu odpovídá i potenciál úspor dosažitelných při energetických přeměnách i v konečné spotřebě. Velmi výrazně se snížily emise škodlivin, bylo dosaženo prvních významnějších úspor energie a byla nastartována podpora využívání obnovitelných zdrojů energie (OZE).

Elektrizační soustava je závislá na dovážených zdrojích energie (především jaderné palivo) pouze z cca 38%. Bilance zahraničního obchodu s energetickými komoditami je však v ročním deficitu v řádu 130 – 140 mld. Kč, s tendencí k dalšímu propadu. Trh tuhých paliv je stabilizovaný, orientovaný na dodávky pro výrobu elektřiny a tepla. Plyná paliva se v širší míře uplatňují především v konečné spotřebě energie v malých a středních zdrojích na výrobu tepla. Kapalná paliva jsou dominantně využívána pro výrobu pohonných hmot.

I přes poměrně vysoké stavy geologických a bilančních zásob hnědého uhlí jsou stavy vytěžitelných zásob v ČR nízké a životnost jednotlivých lomů se pohybuje od 10 do 50 let. Důvodem omezení těžby hnědého energetického uhlí jsou vyhlášené ekologické těžební limity. Při setrvání na této palivové základně to umožňuje obnovit jen část kapacit postupně dožívajících výroben elektřiny a tepla. Objem vytěžitelných zásob černého uhlí v ČR vystačí maximálně do roku 2030.

Maximální potenciál všech obnovitelných zdrojů energie v ČR byl vyčíslen hodnotou 190 PJ, přičemž potřeba primárních energetických zdrojů v ČR se po zaokrouhlení pohybuje na úrovni 1900 PJ. Za předpokladu, že spotřeba primárních energetických zdrojů neporoste a zůstane zachována a do roku 2020 bude využit dosažitelný potenciál OZE, bude jejich podíl na primární spotřebě energie v roce 2020 ve výši 10 %. Jedná se však o teoretický předpoklad dosažitelný pouze v případě úspor spotřeby primárních energetických zdrojů. Z praktického hlediska lze naproti tomu očekávat růst primární spotřeby energie a tudíž procentuelní podíl OZE bude s největší pravděpodobností nižší.

V souvislosti s rostoucími požadavky na využívání biomasy v energetice, v dopravě jako součást pohonných hmot, i jako obnovitelné suroviny v průmyslu je nutné využít potenciál biomasy v krátkodobém časovém horizontu. Současně je také nezbytné vycházet z principů udržitelného rozvoje, správné zemědělské praxe a vytvářet tak podmínky pro dlouhodobě udržitelné využívání zemědělské půdy.

Největší potenciál úspor je v energetice, domácnostech, terciárním sektoru, průmyslu, dopravě a zemědělství. Jsou odhadnuty celkové dosažitelné úspory (kumulativní odhad pro 2016). Největší úspory mohou být dosahovány u plynných a kapalných paliv.

Spalování fosilních paliv pro energetické účely včetně dopravy je v České republice největším zdrojem skleníkových plynů a dalších látek znečišťujících ovzduší. Emise skleníkových plynů poklesly v České republice v letech 1990 až 2006 z původních 190 mil. tun na cca 140 mil. tun $\text{CO}_{2\text{ekv}}$. K největšímu poklesu došlo v první polovině 90. let minulého století díky strukturálním změnám hospodářství, především propadu průmyslové výroby. Kjótský protokol, který Česká republika ratifikovala, zavazuje zemi do roku 2012 snížit emise skleníkových plynů o 8% k referenčnímu roku 1990 (v současnosti dosaženo snížení ca 25%). Vázání jsme i emisními stropy stanovenými evropskou legislativou pro ostatní znečišťující plyny.

Na počátku 90. let patřilo znečištění ovzduší k nejzávažnějším problémům životního prostředí České republiky. Emise všech hlavních znečišťujících látek, zvláště pak suspendovaných částic, oxidu siřičitého a oxidů dusíku, patřily k nejvyšším na světě a znečištění ovzduší v některých regionech způsobovalo vážné zdravotní problémy obyvatelstvu i rozsáhlé poškození lesních ekosystémů. Hlavním cílem právních předpisů v oblasti ochrany ovzduší přijatých v roce 1991 proto bylo dosáhnout v krátkém čase významného snížení znečištění ovzduší. Bylo dosaženo razantního snížení emisí všech základních znečišťujících látek k roku 1999. Od roku 2000 emise znečišťujících látek spíše stagnují a kvalita ovzduší se začíná v některých ukazatelích zhoršovat. Nový zákon o ochraně ovzduší přijatý v roce 2002 na této nepříznivé situaci nic významného nezměnil.

K největším problémům České republiky v oblasti kvality ovzduší patří vysoké úrovně znečištění ovzduší PM_{10} , benzo(a)pyrenem a troposférickým ozonem. Příznivý je přetrvávající pokles emisí oxidů dusíku, oxidu siřičitého a těkavých organických látek ze sektorů tvořených velkými a zvláště velkými zdroji (zejména ze sektoru veřejné energetiky) a pokles emisí těkavých organických látek ze sektoru silniční doprava.

Naopak významný negativní jev jsou stoupající emise znečišťujících látek ze sektorů tvořených neregulovanými malými zdroji znečišťování ovzduší (zejména oxidu siřičitého a $\text{PM}_{2,5}$ ze sektorů vytápění domácností a dopravy). Primární částice PM_{10} a $\text{PM}_{2,5}$ jsou emitovány z velké části spalovacími procesy (spalováním uhlí a biomasy ve stacionárních zdrojích a pohonných hmot v motorech dopravních prostředků). Nejvýznamnější jsou energetické sektory (veřejná a průmyslová energetika a vytápění domácností), které tvoří přibližně dvě třetiny celkových emisí PM_{10} . Nejvýznamnějším zdrojem je pak jednoznačně vytápění domácností.

Emise oxidu siřičitého pocházejí převážně z velkých a zvláště velkých spalovacích zdrojů (ze sektorů veřejné a průmyslové energetiky). V obou těchto sektorech lze v období 2000 až 2005 vysledovat uspokojivý klesající trend. Na druhé straně dochází k pozvolnému nárůstu emisí oxidu siřičitého ze sektoru vytápění domácností, který může být způsoben postupným návratem ke spalování tuhých fosilních paliv v domácnostech.

Nerostné suroviny

Podíl dobývání nerostných surovin na tvorbě HDP dosáhl v roce 1998 ca 1,8 % a mezi lety 1990 – 1998 se dále snížil o více než třetinu. Ekonomika ČR je závislá na dovozu řady nerostných surovin ze zahraničí. Zásoby některých nerostných surovin vyskytujících se na našem území byly do značné míry vyčerpány. V současnosti ČR prakticky nemá využitelné zásoby rud a má omezené zásoby minerálních paliv. Má však dostatečné zásoby nerudných a stavebních surovin, jejichž životnost dosahuje řádově desítek až stovek roků. Tržní ekonomika vedla k ukončení těžby ložisek s nízkými obsahy užitkových složek a ložisek s nepříznivými podmínkami dobývání, která bylo možné dříve exploatovat jen za cenu vysokých státních dotací. Byla ukončena těžba všech rud, barytu a fluoritu. Došlo k výraznému omezení těžby uranových ložisek a byla zastavena těžba v řadě uhelných revírů.

Úměrně tomu se snížila ekologická zátěž, spojená s touto činností. V ČR se zpracovávají a využívají nejen všechny druhy doma těžených surovin, ale ještě daleko širší paleta surovin dovážených (např. železná ruda, kovy, ropa a zemní plyn, síra, soli, fosfáty). Na dovozech těchto významných surovin je ČR zcela závislá.

Tuzemská těžba zemního plynu a ropy je oproti potřebám české ekonomiky zanedbatelná. Vytěžená ložiska zemního plynu a ropy mohou být v budoucnu za vhodných geologických podmínek využívána jako podzemní zásobníky zemního plynu, kterých je na území ČR deficit.

Bezpečnost dodávek strategických nerostných surovin ze zahraničí, jakými jsou ropa a zemní plyn (17,5 %, resp. 14 % potřeb energie), se řeší jejich diverzifikací a tvorbou nouzových zásob. Dříve jediný zdroj dodávek ropy z Ruské federace byl rozšířen výstavbou nového ropovodu ze SRN, jehož kapacita je schopna nahradit ropovod z Ruské federace. Dodávky zemního plynu z Ruské federace jsou od r. 1997 diverzifikovány norským plynem, který je na hranice ČR dodáván německými dopravci. Téměř 100% ropy a zemního plynu bude proto i nadále dováženo s tím, že v případě zemního plynu by podíl dodávek od jednoho dodavatele v r. 2010 činil max. 65%. Poměr dovozů ropy bude v dlouhodobé perspektivě podmíněn zejména kvalitou ropy a její cenou na světovém trhu.

Na území ČR jsou ložiska černého uhlí, které je využíváno jak v energetice, tak v koksárenství. Těžba pokračuje zejména v hornoslezské pánvi. Neefektivní černouhelné revíry s vysokými produkčními náklady jsou utlumeny nebo utlumovány za cenu vysokých ztrát bilancovaných zásob. Celkový pokles spotřeby uhlí a probíhající útlum uhelného hornictví měly za následek snížení objemu těžby z 30,7 mil.t v roce 1990 na 19,5 mil.t v roce 1998. S budoucím vyčerpáním zásob černého uhlí v činných dolech karvinské části ostravsko-karvinské uhelné pánve bude třeba řešit v dlouhodobé perspektivě další zásobování české energetiky a průmyslu černým uhlím. Bude záležet na orientaci naší energetiky a průmyslu, zda se přikročí k přehodnocení stupně vytěžitelnosti jeho zásob. Ostatní významné dosud nevyužívané domácí zdroje jsou z hlediska těžby charakteristické zejména nepříznivou hloubkou uložení. Zatím převládají dovozy levnějšího černého uhlí ze zahraničí.

Hnědé uhlí je stále hlavním zdrojem pro výrobu energie, i když byl rozvoj těžby a plošný rozsah státem omezen. Pokud bude spotřeba energie bude dále vzrůstat, deficit bude vzrůstat a vyčerpání zásob hnědého nastane do roku 2030. Základní otázkou energetické politiky zůstává, zda v ČR budou k výrobě elektřiny po roce 2015-2020 využívány především energetické zdroje na bázi hnědého uhlí (problematika uvolnění zásob hnědého uhlí vázaných územními ekologickými limity v severních Čechách) nebo bude energetika orientována na jiné zdroje (OZE a jádro). Celkový potenciál obnovitelných zdrojů a úspor činí v dlouhodobém horizontu podle odhadů MŽP až 30 % dosavadní potřeby energie.

Uvažovaná výstavba nových energetických bloků na bázi hnědého uhlí, které by nahradily dosluhující zařízení, je diskutabilní, protože nemá zabezpečenu dostatečnou surovinovou základnu. Další uhelné zásoby jsou totiž za územními ekologickými limity těžby. Jejich eventuální využití není možné bez přehodnocení dřívějších usnesení vlády, která je stanovila. V opačném případě je nezbytné počítat s dovozem hnědého uhlí, což zpochybňuje účelnost výstavby nových energetických bloků na bázi hnědého uhlí. Zdroje hnědého uhlí, které nebudou využity v energetice, je však žádoucí chránit jako rezervu pro možné energochemické budoucí využití.

Veškerá potřeba železných i neželezných rud v ČR je kryta dovozem. Potřeby kovů nebo jejich koncentrátů budou do budoucna záviset na strukturálních změnách v hutním a těžkém strojírenském průmyslu. Odhlédneme-li od nedostatkových nerudných surovin pro potřeby chemického průmyslu (síra, fosfáty, apatit, baryt, fluorit) a některých dalších surovin pro speciální užití, jsou zdroje ostatních nerudných surovin jedinými nerostnými zdroji, kterých je v ČR dostatek. ČR má surovinovou základnu zejména pro rozvoj tradičních průmyslových odvětví – sklářství (sklářské písky), keramiky a porcelánu (keramické jíly v bohatém

sortimentu, živcové suroviny, kaolin) a papírenství (papírenský kaolín), která je adekvátně využívána. Surovinově je dlouhodobě zajištěno také stavebnictví, tj. výroba maltovin, konkrétně vápna, cementu a sádry, kamenoprůmysl a cihlářská výroba. Technická úroveň výroby cementu, vápna a sádry v ČR je srovnatelná s úrovní výroby ve vyspělých státech EU.

Druhotné suroviny a odpady

Prvotní nerostná surovinová základna ČR nepokrývá potřeby domácího zpracovatelského průmyslu. Tradičně je proto doplňována domácími nebo dovezenými druhotnými surovinami v celkovém objemu okolo 15 až 20 % finanční hodnoty surovinových vstupů. U některých vstupů přesahuje podíl spotřeby druhotných surovin 60 % i více (např. některé neželezné kovy). Zvláště významná je recyklace železných a neželezných kovů, na níž je český hutní průmysl v podstatné míře závislý. Vývoz a dovoz nejvýznamnější komodity z okruhu druhotných surovin, tj. železného šrotu, kolísá v závislosti na nabídce a poptávce hutních společností. Účelné využívání druhotných surovin zvyšuje celkovou efektivnost průmyslové výroby a v případech správné aplikace je navíc provázeno úsporami energie ve srovnání s výrobou z prvotních zdrojů.

Skládkování odpadů je stále nejrozšířenějším způsobem odstraňování odpadů. Celková kapacita skládek, jak pro komunální odpady, tak i pro ostatní druhy odpadů včetně nebezpečných, je dostatečná i s výhledem na nejbližší období. Většina skládek nebezpečných odpadů vznikala v blízkosti velkých podniků. Důsledkem je jejich relativně nerovnoměrné rozmístění na území ČR. Někteří původci nebezpečných odpadů tak mají zhoršenou pozici při zajišťování odstranění jimi produkováných nebezpečných odpadů. Skládky ostatních odpadů vznikaly převážně v blízkosti sídel, tzn. že jejich rozmístění, až na některé výjimky, je vyhovující.

Počet zařízení určených ke skládkování odpadů má klesající tendenci. K prudkému poklesu počtu těchto zařízení došlo v roce 1996, kdy ukončilo svou činnost přibližně 1000 skládek provozovaných podle zvláštních předpisů. V roce 2002 bylo v ČR provozováno 290 skládek. Tyto skládky (nebo provozované kazety) vznikly převážně po roce 1996 a většinou vyhovují současné právní úpravě platné v ČR. Přetrvávajícím problémem je nekontrolované spalování odpadních olejů v malých kotlích především u původců těchto olejů.

Hlavní problémy odpadového hospodářství jsou:

- prevence vzniku odpadů se v potřebné míře neprosazuje, schází ekonomická stimulace;
- hierarchie nakládání s odpady není respektována, převažuje odstraňování odpadů, zejména skládkování, nad využíváním odpadů;
- tříděný sběr odpadů je nedostatečný, prosazování této povinnosti má velké rezervy jak v podnikatelské tak i v občanské sféře.

Celková produkce nebezpečných odpadů se v letech 1998-2002 pohybovala v rozmezí 2,4 až 3,9 mil. tun odpadů. Z tohoto množství 50 % bylo produkováno v průmyslu. Nebezpečné odpady ze zdravotnické a veterinární péče představují pouze 0,66 % celkové produkce nebezpečných odpadů, přesto představují významné nebezpečí z hlediska vlivu na zdraví lidí a životní prostředí. Roste spotřeba zdravotnických pomůcek na jedno použití a ochranných pomůcek pro zdravotnický personál. Množství nebezpečných odpadů vytríděných z komunálního odpadu bylo nižší než 1 % celkové produkce a signalizuje tak nízkou účinnost systémů odděleného sběru nebezpečných složek vytríděných z komunálního odpadu. Počet vyřazovaných vozidel (autovraků) v ČR se pohybuje mezi 100 000 – 130 000 ročně a je ovlivňován dovozem ojetých vozidel z EU-15.

Půda, podzemní vody, dřevní hmota – strategické zdroje

Zemědělská a lesní půda jsou strategickým neobnovitelným zdrojem (produkce potravin a, OZE). V roce 2006 byla rozloha zemědělské půdy 4 254 tis. ha, což odpovídá 53,9 % celkové rozlohy státu. Hlavní faktory snižující produkční kapacitu půdy jsou eroze, zábory, kontaminace, zhutňování, ztráta organické hmoty a acidifikace. Vodní erozí je postiženo ca 40 % orných půd v ČR, větrnou erozí asi 7,5 %. Kolem 20 % rozlohy orné půdy je postiženo velmi silnou až extrémní erozí. Některé studie indikují, že bude-li stávající rychlost eroze pokračovat, pak budou dlouhodobé náklady na udržení produkce až o 5 % vyšší.

Od roku 1966 do roku 2007 ubylo zábory půdy (stavební pozemky, komunikace) 235 tisíc. ha zemědělské půdy, což je ca 5,5 % současné výměry. Podle monitoringu kontaminace půdy (ÚKZUS) má 5% zemědělské půdy nadlimitní obsah kontaminantů. Zdrojem kontaminace půdy jsou kromě atmosférické depozice kontaminované lokality (sklárky, sklady, armáda, průmyslové areály, zemědělské objekty a pod.), kterých je evidováno kolem 7 tisíc.

Zemědělská produkce závisí na srážkové bilanci a jejím rozložením v čase. Četnost suchých měsíců v posledních dvou až třech desetiletích dosáhla maxima za celé zpracovaná období, významné je i to, že tato desetiletí následují po sobě a že v posledních 50ti letech došlo ke zvýšení pravděpodobnosti výskytu měsíců klasifikovaných jako mírně suchý o 15 % a extrémně suchých o 5 %.

Očekávaná klimatická změna způsobí pravděpodobně aridizaci klimatu v oblasti střední Evropy s nevyhnutelnými následky pro země bez významnějších náhradních zdrojů vody mimo atmosférických srážek (jako je i ČR). S globální klimatickou změnou pravděpodobně několikanásobně vzroste také pravděpodobnost výskytu vážných epizod sucha. Regiony ČR, které jsou tímto vývojem ohroženy nejbezprostředněji, jsou oblast jižní Moravy a Polabí, tedy nejproduktivnější zemědělské oblasti.

V nejúrodnějších a přitom nejsušších oblastech České republiky je vybudováno okolo 150 tis. ha závlah (přesná evidence neexistuje). V současné době je využití privatizovaných závlah nízké (asi 25 až 30 % plochy), některé se neprovozují vůbec. Růst ceny závlahové vody, ke kterému dochází hlavně v důsledku růstu ceny elektrické energie, má za následek, že zemědělci mají zájem jen o skutečně doplňkovou závlahu s racionálně minimalizovaným počtem závlahových dávek. Často zavlažují jen v tzv. kritických růstových fázích plodin (v nich rostliny nejcitlivěji reagují na nedostatek přístupné vody v půdě) a v obdobích výrazného sucha.

Využitelné zdroje podzemních vod se dlouhodobě pohybují mezi 1200 – 1400 mil. m³, přičemž odběry podzemních vod od roku 1989 (historické maximum) poklesly o ca 30%. Odebraná podzemní voda se z 85 % využívá jako zdroj pitné vody. Příznivě se již od počátku 90. let projevuje nárůst cen vody (včetně růstu vodného a stočného), který vede k hospodárnějšímu využívání podzemní i povrchové vody.

Trvalým problémem je ochrana podzemních vod před znečištěním zejména dusičnany z minerálních hnojiv. Pozitivně se projevuje přijetí směrnice Rady 91/676/EHS o ochraně vod před znečištěním dusičnany ze zemědělských zdrojů (nitratové směrnice). Období zákazu hnojení v mimovegetačním období je diferencováno podle kultur, pěstovaných plodin a klimatických podmínek. Zákaz hnojení minerálními dusíkatými hnojivy v zimním období nepůsobí zemědělcům potíže. Problémy jsou však zjišťovány v případě zákazu hnojení kejdou, močůvkou či hnojůvkou. Některé zemědělské podniky nemají pro toto období dostatečné skladovací kapacity nebo jsou skladovací kapacity pro statková hnojiva v neuspokojivém technickém stavu.

Snížení podílu půdy bez pokryvu v mimovegetačním období je základním protierozním opatřením a snižuje i vyplavování dusičnanů z půdy. Podíl neoseté půdy se v roce 2005 významně snížil zejména z důvodu pěstování meziplodin dotovaných z Horizontálního plánu rozvoje venkova pro období 2004-2006. Na půdách ohrožených erozí je vyžadováno provádění vhodných agrotechnických opatření, např. obdělávání půdy po vrstevnicích, půdo-

ochranné zpracování půdy a mulčování. V hlavních profilech, které nejlépe vypovídají o vývoji znečištění a které byly současně lokalizovány ve zranitelných oblastech, byl v období let 1993-2005 zjištěn klesající trend koncentrací dusičnanů u více než 70 % profilů. Přes pokles koncentrací dusičnanů v řadě profilů zůstávají koncentrace dusičnanů v některých oblastech na vysoké úrovni (např. Litoměřicko, Lounsko, Polabí, Českomoravská vysočina).

Lesy, které pokrývají cca 33 % území České republiky, jsou zdrojem dřeva. Závisí na nich velká část místní ekonomiky i celá průmyslová odvětví (papír a celulóza, nábytek, stavebnictví). Růst celkové těžby dřeva od poloviny 90. let pokračoval. Roční těžba dřeva se pohybuje kolem 1,5 m³/obyv. resp. 5,5 – 6 m³/ha lesní půdy. Podíl jehličnanů na skladbě vytěženého dřeva je cca 85%. Plocha obnovených lesních porostů kolísá ročně mezi 20 – 25 tis. ha, většinou se pohybuje pod minimálním rozsahem obnovy z hlediska trvalé a vyrovnané produkce (normality).

Udržitelná produkční kapacita je ohrožena dlouhodobě špatným stavem lesů – hynutí porostů, ztráta odolnosti, kalamity, nízká biologická diverzita, pokles retenční schopnosti a dalších funkcí lesů, eroze – má vedle imisního poškození další příčiny, které souvisí se způsobem hospodaření. České lesnictví je založeno na hospodářském modelu stejnověkého lesa a paseky. V důsledku holosečného hospodaření a pěstování smrkových monokultur dochází k degradaci lesní půdy, odplavování živin, mizí důležité půdní organizmy, mění se její struktura a na mnoha místech je i půda sama ohrožena erozí a následná obnova lesa je velmi ztížena.

Z lesa s vytěženým dřevem ubývají důležité živiny. Bez rovnováhy mezi tím, kolik dřeva se z lesa odváží a kolik se ponechá k zetlení, se postupně vyčerpávají zásoby živin v lesní půdě, což se dlouhodobě projeví snížením produkční kapacity lesů. Proto je nutné posuzovat produkci energetické biomasy (OZE) v lesích realisticky a to i vzhledem k zranitelnosti lesů globální změnou klimatu. Krom své produkční funkce lesy zvyšují retenční kapacitu krajiny, takže jejich stav ovlivňuje hydrologickou bilanci, průtoky v řekách a rozsah povodní.

Použité prameny

- Státní energetická koncepce
- Akční plán energetické účinnosti
- Surovinová politika v oblasti nerostných surovin a jejich zdrojů
- Návrh akčního plánu pro biomasu pro ČR na období 2008-2010
- Národní program snižování emisí České republiky
- Národní lesnický program pro období do roku 2013
- Druhá hodnotící zpráva o plnění nařízení vlády č. 197/2003 Sb., o Plánu odpadového hospodářství České republiky za roky 2005 –2006
- Plán odpadového hospodářství ČR 2003 - 2012
- Akční plán pro rozvoj ekologického zemědělství do roku 2010
- Analýza adaptačních opatření na změnu klimatu na území ČR v oblasti zemědělství
- Aktualizovaná Koncepce boje s kriminalitou páchanou na životním prostředí v působnosti resortu vnitra

2.3 Územní a regionální vazby, krajina, ekosystémy a infrastruktura

Sídelní struktura

ČR je charakteristická rozdrobenou sídelní strukturou, která je historicky daná vysokým počtem obcí (k 31. prosinci 2006 to bylo 6248 obcí). Pouze malou část z těchto obcí lze na základě mezinárodních standardů označit za města. ČR má pouze 3 města nad 250 tis.

obyvatel (Praha, Brno, Ostrava), dvě města v intervalu 100-250 tis. obyvatel (Plzeň, Olomouc).

Roztříštěnost české sídelní struktury souvisí s kapacitou a nízkou kvalitou dopravní, zejména silniční sítě. Specifickým problémem českého prostoru je nedostatečné vzájemné propojení krajských center a dosavadní koncentricky orientovaná dopravní síť, která přispívá k neúměrnému posilování pražského regionu.

Města i venkovské struktury mají svůj historický původ. Ten se projevuje zejména v historických částech měst a obcí. Jde hlavně o městské památkové rezervace a městské památkové zóny. Tato jádra tvoří často celé urbanistické celky, jejichž hodnota spočívá ne v jednotlivých objektech, ale právě v ucelených souborech dochovaných staveb, náměstí, komunikací a hradeb. V předchozích padesáti letech byly preferovány jiné hodnoty než kulturně historické. Příkladem je necitlivá asanace, rekonstrukce, výstavba uniformních typizovaných objektů občanské vybavenosti, bezohledné průniky dopravy do historických jader či využívání staveb pro zcela jiné účely, než pro jaké by měly sloužit v historických centrech měst a obcí.

K nejrazantnějším změnám po roce 1989 došlo v oblasti vnitřních urbanistických struktur. Postupná regenerace městských jader, obnova zanedbaného domovního a bytového fondu v centrálních městských čtvrtích, obnova klasických funkcí města v oblasti sociální, volnočasové, kulturní i ekonomické vedla k výraznému přeskupení problémů. Suburbanizační proces podpořený dlouhodobými preferencemi české společnosti v oblasti bydlení (touha po vlastním domě) vede k postupnému snižování hustoty obyvatelstva v klasických sídlištích a k otvírání možností pro zvýšení bytového standardu. Negativním důsledkem je však velká dopravní zátěž ve spádových oblastech měst a doprava ve městech samotných.

Dlouhodobým trendem českého osídlení je vysoká proporce druhého bydlení a specifické nároky vznikající ve vazbě mezi městem a venkovem. Na jedné straně jde o omezování finančních zdrojů, pro urbánní sektor zejména v oblasti soukromého kapitálu, na druhé straně jde o export zdrojů vygenerovaných v urbánních oblastech do venkovských oblastí. Lze říci, že vznik nového typu integrálního osídlení stírající zásadní rozdíly mezi městem a venkovem je i perspektivně legitimní cestou k překonání strukturálních problémů české sídelní soustavy. Vedle alternativních možností využívání obytných funkcí měst, jejich urbánních kvalit a blízkého kontaktu s kvalitní krajinnou a přírodní strukturou venkovských oblastí, přispívá fenomén druhého bydlení ke stabilizaci venkovského osídlení a dlouhodobě zmírňuje negativní dopady depopulace a koncentrace obyvatelstva do urbánních center. Nicméně v přeexponovaných oblastech (menší obce v okolí velkých měst, rekreačně atraktivní území apod.) naopak dochází k přetěžování technické infrastruktury (kanalizace, svoz odpadu apod.) a nedostatku služeb občanské vybavenosti.

Venkovský prostor

Česká republika se vyvinula z tradičního zemědělského osídlení. I dnes je počet malých měst a vesnic výrazně nadprůměrný ve srovnání s jinými zeměmi. Venkovské obce představují 89,8 % všech obcí, ale spravují území, které tvoří 73,6 % plochy státu. Žije v nich však pouze čtvrtina 26,3 % obyvatel. Postupně docházelo k vylidňování venkova tj. přesunu obyvatel do větších měst. Tento trend se v posledních letech zastavil – nejde však o návrat k původní struktuře, ale o důsledek masivní výstavby (rodinné a bytové domy) v okolí velkých měst a vzniku husté satelitní zástavby v těchto oblastech. V mezilehlých a odlehlých oblastech však k vysídlování venkova dochází stále. Jedná se zvláště o pohraniční oblasti, oblast Vysočiny a regiony s vyšší mírou nezaměstnanosti. Lze dále konstatovat, že v průběhu 90. let se postupně oživila aktivita venkovských společenství.

Lze identifikovat tři typy venkovských oblastí, ve kterých se prosazují odlišné trendy. Tato odlišnost vyplývá z jejich polohy vůči urbanizovaným oblastem:

- venkovské oblasti v zázemí velkých měst (příměstský venkov): ty jsou ovlivněny převážně suburbanizací a zaznamenávají výrazný nárůst své populace, což ovlivňuje jejich rozvojové a zvláště investiční priority (tzv. „urban sprawl“ – rozpínání měst),
- průměrně rozvinuté venkovské oblasti ve větší vzdálenosti od velkých sídelních center (mezilehlý venkov), ale s dobrým dopravním spojením, ve kterých se nachází rekreační potenciál pro zázemí městských oblastí,
- periferní venkovské oblasti (odlehlý venkov), řídké obydlené, izolované od spádových měst a hlavních dopravních sítí.

Mezi hlavní charakteristické rysy venkovského prostoru v ČR patří:

- Vysoký produkční potenciál území z hlediska potravinářské produkce; negativem je velká diference mezi vlastnictvím a užíváním zemědělské půdy (cca 88% zemědělské půdy je obhospodařováno v nájmu). Rozpor mezi rozdrobeností vlastnictví a vysokou koncentrací hospodaření na zemědělské půdě je limitujícím faktorem v oblasti zemědělské výroby.
- Nevyváženost a vzájemná rozpornost zájmů jednotlivých složek agrobusinessu; zemědělská půda je dosud ve vlastnictví drobných a středních majitelů, provozní, skladovací a technologické prostory jsou ve vlastnictví soukromých podnikatelů, potravinářský průmysl stejně jako velkoobchodní sítě ovládají z velké části zahraniční společnosti.
- Hustá síť pozemních komunikací podporující integraci venkovského prostoru s jejich spádovými centry; toto pozitivum je v současnosti negováno katastrofálním stavem komunikací III. třídy a místních komunikací stejně tak jako nepostačujícím napojením na síť dálnic a rychlostních silnic.
- Pestrá struktura území z hlediska zastoupení různorodých kultur (lesy, louky, pastviny, vodní plochy), přestože orná půda zaujímá více než 70 % půdy zemědělské, avšak se značně potlačeny environmentálními funkcemi krajiny.
- Profesní smíšenost venkovského obyvatelstva a převládající industriální charakter zaměstnanosti na venkově. Tato skutečnost je zakotvena v dlouhodobé tradici vyjížďky za zaměstnáním v rámci mikroregionálních územních celků.
- Na jedné straně vysoká atraktivita a hodnota venkovské krajiny z hlediska rozvoje cestovního ruchu, na druhé straně zaostalá či neexistující infrastruktura cestovního ruchu; z hlediska kulturního bohatství patří k fenoménům českého venkova vysoká koncentrace kulturních památek v malé vzdálenosti od sebe, na druhé straně v konfrontaci s jejich převážně špatným až kritickým technickým stavem. K záporným faktorům patří rovněž postupné oslabování jejich ekonomického potenciálu zejména v oblasti cestovního ruchu.
- Rozvolňování zastavěného území některých venkovských sídel na úkor volné krajiny a vysoký podíl obyvatel venkova, odkázaných na zásobování vodou ze studní a bez vyhovující kanalizace a čistírny odpadních vod.
- Velmi malé zastoupení malých a středních konkurenceschopných podniků na venkově. Platí to nejen o podnicích v zemědělské prvovýrobě, ale také o podnicích řemeslnických, průmyslových a o živnostech.
- Nedostatečná dopravní obslužnost venkovských obcí zejména o víkendech (omezování dopravních spojů). Jedná se hlavně o periferní oblasti a jejich napojení na regionální centra, což vyvolává potíže při dojíždě za prací i za službami. Nedostatečnou obsluhou trpí obce ležící mimo páteřní tahy.
- Radikální pokles zaměstnanosti v zemědělství a lesním hospodářství včetně zániku provozoven přidružené výroby vede k dalšímu citelnému omezení pracovních

příležitostí a v územích s dopravně nepříznivou polohou jsou malé možnosti získat na venkově zaměstnání v relativně únosné vzdálenosti od místa bydliště.

Zemědělství představuje historicky jeden z hlavních sektorů lidské činnosti ve venkovských oblastech. V období uplynulých 50 let prošlo zemědělství etapou zásadních změn. Charakteristické rysy a soudobé tendence zemědělství a venkova v České republice lze popsat následovně:

- Výrazný pokles celkové váhy zemědělství v národním hospodářství, zejména výrazné snížení počtu pracovníků v zemědělské prvovýrobě; podíl zemědělství na HDP poklesl z 8,2 % v r. 1990 na 3,9 % v r. 2001 a na 2,35 % v r. 2004, podíl zemědělství (včetně rybářství a lesního hospodářství) na celkové zaměstnanosti v civilním sektoru národního hospodářství se snížil z 11,8 % v r. 1990 na 4,6% v r. 2000 a dále klesl až na 4,3% v r. 2004 (podíl samotného zemědělství činil v r. 2004 pouze cca 3% a na hrubé přidané hodnotě /HPH/ v národním hospodářství dokonce jen 2,35%; podíl výdajů státního rozpočtu pro odvětví zemědělství činil v r. 2004 pouze 1,07%); podíl zemědělství na zahraničním obchodu ČR vykazuje trvalý pokles – v r.2004 se sektor zemědělství podílel na vývozu ČR 3,56% ale na dovozu 5,29% a vyznačoval se citelným záporným saldem.
- Zaostávání průměrných příjmů zaměstnanců v zemědělství za průměrnými mzdami v národním hospodářství: v r. 2004 byla průměrná mzda v zemědělství o 28% nižší než činil průměr v národním hospodářství a reálná mzda v zemědělství byla o 11% nižší než v r.1989.
- Výrazně se změnila struktura zemědělských podniků: v r. 2004 zaujímaly dominantní postavení ve struktuře zemědělských podniků podniky právnických osob; 3 219 těchto podniků o průměrné výměře 925,3 ha zemědělské a 649,6ha orné půdy obhospodařovalo 72,5% respektive 75,5% jejich výměry v ČR.
- Z hlediska velikostní struktury zemědělských podniků je ve srovnání s hospodářsky vyspělými členskými zeměmi EU patrné, že téměř chybí segment tzv. rodinných podniků, obhospodařujících v průměru 30 - 100 ha zemědělské půdy; zatímco tyto rodinné farmy představují ve srovnatelných členských zemích EU poměrně stabilní jádro zemědělských podniků hospodařících na půdě, v ČR se podílejí na obhospodařované zemědělské půdě pouze cca 5%. Podniky s více než 50 ha zemědělské půdy zaujímají 92,2 % z celkové výměry obhospodařované zemědělské půdy (průměrná velikost zemědělských hospodářství je 71 ha).
- Výměra orné půdy trvale klesá, od roku 1995 ubylo 15 tis. ha zemědělské půdy – především ve prospěch rozšiřování ploch trvalých travních porostů, a polovina zemědělského půdního fondu se nachází v méně příznivých oblastech. Výměra lesní půdy naopak zaznamenává růst a tvoří více než třetinu půdního fondu ČR.
- Jak mimo jiné uvádí Národní strategický plán rozvoje venkova na období 2007 – 2013 jsou stále využívány zastaralé zemědělské technologie, které se vyznačují vysokými provozními náklady a jsou v rozporu s požadovanou kvalitou ze strany spotřebitelů, což ohrožuje konkurenceschopnost. Růst konkurenceschopnosti je dále podvazován poměrně pomalým přenosem nových poznatků a inovací do praxe. Míra zadluženosti českých zemědělců je poměrně vysoká, přestože se v posledních letech snížila.

Urbánní oblasti

Hustá síť malých a středních měst, jako dědictví minulého vývoje, neumožňuje vznik silnějších rozvojových pólů mimo pražské metropolitní území, demografická stagnace vytváří konkurenční prostředí v oblasti získávání lidských zdrojů. Určitý dekoncentrační vývoj umožňuje bicentrická sídelní struktura Moravy a Slezska. Specifickým problémem jsou málo urbanizované oblasti Českomoravské vrchoviny a části severní Moravy (Beskydy, Jeseníky),

jejichž rozvoj musí nutně navazovat i na ekonomické aktivity odrážející specifika těchto oblastí (rozvoj venkovského cestovního ruchu, podpora tradičních místních řemesel atp.). Celkově lze urbanizační proces v ČR v mezinárodním srovnání charakterizovat nižší mírou koncentrace obyvatel do velkoměst a v návaznosti na to i méně výraznou regionální strukturou.

Velké městské aglomerace s diverzifikovanou strukturou ekonomiky a se zastoupením odvětví schopných generovat růst ve svém okolí vytvářejí póly rozvoje. Význam měst jako pólů růstu je výsledkem těchto faktorů: počet obyvatelstva a jeho růst, konkurenceschopnost a komunikační propojení. Ne všechna města dosahují ve všech ukazatelích takových výsledků, aby mohla plnit roli pólů a jejich působení na okolí je proto limitováno. Pro póly rozvoje je v současnosti také typické jejich zapojení do ekonomiky založené na znalostech.

Zatímco poválečné období je charakterizováno plynulým růstem krajských metropolí až nad úroveň stotisícové hladiny, současné postindustriální období zakládá hrozbu opětovného odlivu obyvatelstva do národní metropole a posilování metropolitního území na úkor krajů. Globalizační procesy tomuto trendu nahrávají. Překonání tohoto stavu bude vyžadovat hledání adekvátních ekonomických struktur pro podporu stabilizace, resp. rozvoje krajských sídelních systémů.

V poválečném období byl rozvoj měst ovlivněn nerespektováním základních urbanistických pravidel. Výrobní a průmyslové podniky byly lokalizovány do center měst, došlo ke zhoršení životního a socio-kulturního prostředí. Vlivem změn v ekonomické struktuře došlo během posledních desetiletí k útlumu průmyslových výroby ve městech a opouštění výrobních a průmyslových areálů ve městech. Tato často rozsáhlá území (tzv. „brownfields“) dnes brzdí rozvoj částí řady měst a navíc svým charakterem znamenají hrozbu pro životní prostředí a své okolí, zároveň však představují určitý rozvojový potenciál a prostor pro rozvoj dalšího podnikání (regenerace, revitalizace brownfields). Kromě průmyslových areálů jde o lokality s původní obytnou funkcí, popř. objekty pro armádní účely. Výhody nového využití brownfields spočívají nejen v opětovné revitalizaci celého území, odstranění ekologických zátěží v sídelní krajině, v ochraně zdraví obyvatel a životního prostředí či snížení tlaku na využití greenfields (což mimo jiné znamená předejití možného rozpínání měst do okolí – tj. „urban sprawl“), ale také ve zvýšení příjmů a rozpróduení ekonomiky v území, přilákání investorů a zatraktivnění lokality.

Praha patří v současné době k nejdynamičtějším a neúspěšnějším centrům střední Evropy. Potýká se však s řadou závažných problémů. Stále patří k českým regionům s nejvíce narušeným životním prostředím, její dopravní infrastruktura zdaleka neodpovídá současným, natož budoucím potřebám a kvalitní lidský a inovační potenciál města je využit jen zčásti. Na druhé straně dosažený stupeň socioekonomického rozvoje vymezuje Prahu jako hlavní rozvojový pól ČR se schopností produkovat a přenášet inovační impulsy do ostatních regionů. Praha je přirozeným těžištěm středních Čech a budování kapacitní infrastruktury, která propojuje území obou regionů, tudíž vyžaduje úzkou kooperaci a speciální přístup.

Regionální disparity

Hlavní příčiny nerovnovážného rozvoje regionů a vzniku regionálních disparit jsou převážně tyto:

- regionální rozdíly v ekonomické struktuře a její diverzitě;
- výrazný pokles výroby a zaměstnanosti v těžkém průmyslu – Moravskoslezsko a Severozápad;
- pokles výroby textilního a elektrotechnického průmyslu – Severovýchod, a odvětví oděvního a obuvnického průmyslu – Severovýchod (Pardubický kraj), Střední Morava (Zlínský kraj) a Jihovýchod (Vysočina);

- výrazný pokles počtu pracovníků v zemědělství, zejména v tradičních agrárních regionech – Jihovýchod a Střední Morava (Olomoucký kraj);
- rozvoj terciérního sektoru, který se s větší intenzitou koncentroval do velkých měst a aglomerací, velké regionální rozdíly jsou i v oblasti inovačního potenciálu;
- kvalita lidských zdrojů (vzdělanost, podnikatelská tradice) a místní samosprávy (nedostatečná kapacita administrativy v malých obcích), neefektivnost, absence systematického a komplexního rozvoje místního potenciálu, orientace na koncepční přístupy, strategické plánování apod.;
- zhoršená dostupnost veřejných služeb, nízká meziregionální mobilita pracovních sil;
- přetrvávající neuspokojivý stav životního prostředí – Moravskoslezsko a Severozápad, velká města – Praha, Brno, Plzeň, Ústí nad Labem, Pardubice, Hradec Králové atd.
- nerovnoměrná vybavenost území technickou infrastrukturou.

Krajina

Současná podoba přírody a krajiny České republiky je určena geografickou polohou, specifickým reliéfem, pestrými geologickými a klimatickými podmínkami, historickým vývojem a dlouhodobou hospodářskou činností člověka. Od poloviny 19. století ve vývoji krajiny a přírodního prostředí výrazně převažují negativní vývojové tendence, které byly ještě umocněny v posledních desetiletích. Jejich příčinou byl ekonomický růst uskutečňovaný na základě bezplatné spotřeby a devastace přírodních zdrojů.

Krajina ČR jako celek se stala v posledních desetiletích do značné míry předmětem nepřiměřené intenzifikace zemědělské i lesnické výroby a nadměrné či nevhodné urbanizace. Pro ochranu přírody a krajiny je zvláště nebezpečným trendem to, že mizí tzv. přechodové (ekotonové) plochy, které mají stabilizační funkci a vyznačují se velkou biologickou rozmanitostí (rybníční rákosiny, remízky, meze, vlhké nivní louky apod.). Výrazně se snížila průchodnost krajiny (především v důsledku realizace liniových staveb a scelování zemědělských pozemků), což negativně ovlivňuje nejen volně žijící živočichy a planě rostoucí rostliny, ale i člověka samého. Na mnoha místech naší země byly vážně narušeny estetické hodnoty krajiny a krajinný ráz, což má nejen nepříznivé psycho-sociální. Krajina je z hlediska ochrany přírody prostorem zasluhujícím ochranu před nadměrnou urbanizací, v současnosti ji však u nás znehodnocuje výstavba rozptýlená podle často nahodilých záměrů. Příkladem může být nekoordinovaná zástavba příměstských oblastí rodinnými domky nebo výstavba supermarketů, skladů apod. podél komunikací, což znamená značný úbytek nezastavěného prostoru jako jedné z významných kvalit volné krajiny. Na velké části území jsou dlouhodobě poškozovány ekologické funkce krajiny velkoplošnou těžbou nerostných surovin, zvláště hnědého uhlí (severočeská hnědouhelná pánev), kameniva (především České středohoří, Blanský les), vysoce kvalitních vápenců (Český kras) a štěrkopísků (např. Třeboňsko, Pomoraví, Polabí). Skupina horských typů krajín s převahou lesa je značně poznamenána a v kritické míře poškozena vysokou imisní zátěží z průmyslových, energetických a mobilních zdrojů. To ohrožuje nejen existenci lesa jako přírodního útvaru, ale i stabilitu vodního režimu v širším okolí a dlouhodobou využitelnost těchto krajinných typů pro tradiční rekreačně - turistické využívání.

Významný vliv na podobu krajiny mělo a má zemědělství. Výsledkem trendu scelování pozemků do velkých půdních bloků, které často nerespektovalo reliéf terénu, spolu s intenzifikací intenzivním hospodařením je značně narušený vodní režim krajiny, znečištění vod, degradace půdy, pokles biodiverzity a snížená ekologická stabilita krajiny. Krajina v současné struktuře neposkytuje v dostatečné míře vhodné životní podmínky pro planě rostoucí druhy rostlin a volně žijící živočichy a omezuje tím biodiverzitu.

K základním prvkům krajiny patří voda. Stav vodních ekosystémů je ve velké míře formován povahou a stavem okolních ekosystémů v povodí, a naopak narušená hydroekologická stabilita území negativně ovlivňuje okolní ekosystémy, popřípadě ohrožuje jejich existenci. Výskyt vody na území České republiky je závislý téměř výhradně na atmosférických srážkách a jejich transformaci v přírodním prostředí. Přítoky vody z území sousedních států zvyšují naše vodní bohatství jen zcela nevýznamně.

Nejvýraznější vliv na podobu a funkce vodních ekosystémů v ČR mělo napřimování toků a opevňování jejich břehů, výstavba příčných objektů na tocích (zejména jezů a přehradních hrází), prudce stoupající zatížení komunálními a průmyslovými odpadními vodami, velkoplošné odvodnění pozemků, velkovýrobní intenzifikace zemědělství (eroze, chemizace) a intenzifikace chovu ryb. Mnohé stavby na tocích představují bariéry znemožňující řadě živočichů migraci.

Celková délka toků na území ČR se v 20. století zkrátila o jednu třetinu. Regulace řek měla až do začátku 90. let minulého století exponenciální růst. Příznivá situace není ani ve stavu rybníků. V České republice je jich sice velký počet (asi 21 000 a navíc od 90. let minulého století se jich řada obnovuje), přesto v naší současné krajině je stále nedostatek drobných nádrží, které mimořádně zvyšují biologickou rozmanitost a zlepšují zadržení vody v krajině.

Stav povrchových a podzemních vod se v posledních 15ti letech výrazně zlepšuje. V rámci sledovaných profilů jakosti povrchových vod výrazně poklesl počet sledovaných vodních toků s nejhorší jakostí a postupně došlo k snižování výskytu vodních toků s V. třídou jakosti. V současné době hlavní vodní toky již většinou dosahují hodnot pro II. třídy jakosti. Významně se zlepšila i jakost povrchových vod v menších vodních tocích.

Neuspokojivá je však úroveň eutrofizace povrchových vod, pro kterou se vytvářejí podmínky nadměrným přísunem živin, tj. fosforu a dusíku v důsledku jejich nedostatečného odstraňování u bodových zdrojů znečištění a jejich vstupu do vodního prostředí z plošných zdrojů. Na vytváření příznivých podmínek pro eutrofizaci se podílí i špatná krajinná struktura (odvodnění mokřadů, chybějící protierozní krajinné prvky) a intenzivní rybářské hospodaření. V letním období jsou eutrofizací postiženy téměř všechny vodní nádrže. Česká republika v porovnání s ostatními členskými státy Evropské unie vykazuje vysoké procento oblastí, ve kterých je nutno pro nadměrný výskyt sinic vydávat zákaz koupání. Z porovnání let 2005 a 1990 vyplývá, že poklesl objem organického znečištění vypouštěného z bodových zdrojů do vodních toků v ukazateli BSK₅ z 150 tis. t/rok na 10 tis. t/rok, tj. o 93 % a v ukazateli CHSKCr z cca 410 tis. t/rok na cca 60 tis. t/rok, tj. o 85 %. S ohledem na úpravu povrchové vody na vodu pitnou (v České republice je cca 50 % pitné vody upravováno z vody povrchové) i s ohledem na užívání povrchových vod ke koupání (vodní toky ve velké většině nelze z hygienického hlediska považovat za vhodné ke koupání) je neuspokojivý stav mikrobiálního znečištění. Mikrobiální znečištění pochází především z komunálních zdrojů znečištění.

V roce 2005 bylo zásobováno z vodovodů pro veřejnou potřebu 9,38 mil. obyvatel, tj. 91,6 % z celkového počtu obyvatel České republiky. Ztráty pitné vody v tomto roce byly cca 146 mil. m³, tj. 20,9 % z objemu vody určené k realizaci. V roce 2005 žilo v domech připojených na kanalizace pro veřejnou potřebu 8,1 mil. obyvatel, tj. 79,1 % z celkového počtu obyvatel České republiky. Do těchto kanalizací bylo v tomto roce vypuštěno celkem cca 546 mil. m³ odpadních vod. Podíl čištěných odpadních vod činil 94,6 % (bez zahrnutí srážkových vod).

Vzhledem ke zvýšené variabilitě srážek jsou značným rizikem sucha a naopak povodňové stavy. Povodně jsou přírodní fenomén, kterému nelze zabránit. Jejich nepravidelný výskyt a variabilní rozsah nepříznivě ovlivňují vnímání rizik, která přinášejí, což komplikuje systematickou realizaci preventivních opatření. Povodně představují pro Českou republiku největší přímé nebezpečí v oblasti přírodních katastrof a mohou být i příčinou závažných krizových situací, při nichž vznikají nejenom rozsáhlé materiální škody, ale rovněž ztráty na životech obyvatel postižených území a dochází k rozsáhlé devastaci kulturní krajiny včetně ekologických škod.

Následky povodní v posledních 11 letech prokázaly, že společnost je povodněmi stále silně zranitelná, a to i v důsledku urbanizace, technického rozvoje, vybavenosti sídel, domácností a výstavbou výrobních kapacit v záplavových územích v posledních sto letech. Zároveň byl výrazně oslaben princip předběžné opatrnosti a přehlížena potřeba systematické prevence, nebo katastrofální povodně s těžkými a fatálními následky se vyskytly na našem území naposledy koncem devatenáctého století.

Také rozvoj soustavy vodohospodářských staveb na vodních tocích, spojený s výstavbou přehrad a vytvořením značných akumulacních objemů, vesměs úspěšně eliminoval nejen následky, ale i rozsah méně rozsáhlých povodní. Tyto skutečnosti vedly naopak k určitému ustrnutí péče o rozvoj soustavy preventivních opatření před povodněmi a ke snížení vnímavosti povodňového nebezpečí.

Současný stav ochrany před povodněmi je do jisté míry v České republice ovlivněn skutečností, že před r. 1997 nebylo naše území poměrně dlouho postiženo povodněmi se skutečně katastrofálními následky na větší části území republiky. Tím došlo k podcenění nebezpečí vyplývající z možných povodní a toto nezdravé povědomí vedlo jednak ke zvýšení rizika škod při využívání území v údolních nivách a jednak k oslabení významu budování dalších preventivních opatření na ochranu před povodněmi. Prakticky úplně bylo potlačeno využívání a posilování možností využít netechnická preventivní opatření. K největším nedostatkům v preventivní ochraně před povodněmi patří skutečnost, že záplavová území byla stanovena pouze podél malé části délky významných vodních toků. Podobně i komplexní systémový přístup k návrhům a realizaci preventivních technických a netechnických opatření nebyl prakticky uplatňován. Z tohoto důvodu jsou od r. 1998 za výrazné zahraniční spolupráce a pomoci zaváděny moderní metody matematického modelování povodňových vln a jejich průběhu s možností ověřovat nejen rozsah záplav, ale rovněž posuzovat účinnost uvažovaných opatření na ochranu. Probíhá také program na podporu stanovení záplavových území s cílem vymezit je podél celé délky významných vodních toků (tj. cca 17 000 km) v průběhu následujících 10 let (tj. do roku 2010). Výsledky jednotlivých modelování jsou zanášeny do povodňových plánů, které jsou součástí krizového plánu kraje. V blízké budoucnosti budou pro tyto účely (aktuálního monitoringu stavu) využívány také stále dostupnější satelitní technologie.

Kromě technických opatření – budování ochranné struktury (hráze, poldery) atd. – je významným činitelem při omezování dopadů povodní také retenční schopnost krajiny, která však není uspokojivá.

Ekosystémy a biodiverzita

Ekosystémy vytvořené zemědělskou činností představují v ČR nejrozšířenější typ prostředí (54,3 % plochy státu). Nejzávažnějším zvratem v jejich vývoji byla v 50. letech kolektivizace (ta vedla mimo jiné k masivní likvidaci ekostabilizačních prvků) a přeměna tradičního zemědělství na průmyslovou velkovýrobu v 70. letech. Přestože mimoprodukční význam zemědělských ekosystémů je nezpochybnitelný, jejich podobu dodnes určují téměř výhradně technologické požadavky zemědělské výroby. Současné agroekosystémy proto charakterizuje nepřiměřeně vysoké procento zornění zemědělské půdy (72,2 %), nadměrná velikost honů, malé množství ekostabilizačních prvků, velký podíl ploch ohrožených půdní erozí, všeobecná fyzikální, chemická a biologická degradace půdy a kontaminace cizorodými látkami z hnojiv a pesticidů. Nejzávažnějšími následky jsou ztráta přirozené úrodnosti, výrazné snížení schopnosti retence vod, snížení biologické rozmanitosti a početnosti populací původních druhů. Eroze je dnes středně a silně ohroženo 42 % výměry zemědělské půdy.

Lesní ekosystémy, které původně pokrývaly téměř celé území České republiky, zaujímají v současnosti 33,3 % rozlohy. Za nejvýraznější změnu v tomto typu prostředí se považuje nahrazení původního, převážně listnatého lesa, málo stabilními jehličnatými monokulturami. V lesích s přirozenou druhovou skladbou měly listnaté dřeviny přibližně dvoutřetinový podíl (převážně buk a dub) a jehličnaté dřeviny pouze třetinový podíl (převážně jedle). V současných lesních společenstvech převládají naopak zřetelně jehličnaté kultury s téměř

80 % zastoupením (zejména smrk a borovice), podíl listnatých dřevin poklesl přibližně na 20 %. Stabilita lesů byla oslabena holosečným obnovním postupem s následnou výsadbou většinou smrku, a to často geneticky nevhodného původu. Důsledkem je již zmiňovaná převaha lesních porostů s nevhodnou, přírodě vzdálenou druhovou, věkovou i prostorovou skladbou a nízkou ekologickou stabilitou, projevující se mj. malou odolností vůči přírodním a antropogenním vlivům (vítr, hmyz, imise). V současnosti je imisemi u nás poškozeno 54 % lesů (1. místo v Evropě) a trend vývoje je z tohoto hlediska nadále nepříznivý. Společným působením imisí a dlouhodobého pěstování stejnověkých jehličnatých monokultur byly vážně poškozeny lesní půdy (okyselování půd, vyplavování živinných kationtů z půd a uvolňování toxického hliníku). Přestože se v posledních letech snížily stavy spárkaté zvěře, je její nadměrný počet nadále významným faktorem snižujícím stabilitu lesů v ČR. Je to jeden z důsledků nesprávného mysliveckého hospodaření, nevhodnosti složení lesních porostů a neusměrňované antropogenní zátěže území.

V České republice se navzdory celkově neuspokojivému stavu přírodního prostředí uchovaly cenné části přírody v relativně dobrém stavu nebo stavu, který skýtá možnost obnovy přírodních procesů. Větší část přírodně hodnotných území je u nás chráněna zvláštním ochranným režimem podle zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších předpisů.

Problém z hlediska ochrany přírody a životního prostředí však nadále představuje těžba vápenců v CHKO Český kras, těžba stavebního kamene v CHKO České středohoří a těžba štěrkopísků v CHKO Třeboňsko. Důvodem dobývání těchto surovin v chráněných územích přírody je geologická stavba ČR a v minulosti založené využívání jejich nerostných zdrojů. Území tvořená vápenci jsou díky své výrazné morfologii a vysoké biodiverzitě vesměs prohlášena za chráněná území přírody a těžba v nich naráží na značné střety zájmů. Zabezpečení těžitelných zásob vápenců v požadované kvalitě zcela mimo tyto chráněné krajinné oblasti není reálné. Těžba stavebního kamene a štěrkopísků představuje intenzivní využívání přirozených zdrojů velmi kvalitních stavebních surovin v daném regionu, jehož těžba a spotřeba jsou limitovány dopravními náklady. V CHKO České středohoří se ve významné koncentraci vyskytují vulkanické horniny vhodné jako zdroj nejkvalitnějšího drceného kameniva. Náhradní zdroje mimo CHKO existují, ale vesměs představují osamělé elevace rázu krajinných dominant. CHKO Třeboňsko je zdrojovou oblastí štěrkopísků pro velkou část regionu jižních a západních Čech. Počínaje rokem 1991 došlo i zde k výraznému útlumu těžeb na dnešních 42 % ve srovnání s rokem 1989. V případě Třeboňska představují štěrkopísky také významný zdroj živcové suroviny pro domácí keramický průmysl s vazbou na export jeho výrobků.

K trvajícím střetům s ochranou životního prostředí patří zejména: dříve stanovené dobývací prostory, které zasahují na území národních přírodních památek, do I. zón CHKO a infrastruktury obcí, a těžby, které vedou k nevratným změnám reliéfu, snížení estetické hodnoty krajiny a v případě drceného kameniva k odtěžování soliterních krajinných dominant. Životní prostředí negativně ovlivňují změny krajinného rázu způsobené např. vytvářením četných nových vodních ploch, změny v režimu podzemních vod v důsledku vytváření hlubokých povrchových jam při lomové těžbě, snížení hladiny podzemních vod s důsledkem zasychání lesních porostů, velkoplošné zábory kvalitní zemědělské či lesní půdy, destrukce aluviálních niv, nedotěžování zásob v podstatných částech ložiska a souběžné zahájení těžby na další ploše, či v jiných částech ložiska, nevyhovující plány sanací a rekultivací včetně neplnění stanovených podmínek a silné zatížení krajiny, sídel a často i I. zón CHKO hlukem a prašností jako důsledek těžební činnosti a transportu suroviny. Ke specifickým problémům těžeb v některých CHKO patří nevhodné využívání výhradních ložisek technologicky nevhodnou těžbou a nedostatečnou úpravou nerostné suroviny.

V současné době je v České republice ohroženo 35 % druhů savců, 57 % druhů u nás hnízdících druhů ptáků, 100 % plazů, 95 % druhů obojživelníků, 28 % druhů ryb a 16 % druhů vyšších rostlin. Problémem je také výskyt nepůvodních druhů – v současné době se

ve volné krajině v ČR vyskytuje 1378 nepůvodních zplaňujících a zdomácňujících druhů rostlin (třetina celé české flóry). Devadesát z těchto druhů je hodnoceno jako invazní druhy, často nevratně poškozující společenstva, do nichž pronikají. Nejčastějším důvodem introdukcí živočichů je komerční chov užitkových a lovných zvířat a v neposlední řadě neuvážené vysazování nových druhů.

Pozitivní trendy ke zlepšování stavu životního prostředí, které jsou výsledkem usilovné činnosti státu i ostatních subjektů od roku 1990, se dosud adekvátně neprojevují na úrovni ekosystémů. Odezva v krajině na zlepšení životního prostředí má větší nebo menší časový posun. Zlepšení stavu přírody a krajiny v posledních letech lze proto sledovat pouze v jednotlivostech, např. ve zvýšení početnosti u některých druhů savců a ptáků.

Specifickým, nicméně významným problémem je genetická diverzita zemědělských plodin a zvířat. Přeměna tradičního českého zemědělství na úroveň průmyslové velkovýroby v 60. - 80. letech 20. století vedla ke značné specializaci a k omezení pěstování plodin a chovu zvířat, nevhodných pro moderní výrobní technologie. Přejít na tržně orientovanou zemědělskou produkci po roce 1989, podpora genetického zlepšování a importu nových odrůd a plemen tento stav ještě více podstatně ovlivnily. V současné době je počet, rozsah a lokalizace plemen a odrůd ovlivněn ekonomikou a odbytem zemědělské produkce, přírodními podmínkami a dotačním systémem. Stoupají požadavky na širší spotřebitelský výběr – na diverzifikaci zemědělských produktů a potravinářských výrobků, specifickou kvalitu a nutriční hodnotu potravin (bioprodukty), na výrobu potravin pro specifické minority (dietetické, zdravotní, věkové, náboženské, apod.), roste zájem o výrobu krajových specialit (element regionálního rozvoje).

Infrastruktura

Česká republika má hustou dopravní síť – jak silniční, tak železniční. Moderní dálniční síť je však budována teprve v posledních desetiletích. Stávající síť silnic a dálnic i železničních tratí v České republice je stále z části v nevyhovujícím stavu, pokud jde o technické a bezpečnostní parametry, kvalitu dopravní cesty. Stav silnic II. a III. třídy neodpovídá hospodářským potřebám a bezpečnosti provozu. Hustota a dostupnost železniční sítě je sice jedna z největších v Evropě, využívání železnice však dlouhodobě klesá. Důvodem je zanedbaný technický stav, parametry neodpovídající současným požadavkům a zastaralé sdělovací a zabezpečovací zařízení, což způsobuje nízkou přepravní rychlost na většině mimokoridorových tratí.

Údržba pozemních komunikací a železnic dlouhodobě zaostávala za potřebami uživatelů vinou nedostatečného financování, nedokonalé koordinace a také dlouhodobého přibývání komunikací, jejichž stav je havarijní a jejichž další provoz je možný jen za cenu neúměrně náročné údržby. V uplynulé době se zpravidla údržbovými pracemi odstraňovaly závady infrastruktury, které měly být řešeny komplexními rekonstrukcemi včetně technického rozvoje. O to méně prostředků bylo však věnováno na preventivní údržbu, což zpětně urychlilo zhoršování dopravní infrastruktury. Údržba zcela zaměstnala organizace spravující komunikace, majetková správa byla vykonávána jen okrajově, a obnova a rekonstrukce tak ztratily systematický charakter a staly se nahodilými podle schopnosti prosadit na centrální úrovni místní zájem.

Nejrychlejší nárůst vykazuje letecká doprava s jednoznačně dominantním postavením letiště Praha – Ruzyň.

Délka využívaných vodních cest na území je 663,6 km, z toho pro dálkovou vodní dopravu je využitelných 303 km souvislé labsko-vltavské vodní cesty. Jen malá část vodní sítě však může být zařazena do odpovídajících mezinárodních kategorie.

V současnosti rostou výkony nákladní dopravy rychlejším tempem než ekonomika. Růst nároků na nákladní dopravu je důsledkem globalizačních vlivů, jejichž vinou se zvětšují vzdálenosti mezi místem výroby a spotřeby. Přepravci se snaží minimalizovat logistické náklady distribučních procesů, což v situaci, kdy veškeré náklady na dopravu nejdou na vrub

přepravce (zejména v silniční nákladní dopravě), vede k preferenci logistických systémů upřednostňujících rychlost a přesnost dodávky. Vlivem toho jsou logistické systémy orientovány především na silniční nákladní dopravu, a zkracování dodacích lhůt tak vede ke zvyšování dopravních výkonů.

V osobní dopravě se v České republice dělba přepravní práce mezi jednotlivými druhy dopravy vzhledem k zachování možnosti udržitelného rozvoje v odvětví dopravy vyvíjí nepříznivým směrem. Vývoj dělby mezi hromadnou a individuální osobní dopravou směřuje k ohrožení funkčnosti dopravního systému kongescemi na silnicích a k nepřiměřenému negativnímu působení dopravy na životní prostředí na jedné straně a k nedostatku tržeb a přílišné závislosti na dotacích ve veřejné dopravě na straně druhé. Příčinami tohoto vývoje jsou rostoucí dostupnost individuální dopravy a rychlejší zkvalitňování silniční infrastruktury ve srovnání s infrastrukturou železniční. Železniční dopravci na tento vývoj dosud nereagují nabídkou dostatečně kvalitních služeb.

Dopravní problémy se koncentrují především v městských aglomeracích. Podíl hromadné dopravy k dopravě individuální byl na počátku 90. let přibližně 80:20, v současné době je zhruba na úrovni 50:50. Propojení systémů městské, příměstské a regionální dopravy není na dostatečné úrovni, nejsou vytvořeny podmínky pro vyšší využívání cyklistické dopravy. Zejména silniční doprava v regionech je plně v kompetenci regionálních a místních orgánů. Na jejich úrovni musí být podle principu subsidiarity řešena. Zároveň je třeba zabezpečit vyvážený vývoj v jednotlivých regionech, a proto by regionální a lokální veřejné orgány měly do svých programů zahrnout určité základní principy, kterými se zabýváme v popisování této priority.

Naprostě nedostatečně jsou rozvinuty inteligentní dopravní systémy zvyšující bezpečnost a plynulost silniční dopravy. Klesá také dopravní obslužnost vesnic (dopravní exkluze starých lidí). Chybějí bezpečná spojení a stezky pro pěší a cyklisty.

Velký rozmach individuální automobilové dopravy po roce 1990 a související budování dopravní infrastruktury stimuluje nejen růst ekonomiky, ale má vliv na celou českou krajinu a přírodní prostředí. Česká republika se stala transitní zemí a doprava se tak řadí (vedle průmyslové výroby a těžby) ke hlavním zdrojům antropogenních tlaků na krajinu a přírodu. Dopravní infrastruktura s provozem na ní je dělícím prvkem v krajině a způsobuje překážku pro migraci organismů. Omezení střetů s územním systémem ekologické stability (ÚSES), minimalizace narušení přirozených ekosystémů, umožnění migrace organismů a ohled na krajinný ráz budou důležitá kritéria v návrzích tras dopravní infrastruktury. Nutnou součástí budování nové dopravní infrastruktury je minimalizace vlivu dopravního provozu na okolní prostředí. Postupně se budují obchvaty sídel, aby se ulevilo středům měst a obcí, které jsou přetíženy intenzivní automobilovou dopravou a s ní souvisejícím nepříznivým životním prostředím (zejména nízká kvalita ovzduší – PM₁₀ a PM_{2,5}, přízemní ozón atd., vysoká hladina hluku).

Doprava dále zpřístupňuje cenná místa z hlediska biodiverzity a estetiky masové i individuální turistiky, a podněcuje výstavbu na „zelené louce“ („urban sprawl“).

Nepříznivou situaci v oblasti dopravy dokládají přeplněné dálnice a vznik řetězových hromadných nehod, které mohou ztížit nebo úplně zamezit přístupu do některých oblastí. Dálnice v České republice jsou velmi špatně prostupné pro záchranné sbory, které se na místo dopravních nehod dostávají jen s velkými obtížemi.

Dostupnost služeb

Vyvážená sociální a kulturní infrastruktura vytváří základní předpoklad pro rovnocenné životní podmínky pro všechny obyvatele ČR a napomáhá k vytváření přiměřených sociálních jistot, vzdělání i možnosti rozvoje životního stylu a životních šancí.

Síť mateřských škol (MŠ) kopíruje sídelní strukturu ČR, přičemž existují regionální diference v počtu obcí připadající na 1 MŠ (nejméně „dostupná“ je síť mateřských škol

v kraji Vysočina, naopak nejvyšší hustotu MŠ vykazuje (Prahu v to nepočítaje) kraj Moravskoslezský. Komplexnější ukazatel – počet žáků na jednu třídu však vykazuje minimální variabilitu (variační rozpětí – cca 2 žáci na 1 třídu MŠ).

Pokud jde o síť základních škol, i ta vykazuje prvky homogenity, bez zásadnějších disparit. V případě institucí vyššího vzdělávání se již projevují disparity s dominancí hlavního města Prahy.

Síť zdravotnických zařízení rovněž kopíruje sídelní strukturu bez výrazných regionálních disparit. Vybavenost lékařské péče lze dokumentovat na počtu lékařů a nemocničních lůžek v relaci na 1 000 obyvatel. V obou ukazatelích dominuje Praha, která v tomto smyslu plní roli republikového centra lékařské péče.

V České republice existuje poměrně široká síť zařízení sociální péče provozovaných státem, obcemi, církvemi a nestátními neziskovými organizacemi. Škála, počet a kapacita těchto zařízení se postupně rozšiřuje podle potřeb vyplývajících z podmínek a možností každého kraje.

I když převažujícím typem sociálních služeb v ČR je ústavní péče, v poslední době se prosazuje snaha podporovat rozvoj alternativních služeb k ústavní péči, které umožňují, aby klient zůstal ve svém přirozeném prostředí, uvnitř své rodiny a komunity. Významnou roli v této oblasti sehrávají organizace neziskového sektoru.

Použité prameny:

- Dopravní politika České republiky pro léta 2005 – 2013
- Národní strategie rozvoje cyklistické dopravy ČR
- Podpora realizace udržitelného rozvoje dopravy – Výzkumný program ministerstva dopravy na léta 2007 – 2011
- Koncepce výzkumu a vývoje v resortu dopravy na léta 2006 – 2010
- Státní program ochrany a přírody ČR
- Strategie ochrany biologické rozmanitosti ČR
- Politika územního rozvoje ČR, pracovní znění červen 2008
- Strategie regionálního rozvoje ČR na léta 2007 – 2013
- Národní strategický plán rozvoj venkova ČR na období 2007 – 2013
- Program rozvoje venkova ČR na období 2007 – 2013
- Plán hlavních povodí ČR 2007 – 2012
- Strategie ochrany před povodněmi
- Národní strategický referenční rámec 2007 – 2013

2.4 Zdravý život, životní styl a rodina

Lidské zdraví

Očekávaná délka života v ČR trvale roste, nicméně je stále na nižší úrovni než ve vyspělých státech Evropy, podobně jako očekávaná délka života prožitého ve zdraví. Celková úmrtnost má klesající trend, zejména v důsledku snížení úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění. Hlavními současnými zdravotními problémy u nás, stejně jako v ostatních průmyslově vyspělých zemích, jsou chronické nemoci, zejména kardiovaskulární, zhoubné nádory, cukrovka a dýchací choroby. Chronickým nemocem, které tvoří největší položku v nákladech na zdravotnictví (a vzhledem k rostoucímu trendu roste počet nemocných s často nákladnou zdravotní péčí), lze přitom účinně předcházet..

K nezávažnějším patří kardiovaskulární a nádorová onemocnění. Nemoci srdce a cév jsou hlavní příčinou úmrtí (přes 50 %) a jejich výskyt v populaci má progresivní charakter. ČR patří k zemím s vysokým výskytem zhoubných nádorů. Ročně je hlášeno téměř 60 tisíc nových případů; v incidenci kolorektálního karcinomu zaujímá ČR přední místo mezi ostatními evropskými zeměmi. Počet nádorových onemocnění má rostoucí trend, a to celkově i ve většině jednotlivých diagnóz. S cukrovkou se léčí asi tři čtvrtě milionu lidí a jejich počet každým rokem stoupá. Podle odhadů vzroste do roku 2025 počet diabetiků ze současných 7% na 12 % české populace. Zvyšuje se také počet lidí trpících alergickým onemocněním, v současné době je evidováno přes 800 tisíc alergiků. Šetření výskytu alergií provedené v roce 2006 potvrdilo téměř dvojnásobný nárůst počtu alergických dětí v posledních deseti letech; v současné době je evidováno kolem 30% dětských alergiků.

Vedle závažných chronických onemocnění mají v popisu zdravotního stavu obyvatelstva význam akutní onemocnění, v nichž počtem dominují akutní dýchací infekce a chřipka; ve vrcholech sezónních epidemií je hlášeno 200 až 400 tisíc onemocnění týdně.

Úrazy jsou významnou preventabilní příčinou smrti. Jsou často příčinou dlouhodobé nákladné léčby, event. trvalé invalidity. V ČR jsou úrazy třetí nejčastější příčinou smrti. Činí asi 8% úmrtí u mužů a 5% u žen, u dětské populace více než polovinu úmrtí.

Důležitým ukazatelem zdravotního stavu populace je duševní zdraví. V souvislosti s měnícím se životním stylem a nároky společnosti, ale také spolu se změnou informovanosti a chápání psychických problémů, roste počet osob, vyhledávajících ambulantní psychiatrické ošetření. Trend vývoje extrémního projevu – sebevražd – je u nás ve srovnání se začátkem 90. let mírně klesající. V Evropě se sebevražednost pohybuje mezi 11 a 36 na 100 000 obyvatel za rok, ČR zaujímá místo přibližně uprostřed.

Životnímu prostředí, kromě hluku, se obecně přisuzují nižší negativní dopady na zdraví než v minulosti, pokud nedojde ke změně současných trendů, např. ve struktuře používaných paliv, nebo se neobjeví nová nebo dosud neznámá rizika. Ve vyspělých státech s tržní ekonomikou a dobrou úrovní zdravotní péče se na ovlivnění zdraví nejvýrazněji podílí životní styl, úzce spojený se socioekonomickým statutem člověka. Mezi nezávažnější negativní faktory životního stylu patří závady ve výživě, nadváha a obezita, nedostatek fyzického pohybu, kouření cigaret a chronický stres. Vzestup hospodářské prosperity ČR bude stálý zájem společnosti o zdraví podporovat.

Reprodukční zdraví je nedílnou součástí hodnocení zdravotního stavu populace. Péče o matku a plod/dítě ve vyspělých zemích Evropy je na vysoké úrovni, ale současné trendy reprodukčního chování (odkládání mateřství do vyššího věku) v těchto zemích přináší řadu s tím souvisejících problémů, jako je léčba neplodnosti, samovolná potratovost, riziková těhotenství, předčasné porody a potřeba péče o předčasně narozené děti. Dalším závažným problémem v této oblasti zdraví je šíření HIV. Úroveň reprodukčního zdraví v České republice³ je srovnatelná se situací vyspělých zemí „západní“ Evropy, jediným negativním jevem je stále vyšší úroveň indukované potratovosti z jiných než zdravotních důvodů.

Počet obyvatel vystavených v práci zdravotně rizikovým faktorům nebo pracujících v rizikových podmínkách je v ČR podle posledních výsledků kategorizace práce téměř 450 tisíc. Nejvíce lidí v rizikové práci je exponováno hluku, prachu nebo vykonávají práci se silnou fyzickou zátěží. Cílem ochrany zdraví zaměstnanců je postupně eliminovat

³ Mimořádná pozornost bývá věnována úmrtnosti v prvním roce života. Intenzita úmrtnosti v tomto věku u nás patří již delší dobu k nejnižším na světě (hodnota kojenecké úmrtnosti v roce 2006 byla 3,3 ‰). K předčasným porodům dochází v Česku přibližně v 6 % případů těhotenství a podíl narozených dětí s nízkou porodní hmotností nepatrně roste (v roce 2006 7,3 % dětí s hmotností pod 2 500 g). Růst těchto hodnot bývá dáván do souvislosti se současnými trendy reprodukčního chování; odkládání mateřství do vyššího věku, kdy mohou být těhotenství rizikovější. Zároveň roste počet dětí narozených díky asistované reprodukci; v současnosti u nás přicházejí na svět díky umělému oplodnění přibližně 3 % dětí.

nejrizikovější práce a pracoviště. Nejčastější příčinou pracovní neschopnosti jsou onemocnění dýchacího ústrojí (přes 600 tisíc dnů ročně), způsobené zejména akutními dýchacími infekcemi. Nemoci pohybového aparátu způsobují přes 490 tisíc dnů neschopnosti ročně a poranění a otravy přes 320 tisíc, nemoci oběhové soustavy přes 120 tisíc a nádorová onemocnění více než 50 tisíc dnů neschopnosti ročně. Tyto údaje sice nereprezentují všechny ošetřené nemoci u všech segmentů populace (zahrnují jen pracující obyvatelstvo), nicméně jsou ilustrací vysokých nároků na materiální a personální zdroje.

Počet dopravních nehod po mírném nárůstu po roce 2000 klesá. Mírně k rovněž počty zraněných a usmrcených osob při silničních nehodách. Nicméně závažnost nehodovosti je u nás ve srovnání se západními státy vysoká. V 80. letech byla úroveň nehodovosti v ČR plně srovnatelná s vyspělými státy (Nizozemsko, Švédsko). Poté však nastal v ČR výrazný zlom znamenající prudké zhoršení nehodových ukazatelů, zatímco ve vyspělých státech pozitivní vývoj nadále pokračuje. Celkové ztráty způsobené dopravní nehodovostí v provozu na pozemních komunikacích neustále rostou nejen s růstem nehodovosti, ale i vlivem stoupajících jednotkových nákladů. V roce 2002 tyto ztráty představovaly téměř 50 mld. Kč, tj. více než 2% HDP.

V souvislosti se zajišťováním bezpečnosti ČR je oprávněně očekávána připravenost zdravotnictví k poskytování zdravotní péče při událostech, které kromě jiných aspektů narušení bezpečnosti přinášejí situace s hromadným postižením osob na zdraví. Je nutno se zaměřit na posilování schopnosti reakce na hromadné nákazy, především pandemie chřipky, které by mohly mít destabilizující efekt na zachování základních funkcí státu a fungování subjektů kritické infrastruktury.

S rostoucí průměrnou délkou života je hlavní výzvou v souvislosti se stárnutím populace, tzv. úspěšné stárnutí, jehož hlavním cílem je podporovat a rozvíjet soběstačnost starších jednotlivců. Úspěšné stárnutí předpokládá aktivní zapojení jedince do společnosti, odvrácení nemoci a nesoběstačnosti a zachování odpovídající úrovně kognitivních a fyzických funkcí. Ke starším pacientům a jejich zdravotnímu stavu by mělo být přistupováno individuálně, neměly by se léčit jednotlivé nemoci/problémy, ale snahou by mělo být řešení společných dopadů multimorbidit a specifických geriatrických problémů, a tím zlepšení či zachování stávajícího funkčního stavu pacienta/jedince. Ve vyspělých státech je prodloužení života ve stáří doprovázeno poklesem funkčně závažné nemocnosti a nezdatnosti ve stáří, dochází tzv. ke kompresi morbidit.

Životní styl

Životní styl je v současnosti ve vyspělých zemích vnímám jako nejvýraznější ovlivnitelná determinanta zdravotního stavu jedince či populace. K rizikovým faktorům životního stylu dnes, ale zřejmě i v budoucnosti, zejména patří - kouření, nevyvážená strava, nadměrná spotřeba konzumace alkoholu, nedostatečná pohybová aktivita, stres, zneužívání drog a podceňování rizika úrazů či nepříznivých účinků pracovního prostředí. Nicméně existují důkazy o pozitivních změnách v chování lidí, které přinesly dílčí úspěchy ve zlepšení stravovacích návyků některých populačních skupin, nebo v klesající prevalenci kuřáctví u dospělých mužů.

Stravovací návyky české populace nejsou, přes některá zlepšení, uspokojivá. Pro zlepšení vlivu výživy na zdraví je nutno dosáhnout dalších změn ve spotřebě i přípravě potravin. Více než polovina české populace se dostatečně nevěnuje pohybové aktivitě. Nedostatek středně intenzivní pohybové zátěže způsobuje nejenom časté vady držení těla, ale podílí se na vzniku mnoha chronických onemocnění (obezity, kardiovaskulárních nemocí atd.).

Spotřeba alkoholu v ČR se pohybuje kolem 10 litrů čistého alkoholu na osobu a rok a představuje jednu z nejvyšších ve světě. Nepříznivá je v tomto směru i situace u dětí a dospívajících, u kterých roste spotřeba alkoholu a prevalence opilosti.

Výskyt rizikového užívání návykových látek je v ČR zejména u dospívajících a mladších generací vysoký v porovnání s okolními zeměmi a zeměmi západní Evropy. Značná je také

spotřeba tlumivých léků (léky proti bolestem, hypnotika), jejichž neindikované užívání s sebou přináší škody ekonomické i zdravotní, včetně např. rizik v dopravě. Celkově dochází k nárůstu užívání téměř všech druhů omamných psychotropních látek, zejména syntetických drog. O více než polovinu oproti roku 1999 klesla injekční aplikace jakékoliv drogy.

Kultura

Kultura byla tradičně tmelícím prvkem národa (národní obrození, okupace) a její podpora na centrální i komunální úrovni je důležitá. Velmi naléhavě je v oblasti kulturně politické vnímán proces globalizace, a to jako výzva, příležitost i hrozba. Jako příležitost je globalizace chápána především ve smyslu určitého demokratizačního potenciálu a jisté míry „univerzalizmu“, který nemusí být nutně unifikační. Jako hrozba je pocíťováno právě její unifikační, stereotypizační a imperiální působení. Jako protiváha globalizace je vysoce ceněna kulturní diverzita, praktický výraz nachází tyto tendence v posilování kulturní identity se souběžnou podporou mezinárodní kulturní výměny.

Zdá se, že ve většině zemí Evropy se v souvislosti s konfliktem mezi koncepcí „sociálního státu“ a omezenými ekonomickými možnostmi objevují snahy racionalizovat výdaje z veřejných rozpočtů a zájem o soustavné rozšiřování stávající podpory kultury ze zdrojů mimo veřejné rozpočty (především formou daňových úlev, morálního oceňování dárcovství a fungujícími státními loteriemi). Nové, doposud nepopsané zdroje podpory kultury se neobjevují. Problémem v ČR je mimo jiné nízká stimulace partnerství veřejného a soukromého sektoru v oblasti kultury.

Doposud odlišné přístupy k integraci cizinců se v zemích EU sblíží, tendence vývoje je kompromisní a usiluje o zachování kulturní diverzity (představující ostatně jeden z aktuálních strategických cílů kulturních politik) a zároveň o přijatelnou míru kulturní homogenizace, která by nepřerostla v akulturaci.

Pojetí funkce kultury dle definovat trojím způsobem:

- kultura jako produkční (ekonomický) fenomén: odvětví, které generuje, nikoli pouze spotřebovává
- kultura jako prostředek rozvoje tvůrčího potenciálu člověka
- kultura jako prostředek pro rozvoj sociálního potenciálu: pozitivní vliv na míru sociálně patologických jevů, jako je vandalství, gamblerství, sociální exkluze apod.

Kulturní souvislosti je nutné zmínit také z hlediska následujících aspektů:

- Dochází ke ztrátám kulturní diverzity krajiny (krajinné kulturní diverzity) s negativním vlivem na sociální potenciál společnosti. Funkce tradičně uspořádané krajiny (např. retenční schopnost) se bude dále snižovat s postupným opuštěním tradičních historických forem.
- Participace na kultuře funguje jako sociální pojítko při posilování mezilidských vztahů, jak v rámci rodiny, tak jiných společenských skupin. Přispívá k odstraňování pocitu vyloučenosti či osamění.
- Vývoz kulturních produktů a služeb je jedním z ekonomických odvětví. Kulturu lze chápat jako příspěvek ke konkurenceschopnosti na globálních trzích.
- Existuje hrozba nedostatku kvalifikované a flexibilní domácí pracovní síly. Kultura a vzdělávání jsou velmi propojené oblasti, proto je třeba potenciál poskytovatelů kulturních produktů a služeb akcentovat i v této oblasti.
- Kultura jako prostředek porozumění je jedním z nástrojů ke snižování rizika rasizmu a xenofobie a omezování rizik, plynoucích z omezené vzájemné adaptability a/nebo tolerance k odlišným vzorcům chování a kulturním hodnotám.

Životní podmínky

ČR podobně jako další země EU stojí v důsledku významných společenských změn posledních desetiletí před úkolem nalezení kompromisu mezi podporou státu, poskytovanou z veřejných zdrojů, a nejširší mírou ekonomické a sociální soběstačnosti jeho obyvatel. Pro dosažení udržitelného standardu sociální ochrany, který je nezbytný pro zajištění důstojného života a zabránění sociálnímu vyloučení ohrožených skupin obyvatel, je nezbytné přistoupit k provedení hloubkových reforem systémů sociální ochrany a zdravotní péče.

V kontextu stárnutí populace, vyvstává nutnost prodloužení pracovního života starších osob a oddalování jejich odchodu do důchodu a zároveň zvyšování kvality a dostupnosti zdravotní péče kladoucí důraz na prevenci a zdravý životní styl.

Počet cizinců v ČR se od roku 1989 trvale zvyšuje. V roce 2008 na území ČR legálně pobývá přes 400 tisíc cizinců (tvoří cca 4 % obyvatelstva). Migrační saldo ČR je kladné (více přistěhovalých než vystěhovalých) a vykazuje rostoucí tendenci. Nejpočetnější skupiny cizinců pobývajících v ČR představují státní příslušníci Ukrajiny, Slovenska, Vietnamu, Ruska a Polska. Migrace se soustřeďuje zejména do Prahy a dalších velkých měst. Počet nelegálních imigrantů na území ČR není možné přesně kvantifikovat, kvalifikované odhady v tomto směru nejsou k dispozici.

Současný trend vyšší intenzity stěhování z měst na venkov ukazuje přírůstek obyvatelstva v obcích do 10 tisíc obyvatel na úkor obcí nad 10 tisíc v rámci vnitřní migrace.

Znevýhodněnými skupinami na trhu práce jsou zejména ženy s malými dětmi, osoby s nízkou kvalifikací, příslušníci romské menšiny, osoby se zdravotním postižením, osoby nad 50 let a osoby do 25 let, které tvoří 23,9 % z celkového počtu uchazečů (podíl absolventů a mladistvých na celkovém počtu uchazečů je 10 %), dále i dlouhodobě legálně usídlení cizinci. Nejvíce jsou ohroženy skupiny, které trpí kumulací několika znevýhodňujících faktorů, např. nekvalifikovaní Romové, mladiství s nízkou úrovní kvalifikace apod. Dalšími zvláště ohroženými skupinami na trhu práce jsou osoby navracející se z výkonu trestu odnětí svobody a osoby závislé na návykových látkách. Zcela odtrženi od trhu práce jsou pak bezdomovci.

Chudoba v ČR se mírně prohloubila (indikátor relativního propadu příjmů v roce 2006 činil 14 % oproti 13 % v roce 1996), přesto však byla pod průměrem EU-25. Oproti ostatním státům však ČR měla vysokou koncentraci osob těsně nad prahem chudoby. Mezi 60 a 70 % národního vyrovnaného mediánového příjmu se nalézalo 8 % osob, které představovaly skupinu možných budoucích chudých. Naproti tomu velice nízké bylo procento těch, kteří se nacházeli pod hranicí 40 % mediánu (1 %).

Příjmová diferenciaci je stále poměrně nízká. Úhrn objemu příjmů pro skupinu 20 % nejbohatších osob byl 3,4krát vyšší než objem příjmů pro skupinu 20 % nejchudších osob. Ve skupině 10 % nejchudších domácností žilo 14 % obyvatel ČR.

Podle sčítání lidu k 1. březnu 2001 zahrnoval bytový fond ČR celkem 3 828 tis. trvale obydlených bytů (tj. 374 na 1000 obyvatel). Lze tedy konstatovat, že v průměru plošný bytový deficit neexistuje. Struktura bytového fondu zhruba odpovídá struktuře v členských zemích EU: 47 % bytů je ve vlastnictví jejich uživatelů, 17 % je vlastněno bytovými družstvy, 29 % všech bytů tvoří nájemní byty, z nichž většina je ve vlastnictví obcí.

Podíl spotřebních výdajů na bydlení na celkových čistých peněžních příjmech průměrné domácnosti se zvýšil z 15 % v roce 1998 na 17 % v roce 2003. Podíl spotřebních výdajů na bydlení těchto domácností na čistých spotřebních peněžních vydáních se ve stejném období zvýšil z 16,9 % na 19,7 %, přičemž pro domácnosti důchodců tento ukazatel dosáhl v roce 2003 27,8 % a pro domácnosti s minimálními příjmy a dětmi 24,8 %. V nájemních bytech pak tento ukazatel dosahuje hodnot vyšších: u průměrné domácnosti 22 %, u domácnosti důchodců 29 % a u rodin s minimálními příjmy a dětmi 30,8 %.

Téměř třetina bytů se nachází v panelových bytových domech (31,3 % celkového bytového fondu v roce 2001). Současný stav těchto domů je výrazně poznamenán dlouhodobě zanedbávanou údržbou projevující se snižováním užitných vlastností, zvýšenými provozními náklady, snižováním provozní bezpečnosti a vznikem potenciálního rizika snižování úrovně bydlení obyvatelstva. Dalším nedostatkem jsou neadekvátní podmínky v okolí bydlení a sídlišť, nenavazující síť možností využití volnočasových aktivit, zeleně, dopravy a navazujících služeb. Z těchto i více důvodů dochází ke zvýšení kriminality, výskytu socio-patologických jevů, nevyužitého fyzického a lidského kapitálu. Bytová sídliště realizovaná v režimu komplexní bytové výstavby v letech 1958 - 1989 se vyznačují již od samého počátku četnými nedostatky. Tyto nedostatky, pokud nejsou řešeny, mohou postupně vést k devastaci obytného prostředí a následně i k nežádoucí změně sociální struktury obyvatel sídlišť.

Problémy vznikají zvláště u osob, které se nalézají v nepříznivé sociální situaci (mj. Romové ohrožení sociálním vyloučením), zapříčiněné konfliktním způsobem života nebo rizikovým prostředím, ve kterém žijí. Ve spojení s nedostatečnou sítí sociálního bydlení dochází často k dalšímu zhoršení sociální situace těchto osob, v extrémních situacích až k bezdomovectví. Postupně se vytvořil mechanismus „vytěšňování“, který umožňuje obcím „vytlačit“ tyto osoby z centra své pozornosti, čímž se dostávají mimo dosah standardních podpůrných nástrojů a dochází k prohlubování jejich sociální a prostorové segregace.

Zejména pro obyvatele venkova se stalo dříve obvyklé dojíždění příliš nákladné, neboť jsou často odkázáni na individuální dopravu. Faktorem zvýšené nezaměstnanosti může být i výše jízdného pro nízkopříjmové domácnosti. Pro některé občany je výhodnější pobírat hmotné zabezpečení uchazeče o zaměstnání nebo dávku sociální péče než vynaložit poměrně velkou část mzdy na cestovní náklady.

Počet počítačů trvale připojených k internetu významně roste od roku 2000, i když stále za úrovní dřívějších členských zemí EU výrazně zaostává. V roce 2002 bylo v ČR připojeno k internetu 16,4 % domácností.

Podle statistik Policie ČR, od roku 1999 počet evidovaných trestních činů klesá. V budoucnu lze očekávat stagnaci míry kriminality. V letech 2000 - 2002 došlo ke snížení počtu vězňů. To bylo pravděpodobně způsobeno jednak častějším uplatňováním alternativních trestů odnětí svobody ze strany soudů, jednak vyhýbáním se nástupu trestu odnětí svobody. V 8 % případů byly v letech 2001 až 2003 uloženy alternativní tresty. Trestní odpovědnost je v ČR stanovena na 15 let. Trestná činnost páchaná mladistvými představuje 4 % případů.

Rodina

Lze konstatovat, že česká rodina slábne. Spolu s ní dochází k oslabování soudržnosti jejich jednotlivých členů; postavení žen a dětí je zranitelnější než dříve. Oslabování funkčnosti a role rodiny, které po roce 1989 způsobilo na jednu stranu mnoho „proti-rodinných“ tlaků (tlak médií, tlak na konzumní orientaci a flexibilní a disponibilní pracovní sílu) a nových rizik (chudoby, nezaměstnanosti), bylo na druhé straně ovlivněno také postupnými změnami rozdělení rolí muže a ženy v rodině, zejména oslabenou rolí muže jako živitele a otce. Z hlediska postavení žen na trhu práce došlo ke změnám ve smyslu jejich větší emancipace, nicméně toto postavení je i nadále, zejména v souvislosti se zastáváním role matky a pečovatelky, znevýhodněné. Proto je podíl žen mezi nezaměstnanými vyšší. Rovněž jejich výdělků, přes to, že vykonávají stejnou práci jako muži, jsou nižší. Stávající situaci dokresluje i vysoká rozvodovost a velký podíl neúplných rodin s nezaopatřenými dětmi. Solidarita bezdětných s rodinami pečujícími o děti se vytrácí z postojů lidí i z podmínek vytvářených pro život rodin státem.

Populaci mladých lidí v ČR charakterizuje pozitivní pohled drtivé většiny z nich na hodnoty manželství a rodičovství. Mladým lidem se často narodí méně dětí, než původně plánovali. Pozitivním trendem je výrazně se snižující (od roku 1990) výskyt umělých přerušování těhotenství u žen všech věkových kategorií. Na cestě k realizaci původně chtěného počtu

děti se mladí lidé potýkají s překážkami socioekonomického charakteru, i s obecně nízkou podporou české společnosti a dalšími faktory, zejména v podobě proměn rodinného a demografického chování.

Neexistence velkých svépomocných rodinných organizací a malý vliv jiných „pro-rodinných“ společenských subjektů se spolupodílely na tom, že oslabení přirozených funkcí rodiny v náhle vzniknuvším prostředí tržní ekonomiky a samosprávné demokracie bylo větší než ve srovnatelných zemích, jako je Maďarsko a Slovensko. V České republice došlo k propadu úrovně porodnosti.

Ve většině evropských zemí a stejně tak i v ČR hraje jednu z hlavních rolí v problematice fungování rodin slučitelnost rodičovské a profesní role, a to zejména v rodinách s dětmi, jejichž rodiče dosáhli vyššího vzdělání. Nastavené podmínky v ČR komplikují dobrou slučitelnost těchto rolí. Na jedné straně možnost dosažení stejného vzdělání mužů i žen umožňuje oběma pohlavím prakticky stejně slibné zahájení profesní kariéry, na druhé straně se obecně předpokládá její kontinuální vývoj u mužů a diskontinuální vývoj u žen. Tento fakt sám má patrně velký vliv na vzrůstající procento dobrovolné bezdětnosti a prokazatelný negativní vliv na rozhodování se pro dítě vyššího pořadí, zvláště u žen se sekundárním a terciárním vzděláním. Za závažný problém komplikující slučitelnost rodičovské a profesní role je nutno považovat nízkou míru využívání práce na částečný úvazek, pružné pracovní doby a práce z domova.

Podpora rodin ze strany státu, včetně státní správy a samosprávy na úrovni krajů a obcí, je v ČR deficitní jak z hlediska koncepčního, tak i institucionálního pojetí. Velké nedostatky lze najít především v oblasti služeb pro rodiny, které jsou většinou zajišťovány v rámci samostatné působnosti obcí a krajů a ve sféře nestátních neziskových organizací. Neexistuje systém daňového zvýhodnění těchto služeb ani systém jejich podmíněného hrazení pro definované sociální skupiny. Neexistuje jasný právní rámec a systém státní garance kvality a ochrany klientů těchto služeb.

Podle údajů ze Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001 žije 85 % všech obyvatel ČR v rodinách. Převažujícím typem domácností zůstávají úplné rodiny (54,6 %), jejich počet však stále klesá. Nejčetnějším typem rodiny s dětmi jsou úplné rodiny se dvěma dětmi (47,4 %), výrazně však roste podíl úplných rodin s jedním dítětem (43,4 %). Dlouhodobým trendem je zvyšování podílu neúplných rodin (z nich je 59,6 % rodin s dětmi). V neúplných rodinách je v 85 % v čele žena. Do budoucna lze očekávat, že zvyšováním počtu svobodných lidí a starých lidí žijících osamoceně nadále poroste počet jednočlenných domácností na úkor rodin.

Princip udržitelného rozvoje, který se stále významněji mírou promítá do politik sociálního začleňování a sociální ochrany, podtrhuje význam boje s pokračujícím sociálním vyloučením určitých skupin osob, které se přenáší z generace na generaci. Důraz je třeba v této souvislosti klást zejména na prevenci tohoto mezigeneračního přenosu prostřednictvím účinných politik zaměřených na ochranu rodin a dětí, zajištění rovného přístupu ke vzdělání a odborné přípravě. Zvýšení participace osob ohrožených sociálním vyloučením na trhu práce je třeba považovat za jeden ze základních kroků na cestě k jejich sociálnímu začleňování. V této souvislosti je nezbytné pokračující posilování důrazu na individuální odpovědnost každého jednotlivce a omezování paternalistické role státu s tím, že v zájmu zachování sociální soudržnosti musí být zachován základní životní standard jeho obyvatel.

Děti a mládež

V hodnotové stupnici mládeže roste význam ekonomické prosperity, kariéry jako prostředku k získání majetku, materiálních hodnot a smyslového života a jeho prožitkům, včetně drog. Na druhé straně klesá význam kvality života v konkurenci se smyslovým životem a materiálními hodnotami. Klesá význam odpovědnosti za druhé v konkurenci s odpovědností i za jiné, ale současně klesá význam zdokonalování sebe sama a transcendentní dimenze života a idejí. V letech 1992 – 2002 došlo k nárůstu problematiky adolescentů v oblasti

psychosociálního a rizikového sexuálního chování. Mluví se o tzv. nové morbiditě mládeže nebo o syndromu rizikového chování v dospívání.

Trvale roste význam majetku a náplně volného času podle zájmů a koníčků. Naopak klesá především význam „být užitečný druhým lidem“, ale také význam míru, životního prostředí a veřejně prospěšné činnosti. Klesá také význam demokracie jako důsledek zkušeností s naším politickým systémem, politickou kulturou a pozicí občana v tomto systému.

Z populace se vyděluje sociální skupina mládeže, jejímž hlavním posláním je vzdělávání a profesní příprava. Na prvním místě motivačního žebříčku je potřeba být vzdělaný. Následuje důvod prostřednictvím vzdělávání rozvíjet a udržovat své rozumové schopnosti. Teprve na třetím místě je jako důvod vzdělávání „uplatnění na trhu práce“. Ryze cílovou motivaci, kdy sám proces vzdělávání je cílem – „vzdělávání mě uspokojuje,“ uvádí polovina mladých lidí.

Z výzkumů vyplývají jasné trendy o tom, že mladí lidé stále více negativně vnímají politiku a občanskou angažovanost. Alarmující je především trend volající po uplatnění „silnější ruky“ na úkor demokratických principů a rostoucí netolerance vůči imigrantům

Stále více času tráví lidé s médii, stále více potřeb uspokojují prostřednictvím těchto médií a stále více aktivit má mediální a virtuální charakter. Ve volném čase současné mládeže jsou činnosti spojené s počítačem spolu se sledováním televize nejčastějšími aktivitami. Již v roce 2000 trávila česká mládež s médii kolem třetiny svého bdělého stavu a kolem dvou třetin svého disponibilního času (bez času v práci a ve škole) a tento podíl bude zřejmě dále narůstat. Nástup nových technologií i ve volném čase mládeže je provázen opačným trendem, poklesem četby tištěných knih. Od roku 1992 do roku 2000 se snížil počet přečtených knih. Víceméně zmizela skupina intenzivních čtenářů, kteří za měsíc přečetli 4 a více knih. V roce 1992 se ve věkových skupinách pohyboval podíl těchto čtenářů mezi 17 % a 8 %. V roce 2000 se podíl těchto čtenářů pohybuje ve věkových skupinách mezi 0 a 1 %. K největšímu poklesu četby došlo u mládeže ve věku 19 - 23 let, tedy u skupiny, ve které více než třetina studuje na vysokých školách a četbu mají vlastně „v popisu práce“.

Tato generace mládeže je základním subjektem komputelizace společnosti a převodu společnosti do digitálního věku. Další charakteristikou současné mládeže je rozpínání jejího životního pole o evropský a globální rozměr. Rozpínání se primárně odehrává virtuálně v kyberprostoru a odvozeně i v přirozeném časoprostoru. Proces digitalizace či elektronizace probíhá i v oblasti vzdělávání. Za pouhých několik let existence získal e-learning mezi mladou generací významnou pozici. Mládež e-learning akceptuje a začlenila si ho již do svých aktivit.

Značně roste počet odhalených případů komerčního sexuálního zneužívání dětí – tento statistický nárůst však neznamená, že by docházelo k objektivnímu nárůstu a tedy zhoršení situace, indikuje spíše postupné snižování latence a zvyšování úspěšnosti zavedených opatření, které vedou k efektivnějšímu odhalování případů. Komerční sexuální zneužívání dětí má příčiny sociální povahy – tj. sociální vyloučení. Většina obětí komerčního sexuálního zneužívání dětí je buď na útěku z dysfunkčních či nefunkčních rodin, nebo ze zařízení pro výkon institucionální péče. Celkově je počet dětí svěřovaných do zařízení pro výkon institucionální péče vysoký.

Velká část dětské populace a populace mladých se společensky adaptuje v kontaktu s mediální manipulací a stává se konzumenty závislími na značkovém zboží. Součástí tohoto „značkového životního stylu“ je i droga. Druhá část populace se naopak uchyluje k droze v úniku před agresivní tržní společností.

Jednu z příčin sociálně patologického chování mládeže lze spatřovat v nedostatečné podpoře aktivit, infrastruktury a zařízení v oblasti dalšího vzdělávání, kultury, tělovýchovy, sportu a ostatních zařízení pro rozvoj aktivit volného času a jako prevence a součást zdravého životního stylu populace. Nezastupitelná je v oblasti práce s dětmi a mládeží role nestátních neziskových organizací a tudíž i podpora jejich aktivit.

Použité prameny:

- Národní strategie bezpečnosti silničního provozu
- Dlouhodobý program zlepšování zdravotního stavu obyvatelstva ČR - Zdraví pro všechny v 21. století
- Čtvrtá zpráva o naplňování Dlouhodobého programu zlepšování zdravotního stavu obyvatelstva České republiky Zdraví pro všechny v 21. století (Program ZDRAVÍ 21). Plnění za rok 2006.
- Strategie prevence kriminality na léta 2008 až 2011
- Koncepce účinnější podpory umění na léta 2007–2013
- Podkladová studie k principům státní kulturní politiky na léta 2008-2014
- Zásady kulturní politiky České republiky na léta 2007- 2013
- Koncepce bytové politiky
- Národní zpráva o strategiích sociální ochrany a sociálního začleňování na léta 2006 – 2008
- Akční plán na podporu rodin s dětmi pro období 2006 – 2009
- Národní koncepce rodinné politiky
- Národní akční plán sociálního začleňování na léta 2004 – 2006
- Národní program přípravy na stárnutí na období let 2003 až 2007
- Národní plán boje proti komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí na období 2006 – 2008
- Kříž, J. a kol. (2004): Zdravotní stav populace, jak jsme na to se zdravím, SZÚ Praha
- Systém monitorování zdravotního stavu obyvatelstva České republiky ve vztahu k životnímu prostředí, Souhrnná zpráva za rok 2006, SZÚ Praha (2007)
- Zdravotnická ročenka České republiky 2006, ÚZIS ČR (2007)

2.5 Vzdělaný občan, efektivní stát

Potřeby vzdělávání

Globalizační výzva (ekonomická konkurence, rostoucí ceny surovin a energií, ale i nové trhy) kladou velké nároky na kvalitu nejen lidských zdrojů v ekonomice, ale na vzdělanost celé populace. Po 50 letech relativní izolace české společnosti jsou nejviditelnější zejména problémy s jazykovou vybaveností, imigrací a kulturními odlišnostmi. Vzdělávací systém musí připravit novou generaci všestranně vzdělaných lidí, kteří mohou využít příležitosti ekonomické globalizace. Dále je nutno zajistit celoživotní vzdělávání, rekvalifikace, výuku cizích jazyků, PC gramotnost pro dospělé. Jak uvádí Strategie celoživotního učení ČR (MŠMT, 2007) pomalé zvyšování kvality lidských zdrojů, nedostatečný rozvoj vědy a výzkumu i inovačních aktivit představují vedle přetrvávající nízké kvality institucionálního prostředí, nedostatků v právním řádu a nevhodně nastavené regulace pracovního trhu klíčové bariéry pro všestranný rozvoj společnosti založený na efektivním využívání intelektuálního potenciálu jejích členů.

Jen vzdělaný občan může žít v moderním státě a mít přístup k veřejné správě a informačním tokům pomocí internetu, orientovat se ve světě, chápat principy a úskalí udržitelného rozvoje apod. Proto vedle odborného školství musí existovat veřejně přístupné informační zdroje, které umožní zapojování veřejnosti do rozhodovacích procesů a zkvalitní systém zastupitelské demokracie a veřejné správy.

V porovnání s průměrem EU, je na trhu práce v ČR nižší podíl výzkumných pracovníků na celkové zaměstnanosti. V ČR je rovněž stále relativně (v porovnání s průměrem EU) nízký

podíl terciárně vzdělaného obyvatelstva, zejména absolventů kratších programů, tj. vzdělávacích programů vyšších odborných škol a bakalářských studijních programů vysokých škol.

Tato situace do značné míry odpovídá poznatkům, že v porovnání s vyspělými zeměmi EU jsou v ČR soustředěny zejména výroby a služby s nižší náročností na znalosti, s nižší technologickou náročností. Nemały vliv má též podíl jednotlivých sektorů, zejména poměrně vysoký podíl průmyslu a stavebnictví. Kvalifikační struktura může být ovlivňována také „odlivem mozků“ a kvalifikační strukturou migrantů (zahraničních pracovníků).

Z dostupných údajů za oblast vzdělání a výzkumů hodnotové orientace je přitom zřejmé, že populace ČR má pozitivní vztah ke vzdělání. Ve vývoji společnosti neustále roste podíl vzdělávající se populace, životní fáze věnovaná vzdělávání zabírá mnohem větší časový úsek ze života. Je zřejmé, že v české společnosti existuje potenciál, který je za předpokladu zajištění příznivých podmínek možno dále rozvíjet a překonání odstavu od vyspělejších zemí EU v oblasti vzdělání a jeho uplatňování je podmíněno zejména dostatečným zohledňováním této problematiky při stanovování priorit a alokaci zdrojů v ČR.

Výdaje na vzdělání

Přes politické prohlášení o důležitosti vzdělávání není tato problematika adekvátně zohledněna na úrovni státního rozpočtu. Podíl výdajů státního rozpočtu na vzdělávání na celkových výdajích osciluje od roku 2002 okolo 11,4 %, v roce 2002 byl tento podíl 11,48 %, zatímco v roce 2004 pouze 11,30 %. Zatímco v průměru EU-25 se veřejné výdaje na vzdělávání podílely v roce 2003 na HDP 5,2 %, v ČR to bylo pouze 4,5 %. Výše mezd učitelů v porovnání s průměrem ČR sice roste, ve srovnání s ostatními vysokoškolsky vzdělanými zaměstnanci ale stagnuje.

Relevantní koncepční dokumenty požadují zvýšení veřejných výdajů na školství na 6 % HDP a aby průměrný plat pedagogických pracovníků (diferencovaně podle náročnosti činností a výkonů) byl o 30 % vyšší než průměrný plat v národním hospodářství.

Úrovně vzdělání

Prodlužuje se délka (počet let) vzdělávání – v roce 2010 se předpokládá o 3 roky delší, než byla v roce 1999. Stoupá podíl s dosaženým vysokoškolským a středoškolským vzděláním, klesá podíl s nejvyšším dokončeným základním vzděláním. Tradiční silnou stránkou české populace je skutečnost, že většina obyvatel získala alespoň vyšší sekundární úroveň vzdělání a pouze velmi malá část občanů zůstává bez odborné kvalifikace. Podíl obyvatel, kteří dosáhli pouze základní úrovně vzdělání nebo nemají ukončenou ani tuto úroveň, v roce 2005 představoval kolem 10 %, zatímco v průměru EU-25 to bylo téměř třikrát více (29 %). Vzhledem k tomu, že obyvatelstvo s nízkou úrovní vzdělání má ve znalostně založené ekonomice stále se zhoršující možnosti uplatnění, je tato skutečnost velmi důležitá z hlediska sociální soudržnosti společnosti. Nízký podíl osob se základním vzděláním v České republice souvisí s tradiční preferencí odborného vzdělávání a s členitou nabídkou vzdělávacích programů na vyšší sekundární úrovni, která zpřístupňuje studium zájemcům s různými studijními ambicemi. Podíl obyvatel se středním vzděláním v ČR (76,8 % v roce 2006) patří mezi nejvyšší v Evropě. Navíc dochází k posunu vnitřní struktury zájmu studujících o vyšší sekundární vzdělání směrem k náročnějším vzdělávacím programům s maturitou. Odborné vzdělávání se zevšeobecňuje, mezi gymnázii se naopak objevuje výrazná profilace. Všeobecně vzdělávací programy se objeví i na středních odborných školách. Lze očekávat, že podíl žáků studujících všeobecně vzdělávací programy vzroste na 30 % (s tím, že budou realizovány jak na gymnáziích, tak na středních odborných školách), a že podíl žáků studujících vzdělávací programy končící maturitou (tj. vzdělávací programy všeobecné i odborné) vzroste na 75 %. Podíl žáků procházejících vzdělávacími programy bez maturity tak postupně poklesne na přibližně 25 %. Personální a prostorové kapacity využívané na víceletých gymnáziích pro nižší ročníky se přesunou do čtyřletých

vzdělávacích programů. Lze pak předpokládat, že gymnázií bude procházet asi 25 % populace.

Během posledních let (1999 – 2005) se podíl mládeže (populace 20 – 24letých) s ukončeným alespoň vyšším sekundárním vzděláním snížil z 91,8 % na 90,3 %. I když tato tendence zatím není výrazná, jde o určité varování. Je zřejmé, že udržení či další zvyšování participace mládeže na středním vzdělávání a jeho úspěšné ukončení bude obtížnější než v minulosti, resp. bude se muset brát větší ohled na specifika vzdělávaných, zejména pokud by docházelo k větší sociální diferenciaci populace nebo k většímu přílivu imigrantů z méně vyspělých zemí.

Z pohledu podílu obyvatelstva, které dosáhlo terciární úrovně vzdělání, se Česká republika umísťuje pod průměrem EU 25, který byl 23 %, zatímco v ČR to bylo pouze 13 %. V průběhu uplynulých let (2000 – 2005) se podíl obyvatelstva s ukončeným terciárním vzděláním zvýšil (o 1,6 %), tato změna však nestačila na to, aby se odstup ČR od průměru EU 25 zmírnil. Vývoj byl v průměru EU 25 rychlejší než v ČR a tím došlo naopak k prohloubení odstavu ČR jak vůči EU 15 tak vůči EU 10. Jestliže rozdíl mezi ČR a EU 25 v roce 2000 představoval 8,5 %, v roce 2006 se zvýšil na 9,8 %. Je však třeba zdůraznit, že systémy terciárního vzdělávání se mezi jednotlivými státy významně liší, a uvedené kvantitativní údaje nevypovídají o kvalitě systému jako takového a jeho absolventů.

Průběžné navyšování kapacit vysokých škol v posledních letech nicméně vytváří předpoklady pro postupné snížení tohoto deficitu. Z odhadu vývoje počtu přijatých na VŠ je zřejmé, že vysoké školy budou v příštích letech přijímat vyšší počet studentů, než kolik střední vzdělávání „vyprodukuje“ absolventů, a bude se tak nutně zvyšovat počet přijatých studentů vyššího věku i do prezenční formy vzdělávání. Situace se bude výrazně zlepšovat v souvislosti se zvyšováním kapacit veřejných vysokých škol, rozvojem soukromých vysokých škol a vyšších odborných škol. Důležitý je rozvoj zejména kratších studijních programů, v jejichž nabídce i počtu absolventů mají ostatní vyspělé země před ČR výrazný náskok. Rozvoj tohoto stupně terciárního vzdělávání je důležitý z hlediska rostoucích nároků zaměstnavatelů, kteří vedle úzkých odborností stále více od pracovníků požadují jazykové a počítačové dovednosti, schopnost řešit problémy, samostatné rozhodování atd. V souvislosti s tím se odborné vzdělávání, které dříve mladí lidé završovali již na středním stupni, bude stále více přesouvat na terciární úroveň.

V roce 2005 bylo do některé z forem terciárního vzdělávání přijímáno 50 % studentů příslušné věkové kohorty, předpoklad pro rok 2010 je pak 53 %. Hlavní nárůst terciárního sektoru bude probíhat v jiných než prezenčních formách vzdělávání, jako je kombinované a distanční studium. V akademickém roce 2007 – 2008 (stav k 31. 12. 2007) studovalo na veřejných a soukromých vysokých školách celkem 344 180 studentů. Na státních vysokých školách pak bylo realizováno 4 005 studií. Nárůst celkového počtu studentů oproti předchozím rokům byl způsoben především trvale se zvyšujícím zájmem o studium na vysoké škole, rozšiřováním stávajících kapacit veřejných vysokých škol, určitý podíl má i zvyšující se nabídka nově vzniklých soukromých vysokých škol.

K nárůstu počtu studentů docházelo zejména v bakalářských studijních programech. Na veřejných vysokých školách studovalo v roce 2005/06 celkem 265 460 studentů, v roce 2006 – 2007 došlo k nárůstu na 285 111 studentů a roce 2007 – 2008 již 303 731 studentů, na soukromých vysokých školách byl počet studentů v roce 2005 – 2006 celkem 24 645, v roce 2006 – 2007 vzrostl na 31 698 a v roce 2007 – 2008 studovalo na soukromých vysokých školách 40 939 studentů. Meziroční nárůst celkového počtu studentů oproti předchozímu akademickému roku dosahuje u veřejných vysokých škol v roce 2007 – 2008 cca 6,5 %, zatímco v roce 2006 – 2007 byl téměř 7,5 %. U soukromých VŠ dosáhl meziroční nárůst počtu studentů 29 %

Současné rozložení studentů podle typu studijního programu vykazuje následující údaje: 207 889 studentů v bakalářském studijním programu, 65 491 v magisterském, 51 285 studentů v navazujícím magisterském studijním programu a 24 131 studentů v programu doktorském.

250 269 studentů je zapsáno v prezenčním studiu a 97 283 v distančním a kombinovaném studiu.

Počet poprvé zapsaných studentů (tedy těch, kteří na vysoké školy dosud nikdy nestudovali) na veřejné a soukromé vysoké školy stále roste. Celkový počet poprvé zapsaných (počet prvních zapsání na VŠ do bakalářských a 4 – 6letých magisterských studijních programů) na veřejné a soukromé vysoké školy činí 78,1 tis. studentů. Do bakalářských studijních programů bylo poprvé zapsáno 76,4 tis. studentů, do navazujících magisterských studijních programů 28,2 tis. studentů, do magisterských studijních programů 8,3 tis. studentů, doktorské studium poprvé zapisuje 5,3 tis. studentů.

V roce 2007 absolvovalo vysokoškolské studium celkem 63,5 tis. studentů. Zde se již projevuje nárůst absolventů bakalářských studijních programů. Při porovnání počtů absolventů – bakalářů: v roce 2006 se jednalo o 25,1 tis., v roce 2007 to bylo 32,7 tis.; navazující magisterské studijní programy v roce 2006 absolvovalo 7,1 tis. studentů, v roce 2007 již více než 10,7 tis.; magisterské studijní programy absolvovalo 19,4 tis. studentů v roce 2006, v roce 2007 se jednalo již o téměř 17,9 tis., doktorské studium absolvovalo v roce 2006 2,1 tis. studentů, v roce 2007 již více než 2,2 tis. studentů.

Účast dospělé populace ČR na dalším vzdělávání neodpovídá současným evropským trendům. V průměru je ročně v EU 25 zapojeno 42 % populace ve věku 25 – 64 let v nějaké formě dalšího vzdělávání. S úrovní 29 % ČR zaostává nejen za rozvinutými státy EU 15, ale i za většinou nových členských zemí, jejichž ekonomicko-sociální podmínky jsou srovnatelné nebo horší než v ČR. Dospělí tvoří malou část z celkového počtu vzdělávaných ve školách: ve středních školách je to jen asi 8 %, ve vyšších odborných školách asi 10 % a ve vysokých školách asi 10 %. Tyto podíly by se měly v příštích letech zvyšovat. Je důležité, aby se dospělým usnadnil přístup k tomuto vzdělávání, a to tím, že vedle existujících dlouhých vzdělávacích programů se dospělým jednak umožní absolvovat (a uznávat) také kratší úseky vzdělávacích programů (např. na principu vzdělávacích modulů) a tím, že se také umožní započítávat a uznávat vědomosti a dovednosti, jež si dospělí osvojili mimo formální vzdělávání. Nezanedbatelnou částí dalšího vzdělávání jsou rekvalifikace určené nezaměstnaným i zaměstnaným osobám k udržení či získání nového zaměstnání. Ve srovnání se zeměmi EU 15 využívá ČR potenciálu rekvalifikačního vzdělávání ve velmi malé míře. Z celkového počtu nezaměstnaných prochází rekvalifikacemi pouze necelých 10 % zatímco ve většině zemí EU je to dvakrát až čtyřikrát více.

Z hlediska budoucích nároků na vzdělání a vzdělávací systém je důležitým činitelem probíhající změna věkové skladby obyvatelstva ve prospěch starších generací. V roce 1995 se nejmladší věková skupina obyvatel (0 – 14 let) podílela na celkovém počtu obyvatel 18,6 %, v roce 2005 pouze 14,7 %, podíl nejstarší věkové skupiny (64 let a více) se za stejné roky zvýšil z 13,2 % na 14,2 %. Příznivé je zatím zastoupení produktivní složky obyvatelstva, jejíž podíl se zvýšil z 68,2 % v roce 1995 na 71,2 % v roce 2005. Předpokládané změny ve věkové struktuře v kombinaci s urychlováním technologických změn povedou jednak ke zrychlení změn v nárocích na znalosti a dovednosti pracovní síly, ale i ke zvýšení těchto nároků. Udržení se na trhu práce po celý prodlužující se produktivní věk povede ke zvýšeným nárokům na profesní mobilitu, předpokladem je však i uspokojivý zdravotní stav. V souvislosti s fenoménem stárnutí populace, s prodlužováním věku odchodu do důchodu a tudíž delším setrváváním na trhu práce, je důležité sledování kvalifikační vybavenosti starší populace. Vzdělanostní struktura starší skupiny obyvatelstva ve věku 50– 64 let je méně příznivá ve srovnání s věkovou skupinou 25 – 39letých. Ve starší věkové skupině bylo v r. 2005 výrazně vyšší zastoupení osob se základní nebo nižší úrovní vzdělání, a to 17 % oproti 7 %, a rovněž nedostatečné zastoupení osob s terciárním vzděláním (10,5 % oproti 12,3 %). Osob se středním vzděláním je mezi starší populací rovněž o něco méně (71,3 % oproti 78,7 %). Starší osoby proto nejsou vybaveny potřebnými klíčovými dovednostmi, což ztěžuje jejich přechod z jednoho zaměstnání do druhého a rychlou adaptaci na změny na trhu.

Vzhledem k dalším demografickým trendům se nově objevují též potřeby změn v rámci předškolního vzdělávání, kde rostou nároky na kapacitu zařízení např. v souvislosti se skutečností, že 20 % dětí se podle výzkumů rodí do neúplných rodin. Možnost využívat tato zařízení je často významným faktorem ovlivňující sociální situaci obyvatel (možnost rodiče pracovat atp.)

Růst vzdělanostní úrovně obyvatelstva je předurčován vzestupnou vzdělanostní mobilitou, která vyjadřuje skutečnost, že děti dosahují vyšší úrovně vzdělání než jejich rodiče, resp. že mladší věkové skupiny svoji vzdělanostní úroveň převyšují starší věkové skupiny. Dynamika mezigenerační mobility je výrazně ovlivněna výchozí vzdělanostní úrovní, podílem terciárně vzdělaného obyvatelstva ve věkových skupinách, které vystupují jako základna pro srovnávání. Česká republika, přestože má jeden z nejnižších podílů terciárně vzdělaného obyvatelstva ve věkové skupině 60 – 64 let, a tudíž nízkou srovnávací základnu, vykazuje nejnižší změnu v podílu terciárně vzdělaných osob ve věku 25 – 29 let ze všech zemí EU, pouze necelá 4 %. Vůči průměrným hodnotám EU, kde vzdělanostní posun dosahoval rozměru téměř 15 %, je zaostávání ČR značné. Značný odstup existuje rovněž vůči novým členským zemím, které se svůj vzdělanostní handicap snaží mnohem rychleji vyrovnat. Pro konkurenceschopnost české ekonomiky je důležité, aby procesy vzestupné vzdělanostní mobility byly dále urychleny.

Vážným problémem populace jsou nedostatečné jazykové dovednosti, které brzdí nejen internacionalizaci českého podnikání, výzkumu a vývoje, marketingovou úspěšnost podniků, ale také integraci české populace do struktur a neformálních vztahů v rámci EU. Česká republika má v porovnání s ostatními členskými zeměmi EU velmi nízký podíl obyvatel, kteří ovládají angličtinu, přestože její znalost je v mezinárodním styku klíčová. Oproti obyvatelstvu v zemích EU 15 je znalost angličtiny téměř poloviční, je dokonce slabší než v ostatních nových členských zemích EU 10. Rovněž rozšíření ostatních jazyků není dostatečné. Alespoň jeden cizí jazyk (bez započítání slovenštiny) ovládá cca 67 % obyvatel ČR. Hlavní bariérou jazykového vzdělávání je nedostatek kvalitních lektorů a zastaralé metody výuky, jež nerozvíjejí všechny aspekty jazykového vzdělávání.

Česká populace zatím pouze částečně zachytila trendy spojené s rozšířením moderních informačních a komunikačních technologií (ICT). V roce 2005 byla vybavenost domácností počítačem a internetem v ČR ve srovnání s EU 25 stále zhruba poloviční (30 % v ČR oproti 58 % v EU 25, resp. 19 % oproti 48 %) a česká populace zaostává v úrovni ICT dovedností za svými evropskými protějšky. Pokud jde o schopnost využívat internet ke komunikaci, k vyhledávání a zpracovávání informací, je úroveň dovedností Čechů zhruba o třetinu nižší. Velký rozdíl je přitom mezi nejmladší a nejstarší věkovou skupinou. Zhoršování internetových dovedností s věkem je v ČR nejen výraznější než v průměru EU, ale začíná se projevovat již v mladších populačních skupinách. Populace nad 55 let již používá internet jen sporadicky. Zvyšování počítačové gramotnosti se přitom netýká pouze starších občanů, ale rovněž příslušníků dalších skupin obyvatel ohrožených sociální exkluzí (tj. hendikepovaných, matek na mateřské dovolené, imigrantů, národnostních menšin, atd.). Úroveň počítačové gramotnosti rovněž výrazně klesá se snižující se úrovní vzdělání a určitý vliv má i bydliště. Obyvatelstvo, které bydlí ve městech, vykazuje vyšší úroveň počítačové gramotnosti než obyvatelstvo bydlící ve venkovských oblastech.

Nezbytnou součástí strategie k zajištění udržitelného rozvoje společnosti je prosazování principů udržitelného rozvoje v celé výchovně vzdělávací struktuře společnosti. Relativní mladost environmentálního pilíře udržitelného rozvoje i vědeckých poznatků z oblasti životního prostředí a např. chemie životního prostředí člověka s vlivem látek na zdraví, zatím neumožnila dostatečné zakotvení těchto pro život důležitých znalostí do povědomí občanů. Nedostatečné znalosti a dovednosti především u starších generací pak vedou k rozhodování, které nezohledňuje environmentální faktory. Navíc tím nedochází k přenášení environmentálních zkušeností v rodinách na mladší generace. Důsledkem je pak i nízká environmentální konkurenceschopnost domácích podniků. Nepostačující environmentální znalosti a dovednosti jsou rovněž příčinou, proč průmysl a hospodářství České republiky jen

málo využívají relativně otevřeného mezinárodního trhu pro vývoj, výrobu a vývoz environmentálních technologií a pro inovace v této oblasti. Vybudování komplexně fungujícího systému environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice, se pozitivně projeví v šetrnějším přístupu společnosti k životnímu prostředí, a v důsledku toho také ve snížení nutných nákladů na zajištění kvalitního životního prostředí a zapojení veřejnosti do řešení a odstraňování problémů životního prostředí. Environmentální výchova, vzdělávání a osvěta má kromě toho i významný potenciál pro podporu rozvoje sociálního a ekonomického pilíře rozvoje společnosti. Zvyšující se společenské nároky na kvalitu životního prostředí vytvářejí stimulující podmínky pro rozvoj inovací a nových technologií, generují podnikatelské příležitosti a vznik pracovních míst. Nepřímo tak podporují konkurenceschopnost domácí ekonomiky v těch aspektech, kde je to z dlouhodobého hlediska smysluplné (environmentálně uvědomělá spotřeba a výroba může být v budoucnu jednou z mála dlouhodoběji udržitelných komparativních výhod na globálním trhu v soutěži s rozvojovými zeměmi s rychle se rozvíjejícím průmyslem).

Zvýšení úrovně vzdělání společnosti (zejména zvládnutí ICT) je rovněž jedním z předpokladů úspěšného uplatňování potenciálu nových technologií při zvyšování efektivity chodu společnosti, přičemž tuto efektivitu není vhodné chápat pouze jako prostředek ke zvýšení ekonomického výkonu, ale spíše jako cestu ke snížení finančních, materiálových, energetických, environmentálních, časových a dalších nákladů na dosahování individuálních či společenských cílů, při respektování udržitelnosti rozvoje. Významným krokem pro využití tohoto potenciálu je z hlediska státu zejména vybudování elektronického systému státní správy směřujícímu k maximálnímu snížení byrokratické zátěže občanů, firem i jednotlivých složek státní správy. Mezi další potenciální přínosy ICT je možné zařadit kvalitativní změnu z hlediska rozšíření a zkvalitnění přístupu veřejnosti k účasti na veřejném životě, rozhodování a kontrole, a v návaznosti na to též rozvoj pozitivního poměru občanů k demokratickému politickému systému, včetně zvýšení politické angažovanosti mladých lidí. Jak již bylo uvedeno, realizace tohoto teoretického potenciálu nových technologií je závislá nejen na ochotě vybudovat příslušnou technickou infrastrukturu a institucionálně zabezpečit její fungování, ale též na vzdělání a z něj vyplývajících kompetencích a dovednostech umožňujících občanům tohoto systému využívat. Je zřejmé, že realizace opatření na zvýšení efektivity fungování státního aparátu umožněných využitím nových technologií a inovativních postupů budou do budoucna jedním z klíčových faktorů ovlivňujících konkurenceschopnost ekonomiky a kvalitu života obyvatel ČR. Tento vývoj s sebou nicméně přináší rovněž určité riziko vzniku nových společenských rozhraní či marginalizovaných skupin obyvatel, kteří v důsledku např. nedostatečného vzdělání nebo nedostatečného přístupu k ICT infrastruktuře budou z účasti na výše naznačených přínosech vyřazeni.

Další významnou oblastí související se vzděláním je zajištění kompetencí a znalostí nutných pro případ mimořádných událostí a krizových situací. Občané mají právo na pomoc státu, ale mají i povinnosti a spoluodpovědnost za svoji ochranu.

Zejména obec za pomoci složek IZS musí více sehrávat rozhodující roli v informovanosti, resp. přípravě občanů k sebeochraně a vzájemné pomoci při mimořádných událostech a krizových situacích. Důležitou úlohu v této oblasti bude plnit podniková sféra a občané na základě budovaného systému ochrany obyvatelstva a v jeho rámci vymezených úkolů. Veřejná správa i podniková sféra musí motivovat a získat občany k aktivní účasti na zajišťování vlastní bezpečnosti, bezpečnosti svých zaměstnanců, spoluobčanů a blízkých.

Neuspokojivý současný stav v informovanosti obyvatelstva na připravenost pro zvládnutí mimořádných událostí a možných krizových situací jenom dokazuje aktuální výzkum veřejného mínění zpracovaný agenturou Stem nazvaný „Spokojenost obyvatel s prací HZS ČR a informovanost v oblastech požární prevence, ochrany obyvatelstva, integrovaného záchranného systému a krizového řízení“. K hlavním zjištěním v oblasti ochrany obyvatelstva patří fakt, že je poměrně značný deficit informovanosti o chování občanů při mimořádných událostech. Polovina lidí přiznává, že není o chování při mimořádných událostech

dostatečně informována, téměř devět z deseti považuje za potřebné, aby bylo veřejnosti nabízeno více informací o požární ochraně.

Základním prvkem systému ochrany obyvatelstva musí být informovaný a sebevzdělaný občan, který bude umět reagovat na přijímaná opatření, chránit sebe a poskytovat pomoc ostatním osobám. Ve veřejnoprávních médiích je nutné vytvořit větší časový prostor k informování obyvatelstva o hrozících nebo vzniklých mimořádných událostech a jeho chování při jejich zvládnutí, ale i k preventivně výchovnému působení na obyvatelstvo.

Efektivita veřejné správy

Podmínkou udržitelného rozvoje a zajištění konkurenceschopnosti v mezinárodním prostředí je efektivně fungující veřejná správa. Česká republika se v tomto ohledu potýká s řadou závažných problémů. Dokument „Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby, Strategie realizace Smart Administration v období 2007–2015“ identifikuje následující slabé stránky:

- Nedostatečně výkonná, efektivní a transparentní veřejná správa.
- Nepřehledné a nestabilní regulační prostředí a nevhodně nastavená regulace vedoucí k nadměrnému zatížení občanů, podniků a organizací.
- Chybějící kultura strategického vládnutí, neefektivní systém státního účetnictví
- Neexistence profesionální státní služby.
- Neefektivní systém prevence korupce.
- Nedostatečné využívání ICT, veřejná správa nesdílí data, což vede k zbytečnému zatěžování podnikatelů i občanů; nízká IT gramotnost úředníků.
- Neexistence ucelené komunikační strategie zaměřené na horizontální a vertikální komunikaci ve veřejné správě, nedostatečně rozvinutá komunikace veřejné správy s občany a dalšími partnery.
- V ústřední státní správě převládá resortismus, existuje velké množství operativních úkonů na ústředních správních úřadech a neexistuje mechanismus pro omezování nárůstu a pro redukci byrokracie.
- Malá znalost a dovednost manažerů v oblasti řízení lidských zdrojů a nízká motivace úředníků k výkonům.
- Nedostatečně efektivně pracující soudní systém, zdlouhavost soudního řízení.

V důsledku těchto existujících problémů nefunguje zatím veřejná správa ČR uspokojivě. Z mezinárodních srovnání vyplývá, že její efektivita (měřená různě konstruovanými mezinárodně uznávanými ukazateli) je nízká a v řadě aspektů zaostává i za ostatními novými členy EU (např. v ukazateli Plýtvání veřejnými zdroji). Nízká efektivita veřejné správy má přitom mj. přímý vliv na ekonomickou konkurenceschopnost. Podnikání je v České republice stále ještě vnímáno jako poměrně obtížné. Tento stav však pravděpodobně nesouvisí pouze s obtížností založení nebo ukončení podnikání, ale s celkovým stavem veřejné správy, kvalitou regulace (daňové zákony) a právního prostředí (např. vymahatelnost práva) a celkovou malou transparentností rozhodnutí, která významným způsobem ovlivňují podnikatelské aktivity. Nejasná a příliš komplikovaná formální pravidla vedou k nekonzistentnímu a nepředvídatelnému výkladu a dávají tak prostor k svévolnému, nebo dokonce korupčnímu chování, které je ostatně dalším významným faktorem snižujícím efektivitu veřejné správy ČR.

Specifickým prostředkem ke zvyšování efektivity veřejné zprávy je podpora využívání informačních technologií v procesech veřejné zprávy a budování elektronického systému veřejné správy (e-Government). Fungování e-Governmentu by mělo umožnit lepší spolupráci orgánů veřejné správy, usnadní občanům a podnikatelům kontakt se státem, a učiní tak

veřejnou správu průhlednější a efektivnější. Stále více agend veřejné správy je přístupných on-line způsobem a občané je mohou využít pro vyřizování svých úředních záležitostí.

Budování e-Governmentu ovšem není jenom záležitost technologické modernizace. V posledních několika letech byly ve veřejné správě poměrně masivně nasazeny nové informační a komunikační technologie, dochází však přesto k paradoxní situaci, kdy je mnoho úřadů vybaveno kvalitními informačními technologiemi, avšak jejich využití je pouze omezené, a to především tím, že se používají v prostředí, které je jak právně, tak organizačně zařízeno především na komunikaci a oběh dokumentů v papírové podobě. Vzniká tak prostředí, v němž sice existuje množství často velmi úspěšných projektů e-Governmentu, které ovšem řeší pouze partikulární problematiku a nejsou přenositelné do jiných oblastí a bohužel často ani propojitelné s jinými již existujícími systémy.

Úřady tak nadále setrvávají u vedení spisů v listinné podobě místo elektronických dokumentů. Řada právních předpisů dále nezakládá explicitně elektronickou formu vedení příslušného registru, přestože spousta z nich je ve skutečnosti v elektronické formě vedena. Téměř u žádného z nich nejsou údaje v elektronické formě považovány za právně závazné. Roztříštěná jsou také místa provádějící registrace a zápisy do evidencí a často spolu vzájemně nekomunikují.

Z mezinárodních srovnání vyplývá, že služby e-Governmentu jsou jednotlivci v České republice využívány v menší míře, a to především pasivně (získávání informací). Aktivní (obousměrnou) komunikaci s úřady využily v roce 2006 pouze 3 % občanů, což je dvakrát méně než činí průměr EU 8 (bývalé socialistické státy) a třikrát méně než průměr nejvyspělejších patnácti zemí. Naopak poptávka subjektů soukromého ziskového sektoru je podstatně vyšší než v případě občanů obecně a v České republice využívají elektronických služeb již dvě třetiny subjektů (76 % v roce 2006). ČR se tak řadí mezi první desítku zemí a vysoce překračuje průměrné hodnoty pro všechny tři sledované skupiny zemí, tj. EU-8, EU-15 a EU-25.

V porovnání s ostatními zeměmi EU nabídka služeb e-Governmentu v České republice spíše stagnuje, a to na podprůměrné úrovni. V této oblasti je patrný stále ještě vysoký rozdíl mezi postsocialistickými a vyspělými zeměmi, i když příklad Estonska nebo Slovinska ukazuje, že není nepřekonatelný. Pro další rozvoj e-Governmentu v ČR je důležité další zvyšování a zkvalitnění nabídky (dostupnosti) elektronických veřejných služeb pro občany (a pokračující rozvíjení služeb pro podniky), které však musí být doprovázeno rozvojem informační společnosti jako takové, tj. podpora počítačové gramotnosti občanů a jejich přístupu do internetové sítě.

Použité prameny:

- Koncepce právní úpravy elektronické Sbírkou zákonů a mezinárodních smluv
- Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky
- Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže na období 2007 – 2013
- Národní program rozvoje vzdělávání v ČR: Bílá kniha
- Bílá kniha terciárního vzdělávání (1. verze určená k veřejné diskusi, květen 2008)
- Strategie celoživotního učení ČR
- Akční plán Státního programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice na léta 2007 až 2009
- Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice
- Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky (2008 – 2015)
- Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby, Strategie realizace Smart Administration v období 2007 – 2015

2.6 Demokracie, lidská práva, stabilita a bezpečnost

Demokracie

Základním konceptem politického systému ČR je zastupitelská demokracie na třech úrovních – dvoukomorový parlament (Poslanecká sněmovna a Senát), krajská zastupitelstva (13 krajů a Hlavní město Praha) a místní samosprávy (města a obce). Prvky přímé demokracie – referenda – jsou možné, nejsou však příliš obvyklé. Na každé úrovni jsou konány samostatné volby s tím, že ve většině případů je aplikován systém poměrného zastoupení. Prezident republiky je volen Parlamentem. Moc zákonodárná, výkonná a soudní jsou odděleny. V Poslanecké sněmovně je v současné době zastoupeno pět hlavních politických stran, které mají rozhodující podíl také v Senátu, v krajských zastupitelstvech a v zastupitelstvech velkých měst. Vliv ostatních existujících stran je na centrální úrovni spíše marginální (skupina senátorů). Na krajské a místní úrovni se dále uplatňují regionální / lokální uskupení, v místních zastupitelstvech malých měst a obcí převažují nezávislí kandidáti. Česká republika je členem nejvýznamnějších mezinárodních uskupení demokratických států - Evropské unie, Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) a NATO. Nedílnou součástí demokratického systému České republiky je dále rozvíjející se občanská společnost. Nevládní neziskové organizace se nejvíce uplatňují v oblasti ochrany životního prostředí, v oblasti humanitární, sociální a kulturní i v oblasti lidských práv a dostává se jim podpory z veřejných prostředků na centrální, krajské i místní úrovni.

Vzhledem k tomu, že současný politický systém vznikl před necelými dvaceti roky rychlým přechodem z předchozího systému totalitního, který v zemi existoval více než 40 let, je nutno považovat jej za systém, který ještě nedosáhl sto procentní stabilizace. To se projevuje například ve složení politického spektra, v neúplném vyřešení problémů z minulosti (neoptimalizovaný systém legislativy, nedořešené restituce – církevní i jiné, nedokončené privatizace) a v myšlení významné části obyvatel (pasivní spoléhání na pomoc státu, rovnostářství, podceňování nemateriálních hodnot). Problémy jiného druhu naopak souvisejí s otevřením se státu a jeho ekonomiky (korupce, mezinárodní organizovaný zločin, snažící se prorůst do ekonomiky i politické reprezentace, ekonomická kriminalita, která často využívá nedokonalé legislativy) a s postupujícím technologickým rozvojem (počítačová kriminalita).

Jak uvádí Bezpečnostní strategie ČR „riziko korupce je v ČR stále nepřijatelně vysoké a může nabýt takového rozsahu, kdy bude významně poškozovat zájmy ČR“.

Demokratický politický systém České republiky však lze, i přes výše uvedené dočasné nedostatky, v současné době považovat za stabilní a vyhovující všem kritériím kladeným na demokratický stát. Současná stabilita demokratického politického systému České republiky je podpořena vnějšími (členství v Evropské unii a v NATO, absence závažnějšího sporu s jiným státem) i vnitřními (rostoucí životní úroveň obyvatel, poměrně vysoká úroveň sociálního smíru, absence významnějšího politického hnutí otevřeně zamýšlejícího odstranit demokratický režim) faktory. Všechny státy sousedící s Českou republikou jsou členy Evropské unie. V České republice není etnická menšina, která by vykazovala separatistické tendence.

Přímá vnější rizika pro demokratický systém České republiky nejsou při současném geopolitickém uspořádání světa a zejména střední a západní Evropy významná, samozřejmě s výjimkou mezinárodního terorismu. Nepřímá vnější rizika souvisejí obecně s postupujícím procesem globalizace (snižování konkurenceschopnosti evropských ekonomik vůči rostoucím ekonomikám asijským), konkrétně pak zejména s energetickou, surovinovou a potravinovou bezpečností (viz níže) a dále pak s aktivitami mezinárodního organizovaného zločinu. Přímá vnitřní rizika pro demokratické zřízení ČR nejsou v současné době příliš významná; v budoucnu však existuje riziko posílení vlivu populistických a extremistických politických uskupení. Nepřímá vnitřní rizika souvisejí s vysokou mírou státní regulace a přerozdělování veřejných prostředků, které vytvářejí živnou půdu pro korupci a dále s poklesem zájmu občanů o politiku (nízká důvěra v politickou reprezentaci, nízká účast ve

volbách). Potenciální riziko v sobě nese také poměrný volební systém do Poslanecké sněmovny, který vede, při současném rozložení politických preferenci obyvatel, ke vzniku slabých vlád, programově méně kompatibilních koalic, případně k velmi nestandardním řešením (opoziční smlouva).

Příležitostí pro další zachování a rozvoj demokratického systému v České republice jsou zejména upevňování politické, bezpečnostní, ekonomické, environmentální a sociální stability České republiky (viz níže), posilování vazeb s demokratickými státy a s uskupeními demokratických států (zejména NATO a EU), kultivace politického prostředí na všech úrovních (jak na straně politiků, tak na straně občanů), omezení nadbytečné regulace na nezbytnou míru a dále její zefektivnění, např. formou elektronizace veřejné správy (základní předpoklad pro omezení korupčního prostředí), rozvoj preventivních i nápravných opatření pro případ mimořádných událostí (přírodních, antropogenních i sociogenních), boj proti kriminalitě obecně a zejména proti korupci a organizovanému zločinu (v oblasti prevence i sankcí), a boj proti asociálním jevům (rasismus, xenofobie, ultranacionalismus....).

Lidská práva

Občanům České republiky jsou ústavně zajištěna základní lidská práva na dostatečné úrovni ve všech oblastech. Pokud se objevují problémy, nejedná se v naprosté většině o problémy systémové, ale spíše o jednotlivé kauzy. Zřejmě jediným významnějším problémem, který má určité systémové prvky, je postavení romské menšiny a potenciálně také některých skupin cizinců. Příčinou je zde, kromě následků „romské politiky“ minulého režimu, jednak xenofobní a nebo rasistický postoj části většinové společnosti, jednak značná odlišnost a specifčnost životního stylu Romů a také cizinců z mimoevropského prostředí. Z průzkumů veřejného mínění vyplývá, že podíl českých občanů s rasistickými a nebo xenofobními názory zdaleka sice není zanedbatelný, politická artikulace těchto názorů však v posledních deseti letech nenachází takové odezvy, aby se extrémistické politické strany dostaly do Parlamentu či do krajských nebo místních zastupitelstev. Existuje nezanedbatelné riziko, že se tato situace může změnit (tak jak se to již děje v některých evropských státech) a populistická a extrémistická politická uskupení mohou získat významnější vliv – zejména pokud se objeví problémy v oblasti ekonomické stability.

Česká republika aktivně prosazuje dodržování lidských práv i ve své imigrační politice a poskytuje v rámci svých možností azyl uprchlíkům. V oblasti ochrany lidských práv se na domácí i mezinárodní úrovni významně angažují také některé české nevládní organizace.

Stabilita

Stabilita ve všech svých aspektech je nutnou a naprosto zásadní podmínkou udržitelného rozvoje společnosti. Základními aspekty stability společnosti jsou vnější bezpečnost, vnitřní bezpečnost, ochrana obyvatelstva, ochrana kritické infrastruktury, energetická bezpečnost, surovinová bezpečnost, potravinová bezpečnost, ekonomická stabilita a sociální soudržnost, environmentální stabilita a „znalostní stabilita“. Bezpečnostní systém České republiky musí neustále reagovat na vývoj a změny v oblasti bezpečnosti, a proto je potřebné jej průběžně aktualizovat a zdokonalovat, identifikovat rezervy a předkládat návrhy na jeho optimalizaci.

Vnější bezpečnost

Vnější bezpečnost České republiky je do značné míry určena členstvím v NATO. Za současného geopolitického uspořádání je velmi nepravděpodobné až vyloučené, že by se Česká republika stala cílem ozbrojeného útoku vedeného jiným státem či skupinou států. Česká republika nemá významnější spor se žádným jiným státem a na jeho území nežije žádná národnostní menšina, která by projevovala separatistické tendence.

Významným přímým vnějším rizikem však může být teroristický útok vedený klasickými prostředky či dokonce pomocí zbraní hromadného ničení. Značné riziko představuje také mezinárodní organizovaný zločin, vykazující aktivity v České republice. Potenciálním vnějším

rizikem by mohla být také masivnější imigrace vyvolaná buď přírodními nebo antropogenními vlivy v jiných státech a s ní související ohrožení vnitřní bezpečnosti státu.

Nepřímým vnějším rizikem může také být přílišná závislost na dodávkách zejména energetických ale také jiných strategických surovin z některých států s odlišným politickým uspořádáním a majetkové podíly některých zahraničních subjektů ve strategických podnicích.

Příležitostí k posílení vnější bezpečnosti České republiky je další posilování vazeb s demokratickými státy a uskupeními demokratických států (zejména v rámci NATO a EU), posílení prevence proti možnému teroristickému útoku a další rozvoj a posílení integrovaného záchranného systému, diverzifikace dodávek energetických a dalších strategických surovin (včetně vyššího využití domácích energetických surovin a obnovitelných zdrojů energie) a tím zvýšení energetické soběstačnosti a obezřetnost při privatizaci zbývajících strategických podniků a důsledné zohlednění bezpečnostních aspektů v privatizačním procesu.

Vnitřní bezpečnost

Vnitřní bezpečnost České republiky je dána jednak zajištěním bezpečnosti občanů vzhledem ke kriminálním jevům, jednak obecnou bezpečností občanů při práci, bydlení, mobilitě a dalších aktivitách. Významným faktorem je konečně ochrana obyvatel před mimořádnými událostmi antropogenního (rozsáhlé požáry, průmyslové nebo dopravní havárie), přírodního (živelní pohromy) nebo sociogenního (etnické či náboženské konflikty) původu.

Kriminalita je nejvýznamnějším rizikem vnitřní bezpečnosti státu, protože představuje přímé ohrožení zdraví a majetku obyvatel a ohrožení majetku státu. V České republice má kriminalita dlouhodobě stagnující tendenci. Celkový počet zjištěných trestných činů se v roce 2007 zvýšil o 6,2 % na 357.391. Za posledních deset let byl počet trestných činů v roce 2007 čtvrtý nejvyšší. Nárůst byl zapříčiněn některými novými trestnými činy (řízení motorového vozidla bez řidičského oprávnění, ohrožení pod vlivem návykové látky, opilství), ale i nárůstem majetkových trestných činů, především krádeží věcí z automobilů a krádeží vloupáním do ostatních objektů (sklepů, skladů, kanceláří, výrobních a provozních míst, garáží atp.). V roce 2007 vzrostl počet majetkových, násilných a mravnostních trestných činů, poklesl počet hospodářských trestných činů. Snížily se zjištěné a zajištěné škody a byly nejnižší za posledních deset let (v roce 2007 byly zjištěné škody 22,78 miliard korun).

Zvláště závažnou formou kriminality je organizovaný zločin (domácí a zejména mezinárodní), který má tendenci pronikat jak do ekonomické sféry, tak i do veřejné správy a korupce, která kromě vlastních přímo napáchaných škod podryvá důvěru veřejnosti v politickou reprezentaci a v celý demokratický systém spravování věcí veřejných. Významným bezpečnostním rizikem, jehož váha bude narůstat, se stávají nové formy kriminality, zejména kriminalita počítačová. Novým trendem se staly útoky formou tzv. „phishingu“ (zaznamenávání přístupových kódů, sloužících zejména k podvodnému přístupu na bankovní účty), a to navíc za souběžného zneužití předem vytvořeného prostředí ve formě tzv. „botnetů“, tj. útokem vytvořených cílových stanic, určených přes rozličné architektury sítí k páčání dalších kriminálních aktivit. Po prvotním případě z konce roku 2005 došlo k napadení několika dalších bankovních ústavů, a to i opakovaně. Další podvodnou formou spjatou s komunikací v internetu je zneužívání platebních karet.

Z hlediska obecné bezpečnosti občanů jsou nejvýznamnějším rizikem dopravní nehody, jejichž počet bude v nadcházejících letech velmi pravděpodobně dále narůstat vzhledem k očekávanému nárůstu dopravních výkonů zejména silniční osobní i nákladní dopravy; zanedbat však nelze ani riziko železničních a zejména leteckých (nárůst přepravních výkonů) nehod.

Příležitostí k posílení vnitřní bezpečnosti státu je zejména důsledný boj proti všem formám kriminality (v oblasti prevence i sankcí), včetně posílení výzkumu a vývoje v bezpečnostní oblasti, omezení korupčního prostředí (omezením nadbytečných regulací a nepotřebného

přerozdělování veřejných prostředků), zvýšení bezpečnosti dopravy, zejména silničního provozu.

Ochrana obyvatelstva

Mimořádné události mohou být buď antropogenního (průmyslové havárie, rozsáhlé požáry budov a areálů, rozsáhlé dopravní nehody), přírodního (živelní pohromy, v našich podmínkách zejména záplavy a vichřice, ale také lesní požáry v období sucha) nebo sociogenního původu. Zatímco počet antropogenních havárií může být prostřednictvím lepší regulace stabilizován, případně dokonce omezen, u živelních pohrom je nutno, zejména v souvislosti se změnou klimatu, očekávat jejich zvýšený výskyt s tím, že jim prakticky nelze zamezit. V souvislosti se změnou klimatu nelze opomenout větší možnost rozšíření velmi nebezpečných exotických zoonóz s možností vzniku epidemií, rovněž nárůst cestovního ruchu včetně letecké přepravy může zapříčinit nebo zvýšit možnost zavlečení nebezpečných nálezů. Mimořádné události sociogenního původu mohou být vyvolány etnickými nebo náboženskými konflikty. V důsledku uvolnění podmínek pro zaměstnávání cizinců (zelené karty), ale i v důsledku migrace lidí buď legální nebo nelegální, zejména z asijských oblastí, se na naše území mohou dostat skupiny lidí, které v původním regionu mají vůči sobě nepřátelský vztah. Nepřátelský vztah různých legálních i nelegálních imigrantských skupin může v ČR přerůst v etnický konflikt, který bude mít negativní vliv na majoritní společnost a ohrozit tak sociální stabilitu.

Vzhledem k předpokládané stoupající tendenci výskytu mimořádných událostí bude nezbytné podpořit posílení a rozvoj integrovaného záchranného systému, který zabezpečuje koordinovaný postup svých složek (Hasičský záchranný sbor ČR, Policie ČR, Zdravotnická záchranná služba atd.) při přípravě na mimořádné události a při provádění záchranných a likvidačních prací. Základní složky integrovaného záchranného systému budou v případě nutnosti doplňovat zařízení civilní ochrany.

V rámci ochrany obyvatelstva je nutno se soustředit na základní organizační a technická opatření, mezi která patří zabezpečení varování, evakuace, ukrytí a nouzového přežití obyvatelstva, ochrana osob před kontaminací, humanitární pomoc, spolupráce s neziskovými organizacemi, monitorování radiační, chemické a biologické situace a informování obyvatelstva. Kromě toho je potřeba i nadále věnovat pozornost a podporovat rozvoj jednotek sboru dobrovolných hasičů obcí, které kromě svých tradičních úkolů při zvládnutí mimořádných událostí budou plnit úkoly i v oblasti ochrany obyvatelstva. NATO a Evropská unie považují za závažné riziko možné použití radioaktivních, chemických nebo biologických látek k útoku vedenému teroristy vůči civilnímu obyvatelstvu. Problematika ochrany obyvatelstva před chemickými, biologickými a radioaktivními látkami patří mezi priority francouzského, českého i švédského předsednictví Rady Evropské unie

Bude nutné rozvíjet opatření proti živelním pohromám, realizaci adaptačních opatření s ohledem na dopady očekávané změny klimatu a posílení výzkumu a vývoje v bezpečnostní oblasti. V podmínkách České republiky je bezpečnostní výzkum chápán zejména jako vědecké zkoumání a experimentování, jehož cílem je dosažení takové poznatkové, technické a technologické úrovně, která umožní České republice získat, osvojovat si, udržovat a rozvíjet specifické schopnosti potřebné pro zajištění bezpečnosti státu a jeho obyvatelstva.

Ochrana kritické infrastruktury

Ekonomika a bezpečnost jsou neoddelitelné pojmy, které vytváří podmínky pro dosažení základních životních potřeb obyvatelstva. Zajištění bezpečnosti státu, fungování ekonomiky, fungování veřejné správy a zabezpečení základních životních potřeb obyvatelstva jsou závislé na konkrétních infrastrukturách, které vzhledem k jejich významu označujeme jako kritické - životně důležité – infrastruktury. Jejich narušení nebo zničení má negativní dopad na životy a zdraví lidí, majetek, životní prostředí a fungování základních prvků, vazeb a toků zabezpečujících chod státu. V České republice bylo Bezpečnostní radou státu vytipováno

9 oblastí kritické infrastruktury, kterými jsou energetika, vodní hospodářství, potravinářství a zemědělství, zdravotní péče, doprava, komunikační a informační systémy, bankovní a finanční sektor, nouzové služby a veřejná správa.

Poškození, narušení nebo zničení kritické infrastruktury může být způsobeno přírodními katastrofami nebo vlivem činnosti lidského faktoru, který se váže na selhání techniky a technologických postupů a na úmyslné akce zahrnující terorismus a organizovaný zločin. Ochrana kritické infrastruktury je soubor činností, které jsou zaměřeny na takové zajištění fungování kritické infrastruktury, aby nedocházelo k jejich selhání při zohlednění všech možných rizik a hrozeb. Smyslem ochrany kritické infrastruktury musí být proto zabránit narušení subjektů kritické infrastruktury nebo jejich destrukci a minimalizace dopadů výpadku těchto infrastruktur tak, aby narušení funkcí, činností nebo služeb bylo krátkodobé, málo četné, zvladatelné přinejmenším provizorním nebo alternativním způsobem a územně omezené tak, aby postihlo co nejmenší počet obyvatelstva. Neoddělitelnou součástí těchto činností je i realizace preventivních opatření.

Vzhledem k tomu, že převážná část kritické infrastruktury je vlastněna a provozována soukromými subjekty, je nutné v rámci její ochrany stanovit sdílení odpovědností veřejné správy a privátního sektoru a výměnu informací mezi veřejnou správou a dalšími relevantními organizacemi včetně mezinárodní spolupráce.

Energetická bezpečnost

Energetická bezpečnost České republiky představuje v současné době i do budoucna významné riziko, protože prakticky veškerá ropa a veškerý zemní plyn jsou dováženy a zásoby hlavního primárního zdroje energie – uhlí – jsou omezené a budou vyčerpány v krátko až střednědobém horizontu (v závislosti na regulaci velikosti dobývacích prostor). Kromě toho, že se hlavní světové zásoby ropy a zemního plynu nacházejí ve státech s politickými systémy zásadně odlišnými od systémů běžných v euroatlantickém prostoru, lze navíc očekávat nárůst cen energetických komodit (ropy, zemního plynu ale také uranu) v souvislosti s neustále rostoucí poptávkou ze strany bouřlivě se rozvíjejících velkých asijských ekonomik.

Jednou z významných hrozeb, která může vyústit v krizový stav, je dlouhotrvající výpadek elektro-energetické soustavy na větší části či na celém území státu. Vlivem prakticky sto procentní závislosti všech oblastí života a ekonomiky na elektřině by mohlo dojít po několika hodinách (záleží na rozsahu výpadku) ke kolapsu a paralýze života v postiženém území.

Elektro-energetické společnosti zajišťující zásobování elektřinou v daném území mají vypracovány plány postupů použitelných v krizových případech pro obnovení dodávky elektřiny se zahrnutím priorit podle důležitosti objektů. Postup je v takových případech standardizován a uskutečňuje se v součinnosti s ostatními složkami krizového řízení. Každý článek elektrizační soustavy má pro stavy nouze přesně vymezenou úlohu a postupy, neboť jednotlivé elektrizační soustava ČR se skládá z jednotlivých vzájemně propojených částí, při jejichž činnosti je nutné postupovat koordinovaně. Elektrizační soustava ČR je přímo propojena s okolními soustavami Německa, Rakouska, Slovenska, Polska a Maďarska a s ostatními nepřímo, a proto nelze vyloučit ani vliv okolí (i vzdáleného) na spolehlivost naší soustavy. To vše je součástí přípravy a opatření pro řešení nestandardních a mimořádných stavů.

V případě, že by přes všechna organizační a technická opatření k výpadku došlo, v prvních minutách uvíznou tisíce lidí ve výtazích, v metru, ve vlacích mimo stanice a v autech na městských komunikacích, neboť nebude fungovat dopravní signalizace. Po několika hodinách bude ochromeno zásobování vodou, teplem, bankovníctví, elektronický platební styk, bankomaty, ambulantní péče ve zdravotních zařízeních a lékárnické služby, provoz letišť. Po 24 hodinách se situace stane kritickou.

Z hlediska možností státu je nutné vytvořit podmínky pro zajištění soběstačnosti regionů v poskytování základních energetických potřeb a zajištění základních ekonomických funkcí pro přežití krizových situací:

- Zabezpečit dodávky elektřiny subjektům kritické infrastruktury.
- Soustředit se na vznik ostrovních provozů zajišťujících přiměřené dodávky elektřiny v krizových stavech.

V tom případě mohou sehrát významnou úlohu lokální výroby dodávající v tzv. ostrovním provozu určité množství elektřiny do distribuční sítě pro pokrytí základních potřeb regionu.

Příležitostí ke zvýšení energetické bezpečnosti České republiky je snížení energetické náročnosti české ekonomiky, podpora úspor energie a jejího efektivního využívání na straně výroby i spotřeby, maximální využití domácích zásob uhlí za podmínky zavedení účinnějších a nízkoemisních technologií konverze, vyšší využívání obnovitelných zdrojů energie, zejména nespalovacích (s ohledem na kvalitu ovzduší), zvážení rozšířeného využití jaderné energie.

Surovinová bezpečnost

Surovinová bezpečnost není v současné době považována za významnější riziko pro Českou republiku. Vzhledem k tomu, že česká ekonomika zahrnuje poměrně vysoký podíl zpracovatelského průmyslu, může však dojít v krátko až střednědobém horizontu k problémům vyvolaným nárůstem cen některých komodit (zejména kovů) v souvislosti s neustále rostoucí poptávkou ze strany bouřlivě se rozvíjejících velkých asijských ekonomik. Zvýšené ceny komodit mohou, spolu s neustále rostoucí cenou pracovní síly, vést k omezení až zrušení některých průmyslových výrobních procesů.

Příležitostí ke zvýšení surovinové bezpečnosti České republiky je podpora výroby s nízkými materiálovými (a energetickými) vstupy a s vysokou přidanou hodnotou, střednědobě pak vytváření podmínek pro přechod od „materiálové“ ekonomiky ke „znalostní“ ekonomice.

Potravinová bezpečnost

Potravinová bezpečnost není v současné době považována za významnější riziko pro Českou republiku, protože potřeby jsou kryty buď domácí zemědělskou produkcí nebo dovozem. V turbulentním a často nepředvídatelném globálním vývoji se však tato situace může rychle změnit (příkladem může být současný vývoj, kdy je významná část potravinářských surovin využívána k výrobě biopaliv první generace a zemědělci často upřednostňují pěstování energetických plodin před plodinami potravinářskými).

Příležitostí k udržení potravinové bezpečnosti je vytvoření podmínek pro zachování domácí produkce základních zemědělských komodit.

Ekonomická stabilita a sociální soudržnost

Ekonomická stabilita je v současné době přes určité problémy relativně uspokojivá, již několik let roste HDP tempem vyšším než je průměr Evropské unie, míra nezaměstnanosti je nižší než v okolních státech, inflace je, s výjimkou roku 2008 přijatelná, rostou reálné příjmy obyvatelstva a celková životní úroveň. Kupní síla obyvatel je posilována prudce rostoucím zhodnocováním měny. I přestože tato aktuálně dobrá situace existuje pro českou ekonomiku významná rizika. Zřejmě nejvyšším rizikem je zajištění dlouhodobé udržitelnosti veřejných financí. Přestože ČR využila období nadprůměrného hospodářského růstu k provedení určitých fiskálních reforem, hlavní výzvy v podobě komplexní reformy penzijního a zdravotního systému před ní zůstávají. ČR čelí vysokému riziku stárnutí populace a současně vysokému podílu mandatorních výdajů na celkových výdajích státního rozpočtu. Neméně důležité bude dodržení režimu fiskálního cílení jako prostředku postupného dosažení střednědobého fiskálního cíle. Klíčovou podmínkou pro plánované snížení deficitu na úroveň střednědobého fiskálního cíle bude dodržení výdajových stropů, jež by měly

zajistit dosažení cílených deficitů. Dodržení výdajových stropů však zřejmě nebude možné za stávajícího nastavení politik a bude pravděpodobně vyžadovat další úsporná opatření.

Reforma penzijního a zdravotního systému představuje pro ČR jednu ze současných priorit, neboť ČR čelí vysokému riziku stárnutí populace. Snížení citlivosti veřejných financí na demografický vývoj a přijetí strategického rozhodnutí, které zajistí dlouhodobě stabilní a efektivní financování obou systémů, je proto nevyhnutelné.

Problémem je také nedostatečná flexibilita trhu práce – a to jak z hlediska mobility tak z hlediska profesního. V období před přijetím společné evropské měny mohou vznikat také krátko až střednědobé problémy s prudšími výkyvy kurzu národní měny. Určitým rizikem je konečně i vysoká závislost zpracovatelského průmyslu na sektoru výroby automobilů.

Sociální soudržnost České republiky lze v současné době považovat za v zásadě uspokojivou. Životní úroveň obyvatel, měřená materiálními kritérii, roste, nezaměstnanost se udržuje na přijatelné úrovni a zvyšuje se i obecná kvalita života z hlediska kvality prostředí, možnosti vzdělávání i volnočasových aktivit v oblasti kultury, sportu a cestování. Sociální exkluze nepředstavuje, s výjimkou romské menšiny, významnější problém, s tím, že nelze zcela vyloučit problémy také u jiných skupin (handicapované osoby, cizinci, imigranti, starší občané či příslušníci sociálních menšin). Samotná nezaměstnanost je z nezanedbatelné části zapříčiněna nesprávně nastavenými parametry systému sociální podpory (počet nezaměstnaných je přibližně stejného řádu jako počet zahraničních pracovníků vykonávajících méně kvalifikované práce), nelze však opomenout ani nezaměstnanost strukturální, vyvolanou nedostatečnou flexibilitou trhu práce. Složení zahraničních pracovníků je z hlediska sociální soudržnosti mnohem příznivější, než je tomu ve většině států EU-15 – jedná se vesměs o občany etnicky, historicky, kulturně a nábožensky příbuzných zemí (Slovensko, Ukrajina). Sociální smír je zatím na poměrně vysoké úrovni, stávky na úrovni jednotlivých podniků nejsou ani příliš časté ani příliš dlouhé a pokud dochází ke stávkám většího rozsahu (lékaři, učitelé, odborové svazy), jedná se obvykle o stávky demonstrativní. Vzhledem k tomu, že nutnou podmínkou sociální soudržnosti je fungující ekonomika, vztahují se navíc na tuto oblast všechna rizika specifikovaná pro oblast ekonomické stability. Zřejmě nejvýznamnějším přetrvávajícím dlouhodobým rizikem pro sociální soudržnost je obtížná integrace romského etnika do společnosti. Určité riziko spočívá v tom, že část společnosti nebude ochotna přijmout nutné ekonomické a sociální reformy. Potenciálně novým rizikem může být „znalostní exkluze“ (postupně zřejmě bude narůstat počet občanů, kteří se budou obtížně přizpůsobovat dynamice vývoje společnosti, zejména v technické oblasti – schopnost pracovat s informačními technologiemi).

Příležitostí k udržení a zvýšení ekonomické stability a sociální soudržnosti České republiky je co nejrychleji učinit kroky k zajištění dlouhodobé udržitelnosti veřejných financí, co nejrychleji a v co největším politicky prosaditelném rozsahu provést reformy základních systémů – daňového systému, penzijního, sociálního a zdravotního zabezpečení, všemi dostupnými rozumnými prostředky podporovat zvýšení porodnosti, podporovat zvýšení flexibility trhu práce jak z hlediska mobility tak z hlediska profesního (včetně racionální imigrační politiky), vytvářet podmínky (včetně modifikace vzdělávacího procesu na všech úrovních) pro postupnou diverzifikaci ekonomiky směrem k ekonomickým aktivitám s nízkými materiálovými a energetickými nároky a s vysokou přidanou hodnotou (znalostní ekonomika), vytvářet podmínky pro co nejvyšší míru integrace romské menšiny do společnosti a vytvářet podmínky pro rekvalifikace, celoživotní vzdělávání a další formy, které povedou ke zvýšení flexibility trhu práce a sníží riziko „znalostní exkluze“.

Environmentální stabilita

Environmentální stabilita znamená zejména zajištění uspokojivé kvality životního prostředí na území České republiky a dále také omezení negativních vlivů na životní prostředí mimo území státu. Nejvýznamnějším problémem životního prostředí České republiky v současné době je a v nadcházející dekádě velmi pravděpodobně bude znečištění ovzduší suspendovanými částicemi PM₁₀ a PM_{2,5}, troposférickým ozónem a polycyklickými

aromatickými uhlovodíky. Tyto znečišťující látky mají závažný negativní vliv na lidské zdraví (počet předčasných úmrtí způsobený expozicí suspendovaným částicím je vyšší než počet úmrtí v důsledku dopravních nehod) a snížení imisní zátěže je z fyzikálně-chemických důvodů velmi obtížné. Významným negativním trendem z hlediska zdraví obyvatel je také hluková zátěž obyvatel, vyvolaná růstem intenzity silniční dopravy. Dalšími problémy životního prostředí České republiky je nedořešená vodohospodářská infrastruktura v menších sídlech, nevyhovující zdravotní stav lesů, narušená krajinná infrastruktura a úbytek biologické rozmanitosti. Narůstajícím problémem je sub-urbanizace a obecně zábor zemědělské půdy z důvodu výstavby obytných i užitkových budov „na zelené louce“. Z globálního hlediska je největším rizikem změna klimatu, která pravděpodobně bude doprovázena řadou negativních jevů (zvýšený výskyt povodní, extrémních atmosférických jevů atp.).

Příležitostí ke zvýšení environmentální stability je zejména racionální integrace hledisek ochrany životního prostředí do sektorových strategií a politik (hledání win-win, případně win-win-win řešení), racionální ochrana biologické rozmanitosti, krajiny a lesa (hledání takových řešení, která pokud možno nepodvazují zdravý ekonomický rozvoj státu), integrace ochrany ovzduší a ochrany klimatu (úspory a efektivnější využívání energie, podpora nespalovacích obnovitelných zdrojů energie, zvýšení plynulosti silniční dopravy), příprava a realizace adaptačních opatření ke zmírnění očekávaných dopadů změny klimatu, podpora „znovuvyužívání“ již jednou využitých ploch (revitalizace brownfields), vymístění silniční automobilové dopravy z hustěji osídlených oblastí – výstavba obchvatů (snížení imisní a hlukové zátěže obyvatel), podpora vývoje a implementace environmentálně příznivých (nízkoemisních, nízkoodpadových a energeticky nenáročných) technologií, citlivý přístup k výstavbě dopravní infrastruktury, aktivně omezující na nejnižší možnou míru negativní vlivy liniových staveb (fragmentace krajiny, překážka pro migraci živočichů).

Znalostní stabilita

Vzhledem k neustále se zrychlujícímu procesu globalizace je jasné, že jedinou šancí (nejen) České republiky je ve středně až dlouhodobém horizontu co nejrychlejší restrukturalizace národní ekonomiky směrem k ekonomickým aktivitám s nízkými materiálovými a energetickými vstupy a s vysokou mírou přidané hodnoty (tzv. znalostní ekonomika). Z toho vyplývá nutnost zvyšovat kvalitu vzdělávání na všech úrovních (včetně celoživotního vzdělávání), rozšiřovat a zároveň zkvalitňovat vědecko-výzkumnou základnu zejména (ale nejen) v oblasti přírodních a technických věd a konečně výrazně posílit propojení vědy a výzkumu s ekonomickou praxí. V České republice je dosud propojení vysokého školství, vědy a výzkumu s praxí na neuspokojivě nízké úrovni. Závažným rizikem na cestě k znalostní ekonomice je dále nízký zájem o studium technických oborů i o práci v oblasti vědy a výzkumu.

Příležitostí pro zajištění znalostní stability České republiky je modifikovat vzdělávací systém na všech úrovních s ohledem na potřeby postupného přechodu k znalostní ekonomice, zvýšit podporu vědy a výzkumu a vytvářet podmínky pro co nejvyšší propojení vědy a výzkumu s praxí a stimulovat mladé lidi k zájmu o studium přírodovědných a zejména technických oborů.

Použité prameny:

- Zpráva o stavu zajištění bezpečnosti České republiky před mimořádnými událostmi.
- Bezpečnostní strategie ČR
- Strategie Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby
- Analýza přístupu veřejnosti k regulaci v ČR
- Strategie prevence kriminality na léta 2008 až 2011
- Procesní audity agend veřejné správy podle hexagonu veřejné správy

- Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2007
- Státní politika životního prostředí ČR 2004 – 2010
- Státní energetická koncepce
- Surovinová politika v oblasti nerostných surovin a jejich zdrojů.
- Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2013 s výhledem do roku 2020
- Meziresortní koncepce bezpečnostního výzkumu a vývoje ČR do roku 2015
- Aktualizace optimalizace současného bezpečnostního systému České republiky
- Harmonogram dalšího postupu zpracování dokumentů Komplexní strategie České republiky k řešení problematiky kritické infrastruktury a Národního programu ochrany kritické infrastruktury
- Zpráva o plnění opatření stanovených v Harmonogramu dalšího postupu se stanovením odpovědnosti za plnění jednotlivých úkolů při zabezpečování zjišťování, předávání, vyhodnocování a využívání údajů o radiační, chemické a biologické situaci za stavu ohrožení státu nebo válečného stavu, při řešení krizových situací spojených s teroristickými útoky a pro řešení mimořádných událostí v zahraničí.